

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано МОН України

як фахове видання з економічних наук

категорії «Б»

2023

№3(128)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор ДТЕУ (Україна)

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи ДТЕУ (Україна)

Відповідальний секретар

ГЕРАСИМЕНКО Анжеліка Григорівна, д. е. н., професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків ДТЕУ (Україна)

Члени редакційної колегії

БАЙ Сергій, д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту ДТЕУ (Україна)
БЛАКИТА Ганна, д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів підприємства ДТЕУ (Україна)
БОГМА Олена, д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства ДТЕУ (Україна)
БОЙКО Маргарита, д. е. н., професор, завідувач готельно-ресторанного бізнесу ДТЕУ (Україна)
ВАЩЕНКО Юлія, д. ю. н., професор, КНУ ім. Т. Шевченка (Україна)
ВОЛОСОВИЧ Світлана, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ДТЕУ (Україна)
ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор, Краківський економічний університет (Польща)
ГАРАФОНОВА Ольга, д. е. н., професор, професор КНЕУ ім. В. Гетьмана (Україна)
ГОНЕТ Войцеш, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (Польща)
ГОНЧАРЕНКО Олена, д. ю. н., доцент, головний науковий консультант відділу з питань цивільних і господарських відносин та підприємництва Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України (Україна)
ГОРДОПОЛОВ Володимир, д. е. н., професор, професор кафедри фінансового аналізу та аудиту ДТЕУ (Україна)
ГУРЖИЙ Тарас, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (Україна)
ЛЮБІЯ Мечислав, д. е. н., професор, Краківський університет економіки (Польща)
ДУГІНЕЦЬ Ганна, д. е. н., професор, завідувач кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна)
ЗАПОТОЦЬКА Олена, д. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (Україна)
ІЛЬЧЕНКО Наталія, д. е. н., професор, завідувач кафедри торговельного підприємництва та логістики ДТЕУ (Україна)
КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки Краківського педагогічного університету (Польща)
КАВУН-МОШКОВСЬКА Ольга, к. е. н., доцент, доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики ДТЕУ (Україна)
КАЛЮЖНА Наталія, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна)
КАНСВА Тетяна, д. е. н., доцент, декан факультету фінансів та обліку ДТЕУ (Україна)
КАРАВАСВ Тарас, д. т. н., професор, професор кафедри товарознавства та митної справи ДТЕУ (Україна)
КЛЮЧНИК Альона, д. е. н., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки МНАУ (Україна)
КОРОЛЬ Світлана, д. е. н., професор, професор кафедри обліку та оподаткування ДТЕУ (Україна)
ЛАПЕ Наталія, д. е. н., професор, Ризький технічний університет (Латвія)
МАЗАРАКІ Наталія, д. ю. н., професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ (Україна)
МЕЛЬНИК Тетяна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДТЕУ (Україна)
МОТОРИН Руслан, д. е. н., професор, професор кафедри статистики та економітриї ДТЕУ (Україна)
НАЗАРОВА Каріна, д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансового аналізу та аудиту ДТЕУ (Україна)
ОСІКА Сергій, к. ю. н., професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна)
ПАРАСИЙ-ВЕРГУНЕНКО Ірина, д. е. н., професор, професор кафедри фінансового аналізу та аудиту ДТЕУ (Україна)
СОБАКАРЬ Андрій, д. ю. н., професор, ДДУВС (Україна)
ТИЩЕНКО Олександр, д. е. н., професор, професор КНЕУ ім. Вадима Гетьмана (Україна)
ТІМАШОВ Віктор, д. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДТЕУ (Україна)
ТРУНІНА Ірина, д. е. н., професор, Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського (Україна)
УМАНЦВ Юрій, д. е. н., професор, в. о. завідувача кафедри економічної теорії та конкурентної політики ДТЕУ (Україна)
ФЕДУН Ігор, д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки ДТЕУ (Україна)
ФОМІНА Олена, д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування ДТЕУ (Україна)
ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга (США)
ЧУНІХІНА Тетяна, к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу ДТЕУ (Україна)
ШЛЮСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор, Жешувський університет (Польща)
ШНИРКОВ Олександр, д. е. н., професор, КНУ ім. Т. Шевченка (Україна)
ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету Казимира Великого в Бидгощі (Польща)
ЯНКОВЕЦЬ Тетяна, к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу ДТЕУ (Україна)

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**ДЕРЖАВНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

С. В. Андрушко

Редактори: Е. Ю. Кириченко,
Н. С. Барабаш, М. В. Дубко,

Л. М. Данченко

Художньо-технічний редактор
Л. В. Чорнокозинська

Підписано до друку 19.06.2023.

Тираж 200 пр. Зам. 124.

Адреса редакції, видавця,
виготовлювача:

вул. Кіото, 19, м. Київ,
Україна, 02156

Телефон редакції: 531-31-16

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідоцтво

про державну реєстрацію
серія КВ № 25165-15105ПР
від 27.06.2022

Індекс журналу в Каталозі видань
України на 2023 рік – 09641

Надруковано на обладнанні ДТЕУ
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи серія ДК № 7656
від 05.09.2022

Видається за рекомендацією
Вченої ради ДТЕУ
(протокол засідання № 11
від 25.05.2023)

Статті проходять рецензування.
Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі,
дозволяються лише зі згоди
автора та редакції

Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus); реферативній базі даних «Україніка наукова», а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar)

© Державний торговельно-економічний університет, 2023

З М І С Т

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

ЗУБКО Т., ДАНЧЕНКО Л.	Євроінтеграція: виклики для зовнішньої торгівлі	4
----------------------------------	--	---

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

КУДИРКО Л., ЦИП'ЯЩУК А.	Економічне суперництво між США та КНР у технологічній сфері	14
------------------------------------	--	----

ГАЙДУЦЬКИЙ А.	Залучення іноземного капіталу: кейс воєнного часу	30
----------------------	--	----

БОХАН А.	Геопросторова стратегізація економічної дипломатії	42
-----------------	---	----

ГАМОВА І.	Маркетингові комунікації у <i>e</i> -торгівлі	53
------------------	---	----

РУДЕНКО І.	Ринок інформаційних технологій як драйвер повоєнного відновлення	67
-------------------	---	----

БЕЗВЕРХИЙ К., ПОДДУБНА Н., МОШКОВСЬКА О.	Міжнародна стандартизація нефінансової звітності	83
---	---	----

БАЙ С., КАЛІНІЧЕНКО О.	Інноваційна інфраструктура підготовки кадрів для зовнішньої торгівлі: адаптація європейського досвіду	92
-----------------------------------	---	----

C O N T E N T

INTERNATIONAL TRADE

ZUBKO T., DANCHENKO L.	European integration: challenges for foreign trade	4
-----------------------------------	---	---

ECONOMIC SPACE

KUDYRKO L., TSYPIASHCHUK A.	Economic rivalry between the USA and China in the technological sphere	14
--	---	----

GAIDUTSKYI A.	Attracting foreign capital: wartime case	30
----------------------	--	----

BOKHAN A.	Geospatial strategization of economic diplomacy	42
------------------	---	----

GAMOVA I.	Marketing communications in <i>e-commerce</i>	53
------------------	---	----

RUDENKO I.	The information technology market as a driver of post-war recovery	67
-------------------	---	----

BEZVERKHYYI K., PODDUBNA N., MOSHKOVSKA O.	International standardization of non-financial reporting	83
---	---	----

BAI S., KALINICHENKO O.	Innovative personnel training infrastructure for foreign trade: adaptation of European experience	92
------------------------------------	--	----

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

DOI: 10.31617/3.2023(128)01

UDC 339.92.5=111

ZUBKO Tetiana,

Doctor Sciences (Economics), Associate
Professor at the Department of Economics
and Business Finance

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8950-1797

t.zubko@knute.edu.ua

ЗУБКО Тетяна,

д. е. н., доцент кафедри економіки

та фінансів підприємства

Державного торговельно-економічного

університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-8950-1797

t.zubko@knute.edu.ua

DANCHENKO Larysa,

senior lecturer at the Department of Modern
European Languages

State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9281-3900

l.danchenko@knute.edu.ua

ДАНЧЕНКО Лариса,

старший викладач кафедри сучасних
європейських мов

Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-9281-3900

l.danchenko@knute.edu.ua

EUROPEAN INTEGRATION: CHALLENGES FOR FOREIGN TRADE

The practical significance of this study lies in highlighting the challenges accompanying the process of implementing the principles of the European integration process for Ukrainian trade and the possibilities of economic responses to them. The aim of the study is to identify risks and threats to Ukraine's trade caused by the development of the European integration process. To achieve the goal, the methods of theoretical generalization, analysis and synthesis were used. According to the results of research by leading scholars, the main challenges accompanying the process of EU integration with Ukraine in the field of trade have been determined. The risks and threats caused by the process of European integration for Ukraine are classified into the following groups: political, financial, the use of labour force, commodity, competitiveness, technological, environmental, and social. It was noted that in order to overcome the mentioned risks and threats, Ukraine needs to significantly diver-

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Практична значущість цього дослідження полягає у виокремленні викликів, що супроводжують процес імплементації засад євроінтеграційного процесу для торгівлі України та можливостей економічних реакцій на них. Метою дослідження є визначення ризиків та загроз для торгівлі України, що викликані розвитком євроінтеграційного процесу. Для досягнення поставленої мети використано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу. За результатами досліджень провідних науковців визначено основні виклики, що супроводжують процес інтеграції ЄС з Україною у сфері торгівлі. Ризики та загрози, що спричиняє для України процес євроінтеграції, класифіковано у групи: політичного, фінансового характеру; використання робочої сили; товарні; конкурентоспроможності; технологічні; екологічні; соціальні. Зауважено, що для подолання зазначених ризиків та загроз Україні потрібно

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

sify its efforts. The set of measures related to the implementation of the European integration process includes: continuation of the announced reforms, expansion and diversification of markets for Ukrainian products, protection and support of Ukrainian producers. In this situation, measures to overcome economic crime and proposals for changes to the Agreement that will maximally take into account the interests of Ukraine are also important.

Keywords: European integration, foreign trade, advantages, challenges, Association Agreement with the EU, reforms, development.

JEL Classification: E69, F29, H56.

суттєво диверсифікувати свої зусилля. До комплексу заходів щодо імплементації процесу євроінтеграції входять: продовження заявлених реформ, розширення та урізноманітнення ринків збуту української продукції, захист і підтримка українських товаровиробників. У цій ситуації важливими є заходи для подолання економічної злочинності та пропозиції змін до Угоди, які будуть максимально враховувати інтереси України.

Ключові слова: євроінтеграція, зовнішня торгівля, переваги, виклики, угода про Асоціацію з ЄС, реформи, розвиток.

Introduction

The important task of the Ukrainian economy is to maintain macroeconomic stability, which is complicated by the war with the Russian Federation and the loss of a significant part of the country's potential. Budget spending on military needs increased significantly, opportunities for free trade decreased, and Ukraine's domestic market stagnated. According to the Association Agreement with the EU, a free trade zone with the EU was introduced on January 1, 2016, which is still in effect. The practical significance of this study lies in highlighting the challenges accompanying the process of implementing the principles of the European integration process for Ukrainian trade and the possibilities of economic responses to them.

Actual issues of the theory of European integration are investigated by experts from various European countries: A. Wiener, T. Borzel, T. Risse [1], K. Boronska-Hryniewiecka [2], P. Maassen and J. Olsen [3], S. Nissen [4]. There are also highlighted the current crises of the economy, the impact of migration and security, assessed the strengths and weaknesses of different approaches and considered new problems in the researches of the group of authors of the University of Berlin on the main approaches to European integration [1]. The opinion of P. Maassen and J. Olsen regarding the reforms and challenges from Europeanization, which appeared before economists [3] is correct. K. Boronska-Hryniewiecka studied the dynamics of the transformation of the working regime of parliaments in decentralized EU systems and noted that the most important factors influencing the effectiveness of parliamentary activity are the state of the internal management system and the relationship between the executive and legislative powers [2]. S. Nissen studies the traditional mechanism of scrutiny of parliamentary issues for the use in the EU context. His researches demonstrate the slow process of Europeanization [4]. S. Hobolt and C. de Vries investigated the issue of public opinion regarding European integration. The issue of public support and opposition to European integration, focusing on conceptualization, causes, and consequences was examined in this article. In particular, it shows the essence of public support for European integration, how to explain the difference in

its support and Euroscepticism. The authors noted that although more and more literature and mass media try to explain the need for individual support of European integration, additional efforts are needed to understand how opinions are shaped by the national context and how public opposition to the European Union creates challenges for the future integration project and the opportunities for its realization. [5]. In their article, L. Hooghe and G. Marks examined four significant events of the last decade: Eurocrisis, migration crises, Brexit, and neoliberalism, which have their roots directly in European integration. The shortcoming of this article, in our opinion, is insufficient study of the mutual influence of world trade and the process of European integration [6].

A fairly wide range of domestic scientists were interested in the peculiarities of the European integration process, in particular I. Anisimov, T. Vlasjuk, Ya. Bazyliuk, N. Kaliuzhna, M. Korzh, L. Kudyrko, G. Duginets, A. Mazaraki [7–11] and others. In the works of these authors, the main aspects of Ukraine’s foreign trade and the problems of the integration processes of the world economy are thoroughly analysed. Dynamic and constant changes in the global economy, geopolitical sphere, require constant monitoring of the process of European integration as a direction of further development of Ukraine. We note that economic science does not have time to respond in a timely, systematic and adequate manner to rapid changes in the political and economic space, which affects the development of many spheres of the state, in particular, foreign trade. The dynamism of changes contributes to the emergence of new challenges facing the trade of Ukraine and determines the need for further research.

The aim of the study is to identify risks and threats to Ukraine’s trade caused by the development of the European integration process.

To achieve the goal, the methods of theoretical generalization, analysis and synthesis were applied. The results of researches by leading scientists were used to determine the main challenges accompanying the EU integration process with Ukraine in the field of trade.

1. Issues of trade management measures within the Agreement

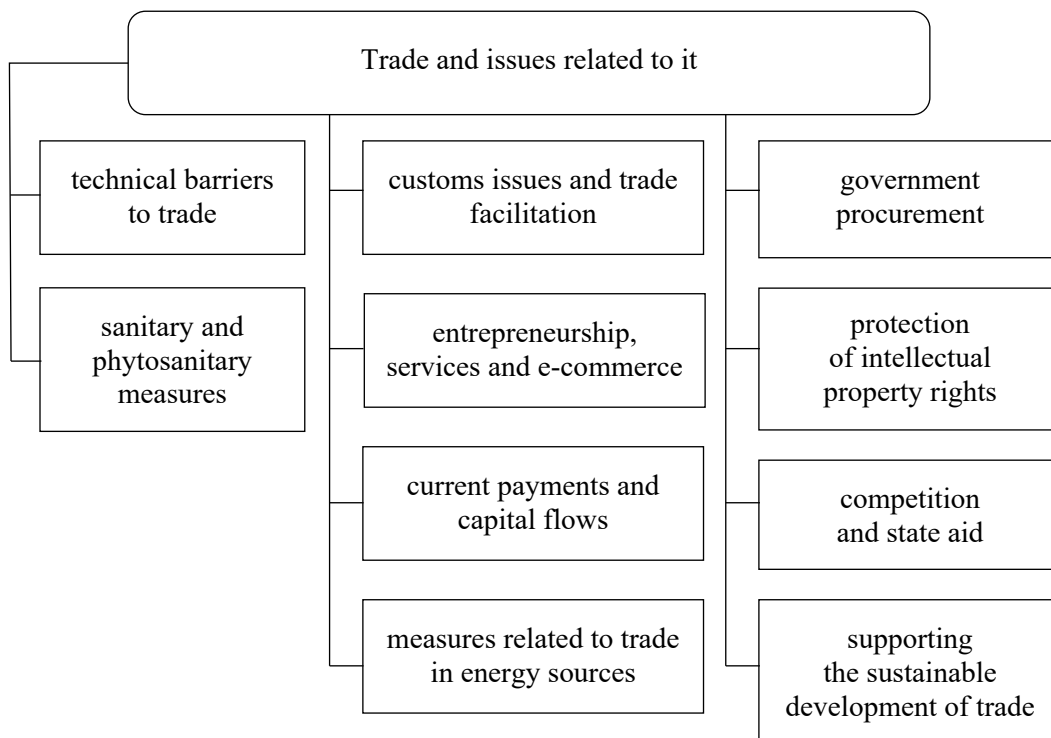
The process of European integration began after the Second World War as a result of bipolar influence – NATO and the countries of the Warsaw Pact led by the USA and the USSR. Bipolarity has spread to the periphery of international relations: the Korean War, the political blocs of the Asian continent. The motives of European integration that have been formed so far have been determined by the following narratives:

- hope to ensure security and peace;
- striving for freedom and mobility;
- striving for economic development and well-being;
- the desire to spread its influence in international relations.

Jean Monet, Robert Schuman, Konrad Adenauer and Alcide de Gasperi defined the idea of European integration, which actually began to be realized in 1951 with the signing of the Paris Agreement on the establishment of the European Coal and Steel Community (ECSC) by six countries of Western Europe. At that time, in the conditions of post-war recovery, the role of industrialization and the need to stabilize the iron and steel market was growing. The consequence of the Paris Agreement was the growth of steel production, the supply of iron, iron scrap and coal stabilized.

Currently, the leading goal of the trade and foreign economic policy of the EU is to achieve the best conditions for European producers and consumers. At the same time, the EU strategy contains the principles of aid for poor nations. Instruments of the transformative influence of European integration are treaties, agreements and laws that unite states by common standards.

The European integration portal (eu-ua.org) has been created, which provides analytical data and conclusions regarding the European integration process, called «Pulse of the Agreement», which displays all activities and actions related to the areas of the Agreement. Trade issues are covered in Chapter Four of the Agreement, entitled «Trade and Trade-Related Matters», which examines measures divided by areas (*Figure*).

The lines of actions provided for in Chapter Four of the agreement relating to trade

Source: compiled by the authors.

2. Analysis of the asymmetry of foreign trade with the EU

The analysis of exports and imports between Ukraine and the EU (tables 1, 2) shows a significant asymmetry: raw materials and products with low added value are exported from Ukraine, and products with higher added value and a higher level of innovation are imported from the EU.

In 2019, the indicator of export of goods amounted to USD 50,054.6 million, showing a growth of 5.7% compared to the previous year. At the same time, the import indicator was USD 60,790.4 million. In 2020, export and import indicators decreased, this is mainly due to the impact of the pandemic and the decrease in cooperation with the Russian Federation. It is positive that the balance, although negative, has decreased in absolute terms. In 2021, the indicators of export and import increased, which indicates the intensification of trade. However, the balance still remains negative.

According to the results of the analysis of the structure of export of goods in 2021 by types and dynamics, an increase in the share of exports of agricultural products, food and mining industries, which have little added value and are unprofitable for the economy of Ukraine, is recorded. At the same time, in the structure of the import of goods in 2019, an increase in the share of imports of mechanical and electrical devices, means of land transport was observed. This trend continued in 2020 and 2021.

The tendency to export from Ukraine mostly raw materials that have little added value suggests the irrationality of such trade and the need to change the assortment and the need to expand strategic partnership not only with the EU, but also with the countries of Asia and Africa.

It is positive that within the framework of supporting the economy of our country during the war, the European Union provided the possibility of duty-free and quota-free trade.

3. Risks for Ukraine's trade caused by cooperation with the EU

The advantages of the development of cooperation with the EU are given in the appendix [11]. However, the process of European integration causes certain risks and threats for Ukraine, grouped according to the results of the analysis of sources [13–18], which are classified into the following groups: political, financial, labour use, commodity, competitiveness, technological, environmental, social. Let's consider them in more detail.

The group of political risks and threats includes: EU demands for Ukraine to speed up requests for legislative changes and reforms (electoral legislation reform, solving problems of selective legal transaction, fight against corruption).

Table 1

The structure of exports of goods to EU countries in 2010–2021, % (by groups of goods that account for more than 5% of exports)

Code and name of goods according to UCGFEA (UKTZED)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
II. Products of vegetable origin (except oil)	7.4	11.6	16.4	18.9	17.3	18.8	18.7	18.5	18.3	21.6	18.1	22.8
III. Fats and oils of animal or vegetable origin	4.8	3.7	3.4	3.0	4.7	5.2	5.3	5.6	5.7	7.4	9.9	10.3
V. Mineral products	18.7	19.7	18.7	17.4	16.2	11.4	12.1	13.1	13.4	13.0	11.1	12.4
IX. Wood and wood products	3.9	3.5	3.5	3.7	4.4	5.5	5.6	5.3	5.2	4.8	5.3	2.9
XV. Base metals and products from them	33.2	32.8	30.8	27.5	26.0	23.5	21.6	21.9	22.0	18.3	16.7	23.5
XVI. Machines, equipment and mechanisms; electrical equipment	12.4	10.7	10.6	11.4	12.2	13.8	13.7	14.1	14.2	13.6	14.8	7.7

Source: compiled by the author for [12].

Table 2

The structure of imports of goods from EU countries in 2010–2021, % (by groups of goods with more than 5% of imports)

Code and name of goods according to UCGFEA (UKTZED)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
IV. Ready food products	5.3	4.7	5.1	5.3	5.7	5.1	5.4	5.9	6.2	6.7	8.3	4.9
V. Mineral products	6.8	7.1	9.2	11.5	18.3	22.7	21.6	17.6	14.1	11.2	7.2	20.5
VI. Products of the chemical and related industries	19.2	17.4	18.0	18.4	18.2	17.2	17.5	17.0	17.3	17.5	19.2	13.4
VII. Polymeric materials, plastics and products from them	9.5	8.3	8.1	7.9	8.1	8.4	8.0	7.6	7.3	6.7	7.2	6.6
XV. Base metals and products from them	6.9	6.8	6.3	5.8	5.4	5.1	5.0	5.1	5.3	5.3	5.2	6.0
XVI. Machines, equipment and mechanisms; electrical equipment	20.4	24.1	22.5	19.1	17.5	17.4	18.3	20.7	22.1	21.7	21.7	19.5
XVII. Means of land transport, aircraft, floating vehicles	8.3	10.5	10.5	10.7	5.9	5.7	6.1	8.9	10.0	10.0	12.1	9.7

Source: compiled by the author for [12].

The group of *financial* risks and threats includes: the need to attract private capital, which is possible only if their use is significantly profitable; the need for a significant amount of funding for the implementation and adaptation of new legislative acts; Ukraine's financial obligations within the requirements for joining the EU have been partially fulfilled. The following remain insufficiently resolved:

- the issue of credit recovery, which should be greater;
- lending to the real sector by banking and non-banking financial institutions is restrained by insufficient protection of creditors' rights, as well as the problem of non-performing loans;
- state support for lending to the real sector of the economy remains fragmented and insufficiently effective;
- on the stock market, the volumes of operations with shares and bonds of enterprises are very small;
- the infrastructure of capital markets and commodity markets remains underdeveloped;
- the development of the non-banking financial market requires changes in legislation to adjust with international standards.

The group of risks and threats of *workforce management* includes the lack of broad opportunities for the introduction of free movement of workforce from Ukraine and the increase in the level of unemployment.

The group of risks and threats to *competitiveness* include: increased competitive pressure on the domestic market of Ukraine; low level of competitiveness of industrial enterprises (individual domestic producers are not ready for international competition, the growth of foreign investments in some cases has a negative aspect – foreigners may become owners of the main means of production); displacement of the national producer from the domestic market.

Technological risks and threats: the need to re-equip and change production technologies in accordance with EU standards, which requires significant financial investments.

The group of *commodity* risks and threats includes: resource direction of export; too high degree of openness of the domestic market and dependence on foreign economic conditions; quota of a significant number of types of goods; price imbalances that do not take into account the level of solvency of the population of Ukraine;

Environmental risks and threats include phytosanitary requirements, which are slowly being implemented in the production of Ukraine.

The content of *social* risks and threats is the risks of aggravation of certain contradictions (social consequences of reforms: unemployment, lower living standards of the majority of the population, lower educational and cultural levels).

The aggression of the Russian Federation against Ukraine made significant adjustments to the system of foreign trade relations as well. According to

research by specialists of the National Institute of Strategic Studies [18], negative changes have taken place in foreign trade, but not of such a catastrophic nature as was predicted for the beginning of March 2022. The list of the most significant of them includes:

- decrease in world prices for key goods exported from Ukraine;
- increase in world prices for goods imported to Ukraine;
- double negative balance;
- the existing danger of trade in Ukrainian food products;
- Ukraine's significant need for fuel and energy products in the presence of a sharp increase in world prices for them.

The loss of sea traffic led to a decrease in trade with many countries of the world, which significantly reduces the economic stability of Ukraine.

Observing the reaction of the world (sometimes ambiguous or completely indifferent) to the aggression of a multi-million country, one can determine who is who in the political and economic arena. The invasion of russia stimulated an increase in the number of supporters of European integration both among the population of our country and among other countries. Therefore, Ukraine received support in the form of military and humanitarian aid and the experience of EU actions in crisis conditions. The government of Ukraine quickly reacted to the economic crisis by introducing the necessary changes in the legislation not only to support the economy, but also to save and survive the Ukrainian people.

Conclusions

The measures considered in the Fourth Chapter of the Agreement on trade are sufficiently substantiated and are set out on the «Pulse of the Agreement» resource. Despite the changing situations both in the world and in individual partner countries of Ukraine, further research is needed, in particular, it is important to expand the list of measures in each direction and replenish the already mentioned blocks.

The conducted analysis of the asymmetry that has developed in foreign trade determines the need to change the structure of trade, which in turn requires further study of modern conditions of rapid changes in the socio-economic state in the country and the world.

To overcome these risks and threats, Ukraine needs to significantly diversify its efforts. Undoubtedly, the main goal of Ukrainians now is to win, survive, work and return the occupied territories. At the same time, the process of European integration as the main vector of the political and economic development of Ukraine requires the creation of an appropriate set of measures. This complex includes: continuation of the declared reforms, expansion and diversification of markets for Ukrainian products, protection and support of Ukrainian producers. In this situation, measures to overcome economic crime

and proposals for changes to the Agreement which will maximally take into account the interests of Ukraine are also important.

In the future, the obtained research results can be used to develop recommendations for making informed management decisions within the framework of Ukraine's trade development programs under various conditions of uncertainty in the external environment, which are complicated by the war, which will contribute to strengthening Ukraine's security in the field of foreign economic relations.

REFERENCE

1. Wiener, A., Borzel, T., & Risse T. (2019). *European Integration Theory (3rd end) Book*. Berlin. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/help/9780198737315>. 001.0001 [In English].
2. Maassen, P., Olsen, J. P. (2007). *University Dynamics and European Integration* Springer, Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5971-1> [In English].
3. Boronska-Hryniewiecka, K. (2013). Subnational parliaments in EU policy control: explaining the variations across Europe. *Political Science* [In English].
4. Nissen, S. (2014). Methodological foundations and weaknesses of the largest European survey (article). *The Eurobarometer and the process of European integration. Quality & Quantity*, (Vol. 48), (pp. 713-727) [In English].
5. Sara, B. Hobolt, & Catherine, E. de Vries (2016). Public Support for European Integration. *Annu. Rev. Polit. Sci.* 2016.19:413-432 [In English].
6. Hooghe, Liesbet, & Marks, Gary (2019). Grand theories of European integration in the twenty-first century, *Journal of European Public Policy*, 26:8, 1113-1133. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1569711> [In English].
7. Anisimov, I. Ye. (2016). Research of experience of functioning of clusters of the EU countries as an important component of innovative activity in the conditions of global economic crisis. *Economic studies*, 1(09), 7-10 [in Ukrainian].
8. Vlasyuk, T. O. (2016). Features of Ukraine's foreign trade relations with the EU: risks and potential incentives. *NScientific Bulletin of Uzhhorod National University*, (issue 10, Vol. 1), (pp. 86-90) [in Ukrainian].
9. Bazylyuk, Ya. B., Davydenko, S. V., Vanczkovskyj, D. Yu (et all) (2017). Economic security of Ukraine in the conditions of hybrid aggression: analyte. ext. *Nacz. in-t strateg. doslidzh.* Kyiv: NISD, 82 p. [in Ukrainian].
10. Mazaraki, A. A., Melnyk, T. M., Yuxymenko, V. V., Kalyuzhna, N. G., & Kudyрко, L. P. (et all) (2018). *European integration priorities of national business: a monograph*, Kyiv: Kyiv. nacz. torg.-ekon. un-t. 672 c. [in Ukrainian].
11. Mazaraki, A., Melnichenko, S., & Duginets, G. (2018). *Ukrainian economy growth imperatives*. Prague: Coretex CZ SE. 365 p. [In English].
12. Website of the State Statistics Service. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Korzh, M. V., & Malinoshevska, K. I. (2022). Development of a competitive strategy for an international enterprise. *Economic space*, 2(178), 51-54 [in Ukrainian].
14. Zubko, T. (2021). European integration: advantages and threats for foreign trade of Ukraine. *Foreign trade: economy, finance, law*, 6. 69-86. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(119\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(119)06) [in Ukrainian].
15. Sydenko, V. (et all) (2018). Reformatting of European integration: opportunities and risks for the Ukraine-EU association. Kyiv: Zapovit, 214p. [in Ukrainian].

16. Matyushenko, I., Hlibko, S., Petrova, M., Khanova, O., Loktionova, M., & Trofimchenko, K. (2021). Assessment of Technological Competitiveness of Ukraine in Terms of Association with the EU. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*, 30 (7), 148-176 [In English].
17. Mordas, I. V., & Muzhanova, T. M. (2020). [Ensuring the economic security of Ukraine in the context of globalization processes]. *Economy. Management. Business*, 1(31), 44-49 [in Ukrainian].
18. The impact of the war on Ukraine's foreign trade. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy> [in Ukrainian].

Conflict of interest: The authors certify that don't they have no financial or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript; the authors have no association with state bodies, any organizations or commercial entities having a financial interest in or financial conflict with the subject matter or research presented in the manuscript. Given that the authors are affiliated with the institution that publishes this journal, which may cause potential conflict or suspicion of bias and therefore the final decision to publish this article (including the reviewers and editors) is made by the members of the Editorial Board who are not the employees of this institution.

The authors received no direct funding for this study.

Authors' contribution: 70% – writing of the article by Zubko T., 30% – translation by Danchenko L.

Zubko T., Danchenko L. European integration: challenges for foreign trade. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 4-13. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)01)

Received the editorial office 15.05.2023.

Accepted for printing 02.06.2023.

Publication online 23.06.2023.

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

DOI: 10.31617/3.2023(128)02

УДК 330.3:327(73)+(510)

КУДИРКО Людмила,

к. е. н., професор,
професор кафедри світової економіки
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-9089-7223

l.kudyrko@knote.edu.ua

KUDYRKO Liudmyla,

PhD (Economics), Professor,
Professor of Department of World Economy
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9089-7223

l.kudyrko@knote.edu.ua

ЦИП'ЯЩУК Ангеліна,

бакалавр з міжнародної економіки
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0009-0001-4686-992X

a_tsyryashchuk_fmtp_18_1_b_d@knote.edu.ua

TSYPIASHCHUK Anhelina,

bachelor of the International Economics
program
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0009-0001-4686-992X

a_tsyryashchuk_fmtp_18_1_b_d@knote.edu.ua

ЕКОНОМІЧНЕ СУПЕРНИЦТВО МІЖ США ТА КНР У ТЕХНОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

Міжнародний досвід засвідчує, що у пост-індустріальну добу існує прямий зв'язок між технологічними інноваціями, науково-технічним потенціалом країни та її економічною потугою. Технології стають драйвером трансформацій не лише в економіці, але й у геополітиці, маючи критичний вплив на комплексний економічний розвиток і військову міць держав. З огляду на невизначеність та напруженість відносин між США та КНР актуалізується проблема ідентифікації характеру та напрямів суперництва між найвпливовішими державами світу в технологічній сфері. Відтак, метою статті є розкриття стану та рівня протистояння економічного суперництва між США та КНР у технологічній сфері. Використано методи аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституціонального підходу. Новітній етап економічного суперництва між державами вирізняється ускладненням інструментарію боротьби та розши-

ECONOMIC RIVALRY BETWEEN THE USA AND CHINA IN THE TECHNOLOGICAL SPHERE

International experience proves that in the post-industrial era there is a direct correlation between technological innovations, the scientific and technical potential of the country, and its economic power. Technologies are becoming a driver of transformations not only in the economy, but also in geopolitics, having a critical impact on the comprehensive economic development and military power of states. In view of the uncertainty and tension in the relations between the United States and China, the problem of identifying the nature and directions of the rivalry between the world's most influential countries in the technological sphere is becoming urgent. The aim of the article is to reveal the state and level of confrontation of economic rivalry between the United States and China in the technological sphere. Methods of analysis and synthesis, comparison, grouping and systematization, and elements of the institutional approach were used. It has been determined that the newest

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ренням сфер глобального протистояння. Важливою передумовою досягнень у технологічній сфері варто вважати потужну інституційну підтримку – як у США, так і у КНР. Лідерство США утримується на: потужному економічному потенціалі; сприятливому інвестиційному кліматі; значних фінансових можливостях споживчого сектору; домінуванні в галузях подвійного призначення; високій ефективності інвестицій як на внутрішньому, так і на глобальному ринках. Успіхи КНР у технологічній сфері можна визначити як динамічні, а діяльність держави – орієнтованою на формування довгострокових конкурентних переваг. Отже, поєднання геополітики та пріоритетів технологічного протистояння відображає як відкрити, так і латентну конкуренцію між Китаєм та США, зокрема за контроль над інструментами та нормами, що визначатимуть перебіг міжнародних відносин на середньо- та довгострокову перспективу. Витіснення китайського бізнесу з ланцюгів постачання для високотехнологічних секторів здатне призвести до істотної реорганізації сформованих в останні десятиріччя міжнародних виробничих мереж і посилення процесів реїмпортингу по багатьох технологічних процесах та ланках.

Ключові слова: національна безпека, інноваційна стратегія, технологічне лідерство, науководослідні та дослідницько-конструкторські розробки (НДДКР), КНР, США, високотехнологічний сектор.

JEL Classification: F02, F42, O32, O33.

stage of economic rivalry between states is characterized by the complication of the tools of competition and the expansion of the spheres of global confrontation. As an important prerequisite for achievements in the technological sphere should be considered powerful institutional support: both in the United States and in China. The US leadership is based on: powerful economic potential; favorable investment climate; significant financial opportunities of the consumer sector; dominance in dual-purpose industries; high investment efficiency both in domestic and global markets. The achievements of China in the technological sector can be defined as dynamic, and the activities of the state are focused on the formation of long-term competitive advantages. The combination of geopolitics and the priorities of technological confrontation reflects both open and latent competition between China and the USA, in particular for control over the instruments and norms that will determine the course of international relations in the medium and long term. The displacement of Chinese business from supply chains for high-tech sectors can lead to a significant reorganization of international production networks formed in recent decades and intensification of reshoring processes in many technological processes and links.

Keywords: national security, innovation strategy, technological leadership, Research and Development (R&D), China, USA, high-tech sector.

Вступ

XXI ст. вирізняється загостренням економічного суперництва між державами на глобальному рівні. Утім у попередні десятиліття традиційними сферами міжнародної конкуренції були передусім торгівля та фінансовий сектор, а серед її цілей переважали максимізація прибутків, доступ до стратегічних вичерпних природних ресурсів та їхній перерозподіл, проте нині боротьба переходить у сферу науково-технічних досягнень і секторів, що живляться від їхніх ресурсів. Це зумовлено насамперед характером трансформацій, що переживає людство за розгортання Індустрії 4.0, і відповідно запитом держав – як традиційних, так і нових глобальних лідерів – на утвердження у сфері, яка визначатиме як середньо-, так і довгострокові перспективи їхнього подальшого національного економічного розвитку та здатність відповісти на геополітичні виклики сьогодення. Важливо також наголосити, що протистояння у технологічній сфері здійснює всебічний вплив й на інші канали та сектори міжнародної взаємодії між країнами: навіть традиційні сфери конкуренції, зокрема торговельно-економічна, дедалі більшою мірою підпорядковується завданням, дотичним технологічній

перевазі. Так, торгова війна, що кілька років поспіль велася між США та Китаєм, де-факто є боротьбою за технологічну перевагу, комерційні успіхи на цьому підґрунті та домінування у сфері національної безпеки.

Міжнародний досвід засвідчує, що в умовах постіндустріальної доби існує прямий зв'язок між технологічними інноваціями, науково-технічним потенціалом країни та її економічною потугою. До того ж здатність держави перегравати міжнародних конкурентів у XXI ст. насамперед визначається технологічними інноваційними можливостями національної економіки. Відтак, технологія стає драйвером трансформацій не лише у глобальній економіці, але й у геополітиці. Зміцнення державами свого економічного потенціалу шляхом безперервних технологічних інновацій створює потужні можливості та відчутні конкурентні переваги. З огляду на критичний вплив технологій на комплексний економічний розвиток та національну військову потугу протистояння великих держав у технологічній сфері здатне суттєво вплинути на майбутнє глобальне лідерство та власне на саму конфігурації світового порядку вже у близькій перспективі.

Різні аспекти економічного суперництва, зокрема у технологічній сфері, знайшли своє відображення у працях закордонних та вітчизняних дослідників. Так, американський науковець Е. Грем (*A. Graham*) пропонує розглядати питання набуття технологічного лідерства у площині конкуренції національних інтересів і фундаментальних цінностей, що сповідують США та КНР [1]. Б. Джонс (*B. Jones*) фокусує увагу на політичних, економічних, ідеологічних факторах, що наразі обмежують перспективи взаємодії й стратегічного партнерства двох держав-лідерів та підштовхують їх до поглиблення конфронтації у боротьбі за лідерство у сфері технологій [2].

Глобальний характер технологічного суперництва між США та КНР розглянуто у праці експертів Центру стратегічних і міжнародних досліджень (*CSIS*) [3], зокрема зазначається, що в умовах трансформації технологічних укладів і формуванні Індустрії 4.0 саме технології стають однією з найскладніших, суттєвих та помітних проблем стратегічної конкуренції між США та Китаєм. Співвідношення різних форматів взаємодії між КНР та США в технологічній сфері – від жорсткої конкуренції до «м'якої» співпраці – досліджує Дж. Карафано (*J. J. Carafano*), акцентуючи на тому, що «ефективна конкуренція з Китаєм вимагатиме використання інновацій у найважливіших технологіях, де б вони не з'являлися», а «ефективна конкуренція означає, що так само важливою, якщо не важливішою, є підтримка конкурентних переваг Америки та послаблення водночас наших супротивників»¹ [4].

¹ Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі авторів статті.

Протистояння між КНР і США в окресленій сфері стимулює наукові розвідки з ідентифікації та порівняння макроекономічних ефектів для США від такого суперництва. Зокрема Ч. Бустані та А. Фрідберг (*Ch. W. Boustany, A. L. Friedberg*) за результатами аналізу констатують, що «масштаби проблем, створюваних Китаєм, набагато перевершують будь-які виклики, які США може мати з ЄС, Японією чи Південною Кореєю з питань взаємної торгівлі» [5].

Українські дослідники розглядають проблематику китайсько-американських відносин у різних сферах глобальної економіки з позицій їхнього потенційного впливу на світові та регіональні процеси, а також можливі наслідки різних сценаріїв взаємодії двох світових гігантів для України [6–9]. Значна увага концентрується на політичних та воєнно-політичних складових стратегічного курсу США відносно КНР як основи для розуміння цілей та засобів суперництва у сфері технологій.

Динамічний перебіг процесів, що сьогодні переживає людство в умовах загострення геополітичного протистояння держав, з огляду на активізацію непротекціоністських регуляторних практик, дестабілізуючий вплив *COVID-19* тощо, спонукає до більш глибокого аналізу проблематики технологічного суперництва між США та КНР, оскільки його підсумки без перебільшення здатні вплинути на подальший цивілізаційний розвиток, безпеку та добробут всього людства.

Метою статті є розкриття стану та рівня протистояння в економічному суперництві між США та КНР у технологічній сфері.

Інформаційною базою цієї статті є статистичні та аналітичні матеріали міжнародних організацій аналітичних й експертних центрів (*World Intellectual Property Organization, UNESCO, Bloomberg*). Використано методи аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституціонального аналізу та процесного підходу.

1. Інституційні передумови

З початку XXI ст. американський уряд надавав великого значення створенню національної мережі інновацій у галузі виробництва, щоб гарантувати початок Четвертої промислової революції у США, про що зазначено в національній Інноваційній стратегії у 2009, 2011 та 2015 рр. [10; 11]. Згідно з цими стратегіями, щороку щонайменше 3 % свого ВВП держава витрачає на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки (НДДКР) задля відновлення провідних позицій у фундаментальних дослідженнях та просування нових галузей; трансформування освіти для отримання фахівців з релевантними новим технологічним викликам знаннями та навичками; формування розвиненої інфраструктури та передової екосистеми інформаційних

технологій. Крім того, для США стало пріоритетом просувати ключові національні проекти, які забезпечать прориви в таких галузях: чиста енергетика, біотехнологія, нанотехнологія, передове виробництво, інформаційні технології в галузі освіти та охорони здоров'я, а також космічні технології, щоб забезпечити своє домінування у перспективних галузях.

Водночас у КНР у 2015 р. ухвалений десятирічний план уряду щодо глибокої модернізації виробничо-технологічної бази Китаю «Зроблено в Китаї 2025». Пріоритетними визначено десять високопродуктивних технологічних секторів. Амбіції КНР у рамках окресленого плану без сумніву максимальні: до 2020 р. Китай має стати однією з найінноваційніших країн світу, а до 2049 р. – провідною світовою науково-технічною державою [12].

Яких здобутків досягнуто обома державами за останні роки у напрямі досягнення глобального технологічного лідерства?

2. Міжнародний вимір результативності технологічного лідерства

Щорічний рейтинг Глобального інноваційного індексу *GII* [13] за 2021 р., в якому представлено найактуальніші світові тенденції у галузі інновацій та порівняння інноваційних екосистем поміж 132 країн, підтвердив сформований попередніми десятиліттями тренд: сталі лідерські позиції утримують кілька держав здебільшого з високим рівнем доходу. Водночас примітною стає й відносно нова тенденція: окремі країни з середнім рівнем доходу, зокрема Китай, Туреччина, В'єтнам, Індія та Філіппіни, наздоганяють лідерів і змінюють інноваційний ландшафт світу.

Очолують інноваційний рейтинг, як й у попередні роки, Швейцарія, Швеція, США та Сполучене Королівство. Вони входять до чільної п'ятірки протягом останніх трьох років. У 2021 р. Республіка Корея вперше увійшла до п'ятірки лідерів *GII*, а чотири інші азійські економіки потрапили до числа 15 провідних інноваційно орієнтованих економік: Сінгапур (8-е місце), Китай (12-е місце), Японія (13-е місце) та Гонконг, Китай (14-е місце).

Особливе занепокоєння з боку традиційних лідерів викликає КНР, яка стрімко скорочує розрив у технологічному розвитку з провідними світовими гравцями та претендує на вагомий, якщо не перші, позиції у світовому рейтингу. Наразі як за абсолютними (*табл. 1*), так і за відносними (*табл. 2*) показниками щодо фінансування НДДКР США та Китай щільно конкурують між собою, на них припадає половина світових НДДКР.

Таблиця 1

Порівняльні частки та темпи зростання витрат на НДДКР та ВВП у країнах з провідними показниками НДДКР

	НДДКР/ВВП, % станом на 2021 р.	Середній темп приросту, %			
		НДДКР		ВВП	
		2000/2010	2010/2021	2000/2010	2010/2021
США	3.45	4.3	5.6	3.9	4.2
КНР	2.44	20.5	10.6	12.9	7.5
Японія	3.29	3.6	2.4	2.7	2.0
Німеччина	3.13	4.9	6.1	3.6	4.2
Південна Корея	4.90	10.9	7.8	6.1	3.9
Франція	2.12	4.3	4.1	3.9	3.8
Індія	0.75	9.4	4.4	9.0	7.1
Великобританія	2.93	4.1	4.7	3.9	3.8

Джерело: складено авторами за [14–16].

Таблиця 2

Витрати США, КНР та окремих груп країн за класифікацією Світового банку на НДДКР, % до ВВП у 2015–2021 рр.

Країни	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
КНР	2.05	2.10	2.11	2.14	2.24	2.40	2.44
США	2.78	2.85	2.90	3.01	3.13	3.42	3.45
Світ загалом	1.69	1.70	1.72	1.75	1.81	1.92	*
<i>Групи країн за критеріями доходу на 1 особу (Світовий банк)</i>							
З низьким рівнем доходу	0.25	0.25	0.24	0.23	0.22	0.22	*
З доходом нижче ніж середній	0.48	0.48	0.49	0.49	0.50	0.50	*
З середнім рівнем доходу	1.10	1.12	1.13	1.14	1.20	1.29	*
З доходом вище за середній	1.43	1.47	1.48	1.51	1.59	1.72	*
З високим рівнем доходу	2.36	2.37	2.42	2.49	2.57	2.74	*

* дані на зазначену дату відсутні

Джерело: складено авторами за [16; 17].

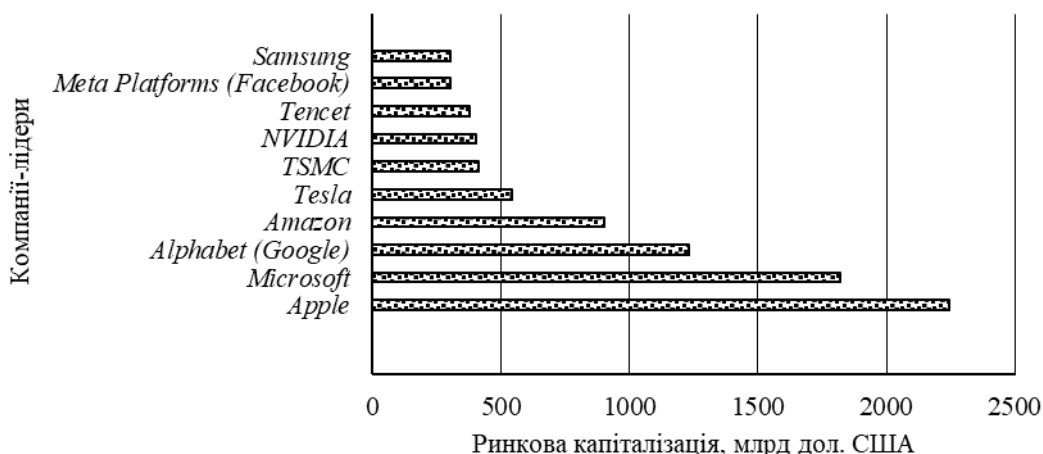
У 2020 р. США виконали наукових досліджень і розробок на суму, що становила 29 % світових НДДКР. За ними Китай з 24 % глобальних НДДКР. Світову трійку замикає Японія. Примітно, що США та КНР (табл. 2) за відносним показником витрат на НДДКР щодо ВВП істотно переважають середній рівень по своїх групах країн згідно з класифікацією Світового банку (США – у групі держав з найвищими доходами, а КНР – серед держав з доходами вище ніж середній). Крім того, КНР суттєво наближається до своїх конкурентів і не демонструє намір зменшувати динаміку [16; 17].

Експерти *Bloomberg* пропонують оцінювати досягнення в технологічних сферах за показником рівня капіталізації технологічних компаній, рівнем охоплення населення країни бездротовим зв'язком, домінування в космосі, модернізації освіти тощо [18]. Розглянемо,

наскільки суттєвим є розрив, і чи він взагалі існує в технологічному розвитку між США як флагманом Золотого мільярду та КНР як новим претендентом на глобальне лідерство.

3. Корпоративний фокус протистояння

Рівень капіталізації технологічних компаній світу дійсно є важливим індикатором, адже розмір капіталізації не лише є показником того, як ринок оцінює ці компанії, а й дає змогу уявити про фінансову спроможність технологічних гігантів для здійснення поглинань, найму талановитих співробітників, залучення капіталу та інвестицій у нові технології. У 2019 р. з топ-10 компаній за зазначеною ознакою перші п'ять позицій обіймали американські технологічні гіганти: *Microsoft* (1-е місце в рейтингу), *Amazon.com* (2-е), *Apple* (3-е), *Alphabet (Google)* (4-е), *Facebook* (5-е). Загалом американці посіли 7-е з 10 – до топ-5 долучилися *Cisco Systems* (8-е) та *Intel* (10-е). Ще дві позиції посіли гіганти з КНР – (*Alibaba* (6-е) й *Tencent* (7-е), 9-ту позицію у рейтингу виборола *Samsung Electronics* з Південної Кореї. Станом на 2022 р. геопросторова структура не зазнала змін за кількісними показниками, проте відбулася певна зміна позицій в щаблях серед лідерів [20]: американська компанія *Apple* набула статусу безумовної першості з ринковою капіталізацією на рівні близько 2.2 трлн дол. США; *Microsoft* посіла друге місце з ринковою капіталізацією майже 1.8 трлн дол. США; *Alphabet (Google)*, *Amazon* та *Tesla* також потрапили до першої десятки. Навпаки, південнокорейська компанія *Samsung* втратила свою позицію та посіла десяте місце з ринковою капіталізацією понад 300 млрд дол. США (рисунок). Серед технологічних лідерів у 2022 р. можна побачити дві нові компанії – американську та китайську.

Глобальні технологічні компанії-лідери за рівнем ринкової капіталізації станом на 2022 р., млрд дол. США

Джерело: складено авторами за [19].

Зокрема йдеться про *TSMC* (6-е місце) – найбільшу у світі монопрофільну незалежну компанію з виробництва напівпровідників (Тайвань, КНР), чії основні потужності розташовані на материковому Китаї, та *Nvidia Corporation* – американський виробник графічних процесорів, відеоадаптерів під торговими марками *Riva TNT* та *GeForce* (7-е місце). Інша китайська компанія дещо втратила в рейтингу, але загалом зберегла своє місце серед лідерів – *Tencent* (8-е місце). З десятки вибув глобальний маркетплейс *Alibaba* (КНР). Відтак за цим показником вочевидь лідерство за США.

4. Досягнення у цифровій сфері

Інший важливий показник, що засвідчує успіхи держав у технологічній сфері, зокрема *кількість користувачів бездротового Інтернету*, то на початок 2023 р. у світі налічувалося 5.16 млрд користувачів Інтернету, що становить 64.4 % населення світу. З цієї загальної кількості 4.76 млрд осіб, або 59.4 % населення світу є користувачами соціальних мереж [20]. США довгий час були найбільшим та найважливішим інтернет-ринком у світі. Розрахункова кількість підключень абонентів бездротового зв'язку там досягла майже 499 млн, що охоплює аудиторію в близько 307 млн осіб [21]. Але вочевидь велика чисельність населення КНР дозволила їй перевершити показники США з кількістю мобільних користувачів понад 1 млрд осіб [22]. На внутрішньому ринку це відкриває значні можливості для китайського бізнесу в усьому: від електронної комерції та обміну повідомленнями до ігор і цифрових платежів. Тож з огляду на масштаби охоплення КНР переважає США у зазначеному напрямі розвитку технологічної сфери.

Вагомим опосередкованим індикатором для порівняння співвідношення сил можна вважати показник *ВВП на одну особу*. Тоді як Китай має перевагу в абсолютному обсязі потенційних споживачів високотехнологічної продукції, американські споживачі мають набагато більший фінансовий потенціал для формування попиту на товари та послуги технологічного характеру. Так, станом на 2022 р. показник ВВП на особу у КНР становив 13.63 тис. дол. США, у США – 78.42 тис. дол. США [23]. Споживчий потенціал середньостатистичного громадянина США майже вшестеро перевищує відповідний показник КНР, що створює для американських технологічних компаній більші можливості для диверсифікації пропозиції товарів і послуг та рентабельної діяльності.

Важливий індикатор успіхів у технологічному лідерстві – *вплив тієї чи іншої держави на формування міжнародних технічних стандартів*, зокрема у телекомунікаційній сфері. Традиційно за міжнародними стандартами у більшості галузей та сфер стоять США. Дещо інша ситуація з технологіями 5G. За останні 20 років американські виробники комунікаційного обладнання втратили свої позиції не лише на міжнародних ринках. У галузі домінує трійка закордонних постачальників,

серед яких у *Huawei* (КНР) – найсильніші позиції. Прагнення США усунути КНР щонайменше на власному ринку стало очевидним, коли розгорілася суперечка з приводу *5G* та *Huawei*, тоді як Вашингтон у травні 2019 р. включив *Huawei* до списку організацій, на які поширюється ембарго. Причини варто шукати як в стандартах, що лежать в основі технологій мобільних мереж п'ятого покоління, так і в звинуваченнях китайських компаній в порушенні прав інтелектуальної власності та питаннях національної безпеки. Де-факто Китай випереджає Сполучені Штати – традиційного розробника міжнародних стандартів у галузі інформаційних та комунікаційних технологій – у встановленні стандартів для *5G*. Китайські компанії володіють однією третиною світових патентів, пов'язаних з *5G* – патенти, в яких затверджується винахід, повинні використовуватися для відповідності галузевому стандарту. Наявність патентів на *5G* важлива, адже *5G* виходить за рамки звичайного мобільного зв'язку в нових технологічних секторах. Автономні автомобілі, штучний інтелект (ШІ), розумні фабрики та розумні міста – всі вони пов'язані через мережі *5G*. Завдяки прийняттю стандартів *5G* власники основних патентів отримуватимуть більше прибутку і виявлятимуть дедалі більший вплив на шляху стандартизації та інновацій у пов'язаних технологіях. Водночас за оцінками директора Національної економічної ради США Ларрі Кудлоу, «...вся архітектура та інфраструктура *5G* у США створювалися здебільшого американськими фірмами, до списку яких також могли б входити *Nokia* та *Ericsson*, оскільки вони широко представлені в США» [24]. Китай звинуватили у крадіжці інтелектуальної власності та примусі американських підприємств до передачі технологій. Саме з цього періоду США працюють над тим, щоб витіснити Китай з американського ланцюжка постачання комплектуючих щодо закупівель товарів не лише подвійного призначення, але й цивільних. За таких умов відносини між Китаєм і США вочевидь виходять за рамки економічної конкуренції, дедалі більше охоплюючи політичні питання та питання безпеки в міру наближення обох держав до потенційного більш всеосяжного конфлікту.

5. Безпекові аспекти технологічного суперництва

Дійсно, питання *технологічного суперництва* – це проблеми інформаційної та економічної безпеки, національних інтересів, імпорто-заміщення. Потужний поштовх до перегляду США позицій щодо КНР багато в чому спонукало прийняття зазначеного плану «Зроблено в Китаї 2025». Адже виокремлені пріоритетні сектори, через які очікується подальша експансія Китаю в ланцюгах доданої вартості, зокрема інформаційні технології наступного покоління, ШІ, аерокосмічна галузь, сучасне обладнання для залізничного транспорту, нові джерела енергії, біомедицина належать до стратегічно значущих галузей, які ще раніше для США окреслено в їх Інноваційній стратегії [25]. На тлі активного застосування несправедливих торговельних практик з боку

Китаю (примусу до передачі технологій для компаній, котрі хочуть потрапити на китайський ринок; створенні нерівних умов шляхом субсидіювання китайських компаній тощо) заявка на технологічне лідерство по цілій низці стратегічно значущих в умовах розгортання Індустрії 4.0 галузей змусила США використовувати активні заходи щодо стримування китайського бізнесу щонайменше на теренах власної країни. Зауважимо, що досить тривалий час США сприяли економічному й технологічному розвитку Китаю, залучаючи його до науково-дослідної співпраці та ринків капіталу, а тепер рішуче взялися його гальмувати. Відлучення китайських компаній від доступу до американських технологій підштовхнуло до прискореного взаємного вилучення американських компонентів у ланцюгах постачань китайських технологічних компаній і навпаки. Водночас, щоб знизити залежність від зовнішніх постачальників, Китай поставив за мету до 2025 р. самотужки виробляти 70 % основних компонентів, яких потребують місцеві виробники.

Своєю чергою кілька останніх років США здійснюють послідовні кроки щодо блокування китайського впливу на розвиток їхньої технологічної сфери саме з огляду на питання *національної безпеки*. З останніх заходів можна виокремити схвалення у березні 2023 р. законопроєкту «Закон про обмеження виникнення загроз безпеці, що становлять загрозу для інформаційних та комунікаційних технологій» (*RESTRICT*), який надає уряду США більш широкі повноваження щодо обмеження та навіть заборони продукції та послуг виробників програмного забезпечення чи електроніки, пов'язаних з іноземними компаніями. Насправді експерти визнають, що законопроєкт спрямований передусім проти соціальної мережі *TikTok*, що належить Китаю, хоча сам сервіс в ньому прямо не згадується [26]. *TikTok* є власністю пекінського технологічного гіганта *ByteDance*. Спочатку запущений для китайського ринку під назвою *Douyin* у 2016 р., міжнародний аналог програми швидко став світовою сенсацією, збираючи мільйони користувачів щороку. *TikTok* певний час сприймався як суто підліткове явище, натомість надалі він розширив свою присутність та вплив на аудиторію серед найпопулярніших соціальних мереж. Завдяки дивовижним темпам зростання вартості бренду на 215 % *TikTok* міцно входить до найцінніших брендів медіарозваг у всьому світі. Ринкова вартість бренду у 2022 р. оцінювалася на рівні 43.5 млрд дол. США. Занепокоєння в зазначеному законопроєкті *RESTRICT* виникло через стрімке зростання частки користувачів *TikTok* зі США та ЄС і внаслідок того, що частина їх персональних даних може бути потенційно використана китайським урядом як зброя. У Сполучених Штатах частка *TikTok* вже становить 26 % ринку, що майже удвічі перевищує 14 % частки *Instagram*. І попри те, що рекламодавці надають перевагу послугам старіших соціальних мереж на кшталт *Instagram* і *Facebook* (частка витрат *TikTok* на рекламу в соціальних мережах у США, Великобританії та Німеччині коливається в межах 9–12 %), а також професійних мереж типу

LinkedIn, доходи від *TikTok* перевищують частку *Instagram* і *Facebook*, які належать США [27].

6. «Космічні війни» XXI століття

Не можна оминати увагою ще один сегмент технологічного протистояння між США та КНР – *космос*, використання його наукового та комерційного потенціалу. Згідно зі звітом провідної консалтингової компанії *Euroconsult* 2022 р. «Урядові космічні програми», що спеціалізуються на дослідженнях різних аспектів ринку космічних продуктів, послуг, досліджень, запит на збільшення використання космосу урядами країн світу зростає. Про це свідчать як масштаби, так і динаміка фінансувань проєктів, пов'язаних з космосом. Тож цілком очікувано, що й ця сфера є середовищем запеклої боротьби між США та КНР [28].

Сукупні глобальні витрати на космічні програми у 2022 р. становили 103 млрд дол. США, що на 9 % більше, ніж у попередній рік, і є рекордно високим показником для сектору. Космічний бюджет Сполучених Штатів обсягом у 62 млрд дол. США є, безумовно, найбільшим у світі й перевищує витрати урядів усіх інших країн разом узятих (41 млрд дол. США). Це зростання особливо помітне у сфері оборони, де воно у 2022 р. досягло 16 %, побивши новий рекорд у 48 млрд дол. США. Нинішня геополітична напруженість, спричинена воєнною агресією РФ проти України, підтвердила, що космос є новим середовищем технологічного суперництва, стратегічним операційним театром для тактики гібридної війни, змушуючи уряди підтримувати свої інвестиції в «традиційні» космічні додатки, зокрема телекомунікації, навігація та спостереження за Землею. Примітно й те, що, хоча витрати на «цивільний» космос історично завжди вищі за витрати на оборону, за нинішніх безпрецедентних умов глобальної напруженості розрив між ними стрімко скорочується і, згідно з прогнозами *Euroconsult*, до 2031 р. досягне паритету 50/50. Попри те, що показники США, представлені *Euroconsult*, є дійсно дивовижними, не можна не помічати амбіції інших космічних держав, зокрема Китаю, що вже посідає друге місце (з 12 млрд дол. США). На третьому щаблі серед лідерів з достатньо відчутним розривом від них розташована Японія (4,9 млрд дол. США) [28].

США все ще перемагають у світовому виробництві високо-технологічної продукції, зокрема літаків і космічних ракет. На глобальному ринку авіабудування домінують американські *Boeing*, *Lockheed Martin*, *Sikorsky Aircraft*, *Gulfstream Aerospace*, що випускають понад третину всіх літаків на планеті. Згідно з річною оцінкою *Brand Finance*, американський *Boeing* (вартість бренду зросла на 13 % – до 17,5 млрд дол. США) залишається найціннішим брендом в аерокосмічній та оборонній промисловості у 2023 р. [29]. Зростання вартості бренду *Boeing* виявилось на 4 % вище, ніж у його основного конкурента *Airbus* (ціна бренду зросла на 9 % – до 14,4 млрд дол. США). Найближчі китайські конкуренти – *AviChina* (17-а позиція в рейтингу) та *AEC*

Aviation Power (22-а позиція в рейтингу) – поки що не можуть становити серйозну загрозу для американських компаній. *SpaceX* Ілона Маска є одним з найбільших виробників ракет; багаторазова важка ракета *Falcon 9* за потужністю та ефективністю перевершує китайський аналог – ракету «Чанчжен 8» (*Long March 8*) [29].

Протистояння між КНР та США в космічній сфері впритул торкається питань національної безпеки. Достатньо згадати нещодавній дипломатичний конфлікт між країнами через використання навесні 2023 р. Китаєм для шпигунських цілей повітряних куль (стратостатів), хоча аналогічні спроби були й раніше. У звіті Конгресу США 2022 р. зазначається, що наразі супутниковий флот Китаю, що здатний вести розвідку, спостереження та рекогносцировку (*ISR*), має понад 260 систем, поступаючись лише США [30]. Формально убезпеченням від нецільового використання аерокосмічних засобів є Договір про космос, що передбачає сприйняття космосу як ресурсу для всього людства, а повітряні кулі, як і літаки, підпадають під дію міжнародного авіаційного права. Водночас зацікавленість Китаю у просуванні подвійних технологій добре відома, так само як і досить умовні кордони між цивільним, військовим та приватним використанням простору в аерокосмічній сфері.

7. Боротьба концептів освіти

Пріоритетом для Китаю вже у середньостроковій перспективі задля подолання свого технологічного відставання від США є не лише абсолютне нарощування інвестицій в НДДКР, але й збільшення кількості наукових публікацій і патентів; розвиток прикладних наук. Очевидні успіхи у цьому напрямі вже простежуються, принаймні за кількістю інженерів КНР випереджає США. Випускники в галузі природничих наук, технологій, інженерії та математики (скорочено *STEM*), які власне і забезпечують успіхи у технологічному розвитку держав, дуже популярні у світі, наразі саме на них попит лише зростає. Багато країн намагаються збільшити охоплення *STEM* задля прискореного розвитку пріоритетних галузей, зокрема медицина, цифрові послуги, мобільність або комп'ютерні науки. За рівнем охоплення, за оцінками експертів Інституту статистики ЮНЕСКО, США суттєво відстають і за підсумками 2022 р. посідали 9-е місце серед 10 країн – лідерів світу за часткою випускників *STEM*, з показником 19.6 %. Примітно, що першу трійку очолюють держави, що не входять до найбагатших у світі: Малайзія (43.5 %), Туніс (37.9 %), ОАЕ (36.2 %) [31].

Загалом країни, яким вдалося забезпечити вищу частку випускників *STEM*, ніж деінде, з більшою ймовірністю можна знайти в арабському світі, у Східній Європі, а також у Східній Азії. Зауважимо, що Західна Європа, за винятком Німеччини, також не є *STEM*-середовищем. Лише 26 % випускників британських вишів отримали дипломи у галузі *STEM*, 25 % – у Франції та 23 % – в Іспанії. Ще менше випускників у Північній і Південній Америці, зокрема 17.5 % в Бразилії. І хоча

ЮНЕСКО не включив у зазначений рейтинг КНР, у звіті Всесвітнього економічного форуму 2020 р. «Майбутнє робочих місць» зазначається, що в 2019 р. Китай видав 1.38 млн дипломів бакалавра лише в галузі інженерії. У порівнянні зі США це становить 197 тис. (144 тис. у галузі інженерії та 54 тис. у галузі комп'ютерних наук), або лише одну сьому частину щодо КНР [32].

Зауважимо також, що Китай пережив своєрідну революцію в освіті третього рівня з початку XXI ст. До 2016 р. він будував майже один університет щотижня, а за абсолютною кількістю випускників він перегнав як Європу, так і Сполучені Штати. Про очевидні успіхи КНР у сфері освіти, зокрема по дотичних до *STEM* дисциплінах, можна говорити з огляду на рейтинг держав згідно з Програмою міжнародної оцінки учнів (*PISA*). Рейтинг відображає трирічні дослідження національних систем освіти, що проводиться Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). У зазначеному рейтингу оцінюються знання 15-річних учнів з 79 країн з математики, природничих наук та читання. Згідно з останнім опитуванням у 2018 р., Пекін, Шанхай, Цзянсу та Чжецзян у материковому Китаї разом очолюють глобальний рейтинг *PISA*, за ними – Сінгапур та Естонія як найефективніша європейська країна. Японія та Південна Корея закривають чільну п'ятірку [33].

Висновки

Нинішній етап економічного суперництва між державами вирізняється ускладненням інструментарію боротьби та розширенням сфер глобального протистояння. Одним зі стратегічно значущих напрямів є технологічне суперництво, яке визначає перебіг не лише нинішніх, але й майбутніх здобутків держав в умовах розгортання Індустрії 4.0. Важливою передумовою звитяг у технологічній сфері варто вважати потужну інституційну підтримку: в США – це «Інноваційна стратегія», в КНР – «Зроблено в Китаї 2025».

Лідерство США зберігається на вкрай потужному економічному потенціалі, сформованому в попередні десятиліття, що дає змогу їм і нині перевершувати Китай за цілою низкою напрямів: в інституційному кліматі, сприятливому для створення нових технологій; більш значному фінансовому потенціалі споживчого сектору за критерієм розміру номінального ВВП на душу населення; збереженні статусу лідера в розвитку аерокосмічної галузі; потужнішому розвитку людського капіталу; більшій ефективності інвестицій як на внутрішньому, так і на глобальному ринках, зокрема з огляду на утримання корпоративного лідерства за критерієм ринкової капіталізації компаній.

Успіхи КНР у технологічній сфері безумовно можна ідентифікувати як вражаючі та динамічні. Важливо зауважити на орієнтації КНР на формування довгострокових конкурентних переваг, зокрема це стосується модернізації освітньої сфери, розширення частки випускників *STEM*, збільшення фінансування фундаментальних досліджень тощо. Витіснення за ініціативи США китайського бізнесу з ланцюгів поста-

чання для їх високотехнологічних секторів здатне призвести до істотної реорганізації сформованих в останні десятиріччя міжнародних виробничих мереж і посилення процесів рещорінгу за багатьма технологічними процесами та ланками.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розкритті економічних і політичних наслідків технологічного протистояння між США та КНР для економіки України, ідентифікації перспектив включення українського бізнесу у виробничі та збутові ланцюги американських та європейських високотехнологічних компаній з огляду на потенційне членство в ЄС та НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Graham A. The New Spheres of Influence Sharing the Globe with Other Great Powers. *Foreign Affairs*. 2020. № 99 (2). S. 30-40.
2. Jones B. China and the Return of Great Power Strategic Competition. Brookings, 2020. URL: <https://www.brookings.edu/research/china-and-the-return-of-great-power-strategic-competition>.
3. Center S., Bates E. Tech-Politik, Historical Perspectives on Innovation, Technology, and Strategic Competition. Center for Strategic & International Studies, 2019. URL: <https://www.csis.org/analysis/tech-politik-historical-perspectives-innovation-technology-and-strategic-competition>.
4. Carafano J. J. Technology and Great Power Competition: 5 Top Challenges for the Next Decade. The Heritage Foundation, 2020. URL: <https://www.heritage.org/technology/commentary/technology-and-great-power-competition-5-top-challenges-the-next-decade>.
5. Boustany C. W., Friedberg. A. L. Partial Disengagement – A New U.S. Strategy for Economic Competition with China. NBR Special Report. 2019. 82 p. URL: <https://www.nbr.org/publication/partial-disengagement-a-new-u-s-strategy-for-economic-competition-with-china>.
6. Фесенко М. Боротьба США та Китаю за глобальне лідерство у XXI ст. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2015. № 6. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2554/2263.
7. Дужа І.А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: монографія. Біла Церква: ДНВЗ БНАУ, 2018. 198 с.
8. Якубовський С. О., Родіонова Т. А., Бабінчук О. С. Торговельне протистояння США та Китаю: причини та наслідки. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Вип. 11, 2020. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-11-04>
9. Зосименко Т. Економічні інтереси України на тлі суперечностей у геополітичному трикутнику США–Китай–ЄС. *Аналітична записка програми «Економічна дипломатія Ради зовнішньої політики. Українська призма»*, 2021. 25 с.
10. A Strategy for american Innovation. URL: https://www.strategy_for_american_innovation_october_2015.pdf
11. A Strategy for american Innovation. Securing Our Economic Growth and Prosperity. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/uploads/InnovationStrategy.pdf>

REFERENCES

1. Graham, A. (2020). The New Spheres of Influence Sharing the Globe with Other Great Powers. *Foreign Affairs*, 99(2), 30-40 [in English].
2. Jones, B. (2020). China and the Return of Great Power Strategic Competition. Brookings. <https://www.brookings.edu/research/china-and-the-return-of-great-power-strategic-competition> [in English].
3. Center, S., & Bates, E. (2019). *Tech-Politik, Historical Perspectives on Innovation, Technology, and Strategic Competition*. Center for Strategic & International Studies. <https://www.csis.org/analysis/tech-politik-historical-perspectives-innovation-technology-and-strategic-competition> [in English].
4. Carafano, J. J. (2020). *Technology and Great Power Competition: 5 Top Challenges for the Next Decade*. The Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/technology/commentary/technology-and-great-power-competition-5-top-challenges-the-next-decade> [in English].
5. Boustany, C. W., & Friedberg, A. L. (2019). Partial Disengagement – A New U.S. Strategy for Economic Competition with China. NBR Special Report. <https://www.nbr.org/publication/partial-disengagement-a-new-u-s-strategy-for-economic-competition-with-china> [in English].
6. Fesenko, M. (2015). The struggle of the USA and China for global leadership in the 21st century. *International relations. Series «Political Sciences»*, 6. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2554/2263 [in Ukrainian].
7. Duzha, I. A. (2018). The evolution of US policy in the Asia-Pacific region. Bila Tserkva: DNVZ BNAU [in Ukrainian].
8. Iakubovskiy, S. O., Rodionova, T. A., & Babinchuk, O. S. (2020). US-China trade conflict: causes and consequences. *Bulletin of V.N. Karazin KhNU. Series «International relations. Economics. Local studies. Tourism»*, 11. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-11-04> [in Ukrainian].
9. Zosymenko, T. (2021). Ukraine's economic interests against the background of contradictions in the US-China-EU geopolitical triangle. *Analytical note of the program «Economic Diplomacy of the Council of Foreign Policy»*. *Ukrainian prism* [in Ukrainian].
10. A Strategy for american Innovation (2015). https://www.strategy_for_american_innovation_october_2015.pdf [in English].
11. A Strategy for american Innovation. Securing Our Economic Growth and Prosperity. <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/uploads/InnovationStrategy.pdf> [in English].

12. Made in China 2025. URL: <https://isdp.eu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf>.
13. Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. Geneva: World Intellectual Property Organization. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.
14. National Patterns of R&D Resources: 2019–2021. National Center for Science and Engineering Statistics (NCSES). Alexandria, VA: National Science Foundation, 2022. URL: <https://nces.nsf.gov/pubs/nsf22320>.
15. UNESCO: Cross-National Comparisons of R&D Performance. URL: <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20225/cross-national-comparisons-of-r-d-performance>.
16. OECD (2023), Gross domestic spending on R&D (indicator). <https://doi.org/10.1787/d8b068b4-en>.
17. The World Bank (2023) Research and development expenditure. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?dsid=46&series=GB.XPD.RSDV.GD.ZS>.
18. Wu D., Hoenig H., Dormido H. Who's Winning the Tech Cold War? A China vs. U.S. Scoreboard, 2019. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-us-china-who-is-winning-the-tech-war>.
19. Leading tech companies worldwide 2022, by market capitalization. URL: <https://www.statista.com/statistics/1350976/leading-tech-companies-worldwide-by-market-cap/> [in English].
20. Number of internet and social media users worldwide as of January 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> [in English].
21. Number of mobile wireless subscriber connections in the United States from 1985 to 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/185783/estimated-number-of-wireless-connections-in-the-united-states-since-1985> [in English].
22. Number of mobile internet users in China from 2012 to June 2022 URL: <https://www.statista.com/statistics/273973/number-of-mobile-internet-users-in-china/> [in English].
23. GDP per capita, current prices. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> [in English].
24. Davis B., Drew F. U.S. Pushing Effort to Develop 5G Alternative to Huawei. Wall Street Journal. 2020. URL: <https://www.wsj.com/articles/u-s-pushing-effort-to-develop-5g-alternative-to-huawei-11580831592> [in English].
25. Бутирська Н. Чи зможе Пекін досягти технологічних переваг без Сполучених Штатів? *Дзеркало тижня*. 2021. URL: <https://zn.ua/ukr/international/kitaj-vojuje-zi-ssha-za-pravo-keruvati-svitom-visokikh-tekhnologij.html> [in Ukrainian].
26. Diamond J., Fung B. The Biden administration is shifting його approach to TikTok. *CNN*. 2023. URL: <https://edition.cnn.com/2023/03/08/tech/biden-tiktok-bill/index.html> [in English].
27. TikTok: Social Media Heavyweight. URL: <https://www.statista.com/chart/29467/app-revenue-ad-revenue-market-shares-social-media/> [in English].
28. Government Space Programs, 22nd edition. URL: <https://www.euroconsult-ec.com/press-release/new-record-in-government-space-defense-spending-driven-by-investments-in-space-security-and-early-warning> [in English].
29. Brand Finance Aerospace & Defense, 2022 URL: <https://brandirectory.com/rankings/aerospace-and-defence/2022> [in English].
30. China Military Power Report. 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Nov/29/2003122279/-1/-1/1/2022-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF> [in English].
12. Made in China 2025. <https://isdp.eu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf> [in English].
13. Global Innovation Index (2021). Geneva: World Intellectual Property Organization. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf [in English].
14. National Patterns of R&D Resources (2022). National Center for Science and Engineering Statistics (NCSES). Alexandria, VA: National Science Foundation, <https://nces.nsf.gov/pubs/nsf22320> [in English].
15. UNESCO (2022). Cross-National Comparisons of R&D Performance. <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20225/cross-national-comparisons-of-r-d-performance> [in English].
16. OECD (2023), Gross domestic spending on R&D (indicator). <https://doi.org/10.1787/d8b068b4-en> [in English].
17. The World Bank (2023) Research and development expenditure. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?dsid=46&series=GB.XPD.RSDV.GD.ZS> [in English].
18. Wu, D., Hoenig, H., & Dormido, H. (2019). Who's Winning the Tech Cold War? A China vs. U.S. <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-us-china-who-is-winning-the-tech-war> [in English].
19. Leading tech companies worldwide (2022). <https://www.statista.com/statistics/1350976/leading-tech-companies-worldwide-by-market-cap/> [in English].
20. Number of internet and social media users worldwide as of January 2023. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> [in English].
21. Number of mobile wireless subscriber connections in the United States from 1985 to 2021. <https://www.statista.com/statistics/185783/estimated-number-of-wireless-connections-in-the-united-states-since-1985> [in English].
22. Number of mobile internet users in China from 2012 to June 2022. <https://www.statista.com/statistics/273973/number-of-mobile-internet-users-in-china/> [in English].
23. GDP per capita, current prices. <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> [in English].
24. Davis, B., Drew, F. (2020). U.S. Pushing Effort to Develop 5G Alternative to Huawei. Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/u-s-pushing-effort-to-develop-5g-alternative-to-huawei-11580831592> [in English].
25. Butyrська, N. (2021). Can Beijing achieve technological superiority without the United States? *Dzerkalo tyzhnia*. <https://zn.ua/ukr/international/kitaj-vojuje-zi-ssha-za-pravo-keruvati-svitom-visokikh-tekhnologij.html> [in Ukrainian].
26. Diamond, J., Fung, B. (2023) The Biden administration is shifting його approach to TikTok. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2023/03/08/tech/biden-tiktok-bill/index.html> [in English].
27. TikTok: Social Media Heavyweight. <https://www.statista.com/chart/29467/app-revenue-ad-revenue-market-shares-social-media/> [in English].
28. Government Space Programs (2022). <https://www.euroconsult-ec.com/press-release/new-record-in-government-space-defense-spending-driven-by-investments-in-space-security-and-early-warning> [in English].
29. Brand Finance Aerospace & Defense. (2022) URL: <https://brandirectory.com/rankings/aerospace-and-defence/2022> [in English].
30. China Military Power Report (2022). <https://media.defense.gov/2022/Nov/29/2003122279/-1/-1/1/2022-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF> [in English].

31. Buchholz K. Where Students Choose STEM Degrees 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/22927/share-and-total-number-of-stem-graduates-by-country>.
32. The Future of Jobs. Report 2020. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.
33. PISA. 2018. URL: <https://www.oecd.org/pisa/data/2018database>.
31. Buchholz, K. (2023) Where Students Choose STEM Degrees. <https://www.statista.com/chart/22927/share-and-total-number-of-stem-graduates-by-country> [in English].
32. The Future of Jobs. Report. (2020). https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf [in English].
33. PISA (2018). <https://www.oecd.org/pisa/data/2018database> [in English].

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють та навчаються в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт інтересів або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внески авторів: Кудирко Л. – 75 %, Цип'ячук А. – 25 %.

Kudyrko L., Tsypiashchuk A. Ekonomichne supernyctvo mizh SShA ta KNR u tehnologichnij sferi. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 14-29. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)02)

Надійшла до редакції 28.03.2023.

Прийнято до друку 11.04.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)03
УДК 339.727.22:355"364"

ГАЙДУЦЬКИЙ Андрій,

д. е. н., доцент кафедри міжнародного менеджменту
Державного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0009-0008-5107-9309
a.haydutsky@knute.edu.ua

GAIDUTSKYI Andrii,

Doctor of Science (Economics),
Associate Professor at the Department
of International Management
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0009-0008-5107-9309
a.haydutsky@knute.edu.ua

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ: КЕЙС ВОЄННОГО ЧАСУ

Зниження темпів розвитку світової економіки через пандемію і високу інфляцію суттєво вплинуло на обсяги залучення іноземного капіталу у країни, що розвиваються. Повномасштабна війна в Україні у 2022–2023 рр. додатково зменшила привабливість їх економік для іноземних інвесторів. З огляду на це метою статті є дослідження передумов і механізмів підвищення інвестиційної привабливості України під час воєнних дій. Для досягнення цієї мети у статті використані методологічні та аналітичні підходи з обробки баз даних UNCTAD і FDI Intelligence, НБУ, Держстату, дослідження інших авторів щодо географічного, трудового, ресурсного, економічного й логістичного потенціалу економіки України. З'ясовано, що й до війни країна залучала значно більше інвестицій, ніж інші країни з групи з доходом нижче за середній. Водночас акцентується на тому, що, якщо ми хочемо суттєво збільшити притік капіталу, то потрібно стимулювати притік заощаджень українських мігрантів і діаспори, обсяги залучення яких є стабільними протягом останніх 10 років (на відміну від прямих інвестицій). Передумовами підвищення інвестиційної привабливості економіки є географічне розташування, природні ресурси, розвинене сільське господарство, угода про Асоціацію та вільну торгівлю з ЄС, статус кандидата у члени ЄС, кваліфікована та недорога робоча сила тощо. А найкращими механізмами підвищення інвестиційної привабливості під час війни є досвід Ізраїлю, який зумів вибудувати фінансову інфраструктуру страхування інвестицій, а також компенсації прямих і непрямих збитків інвесторам, що постраждали від воєнних дій у країні під час обстрілів чи ворожих атак. Низка міжнародних організацій готова реалізовувати проекти зі страхування іноземних інвестицій у країні. Україна має всі можливості скористатись цим досвідом,

ATTRACTING FOREIGN CAPITAL: WARTIME CASE

The decrease in the pace of development of the world economy due to the pandemic and high inflation significantly affected the volume of foreign capital attraction in developing countries. A full-scale war in Ukraine in 2022–2023 further reduced the attractiveness of their economies for foreign investors. In this regard, the purpose of the article is to study the prerequisites and mechanisms for increasing Ukraine's investment attractiveness during hostilities. To achieve the goal, the methodological and analytical approaches for processing the databases of UNCTAD and FDI Intelligence, NBU, State Statistics Service, research by other authors regarding the geographical, labour, resource, economic and logistics potential of the economy of Ukraine were used in the article. It was found that even before the war, the country attracted significantly more investments than others from the group of countries with a lower than average income. At the same time, it is emphasized that if we want to significantly increase the inflow of capital, we need to stimulate the inflow of savings of Ukrainian migrants and the diaspora, the volume of which has been stable over the past 10 years (unlike direct investment). The prerequisites for increasing the investment attractiveness of the economy are geographical location, natural resources, developed agriculture, an agreement on association and free trade with the EU, the status of a candidate for EU membership, qualified and inexpensive labour force, etc. And the best mechanisms for increasing investment attractiveness during the war are the experience of Israel, which managed to build a financial infrastructure of investment insurance, as well as compensation for direct and indirect losses to investors who suffered from hostilities in the country during shelling or enemy attacks. Also, a number of international organizations are ready to implement foreign investment insurance projects in the country. Ukraine has every opportunity

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

щоб почати залучати більші обсяги капіталу від усіх типів інвесторів іноземного чи українського походження.

Ключові слова: іноземний капітал, прямі іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, злиття і поглинання, грошові перекази мігрантів, страхування іноземних інвестицій.

to use this experience to start attracting larger amounts of capital from all types of investors of foreign or Ukrainian origin

Keywords: foreign capital, foreign direct investments, investment attractiveness, mergers and acquisitions, migrants' remittances, foreign investment insurance.

JEL Classification: F21, F24.

Вступ

Глобальна пандемія у 2020–2021 рр. призупинила темпи зростання іноземного капіталу у світі, а вторгнення російської армії в Україну у 2022 р. і подальші масштабні воєнні дії на її території скоротили їх приблизно на 30 %. Через ці події, а також через підвищення центробанками відсоткових ставок з метою боротьби з інфляцією у 2023 р. обсяги залучення іноземного капіталу можуть зменшитись ще на 15–20 %. В Україні через війну обсяги залучення іноземного капіталу у 2022 р. зменшились у 20 разів, зокрема прямі іноземні інвестиції – у 15 разів (порівняно з 2021 р.). Це потребує дослідження механізмів підвищення інвестиційної привабливості економіки країни в умовах війни. Через обмежені фінансові ресурси, з одного боку, високу частку державної власності в інфраструктурній сфері (яка найбільше постраждала від війни) – з іншого, необхідним є пошук зовнішніх джерел фінансування відбудови країни, а також страхування потенційних ризиків інвесторів, які готові, але побоюються інвестувати в Україну. У кожному з цих напрямів є значний міжнародний досвід і напрацювання, які уряду України необхідно використати для прискорення відновлення її економіки. Важливо також загалом розглянути проблему інвестиційної привабливості економіки України, що вже багато років вважається «високою», а рівень залучення капіталу – «низьким». Через це здійснено спробу в десятирічному проміжку часу порівняти Україну з іншими країнами з її групи, щоб дізнатись, чи дійсно обсяги інвестицій, що вона отримує, є невеликими. У ході дослідження з'ясовано, що інвестиційну привабливість варто вимірювати на прикладі однієї групи країн за рівнем розвитку (ВНД на жителя), що дає змогу оцінити рівень абсорбції іноземного капіталу та повернення прибутку інвестору. Це дозволить визначити рівень інвестиційної привабливості країни в її групі, де інші показники економічного розвитку є більш-менш однаковими.

Аналіз проблем із залучення інвестицій під час війни активно досліджується на рівні *UNCTAD* [1–3], що розкриває статистику залучення інвестицій в розрізі країн і регіонів, *FDI Intelligence* [4], яка дає аналітичний погляд на причини й проблеми залучення іноземного капіталу, а також на рівні сучасних закордонних авторів [5–7], що обмірковують заходи, які доцільно вживати в період пандемії і війни в Європі з метою підвищення інвестиційної привабливості країн, що розвиваються. Проблеми інвестиційної привабливості під час війни досліджено й у працях

українських учених [8–11], які також пропонують свої організаційні та економічні механізми для збільшення притоку капіталу в Україну.

Метою статті є дослідження обсягів і динаміки залучення іноземного капіталу у світі та Україні під час війни, визначення причин його суттєвого зменшення й пошуку механізмів активізації їхнього зростання. У зв'язку з цим поставлені завдання: визначити перспективні галузі залучення іноземного капіталу, оцінити ймовірний потенціал кожної галузі щодо залучення інвестицій, вивчити світовий досвід страхування інвестицій під час воєнних дій.

Основою для підготовки статті стали аналітичні дані *UNCTAD* і *FDI Intelligence*, аналітична звітність Національного банку України, Держстату України, розрахунки інвестиційних експертів. З метою провести якісне та кількісне дослідження використано методи статистичного аналізу, групування та графічного зображення результатів.

1. Ситуація із залученням іноземного капіталу у 2022 р.

Залучення іноземного капіталу, зокрема й прямі іноземні інвестиції (ПІІ), за попередніми даними, у 2022 р. скоротились на 20–30 % [2]. Це відбулось передусім через війну в Україні. Масштабні воєнні дії у центрі Європи, а також наслідки тривалої пандемії *COVID-19* спричинили продовольчу, енергетичну та фінансову кризи у світі, що призвело до невизначеності інвесторів щодо майбутніх капіталовкладень. За даними *UNCTAD*, якщо в 2021 р. обсяги ПІІ у світі становили 1.58 трлн дол. США (на 64 % більше, ніж у 2020 р.), то в 2022–2023 рр. вони можуть впасти на 20–30 % [2]. За даними *FDI Intelligence*, у II кв. 2022 р. обсяги інвестицій впали на 22 % у розвинених країнах, а в країнах Європи (поза межами ЄС) – взагалі на 80 % [4]. Ще в I кв. 2022 р. більшість з 5000 найбільших ТНК світу переглянули свої прогнози щодо доходів та інвестицій у бік зниження [3]. Суттєво вплинуть на зниження обсягів іноземного капіталу також тривалі заходи щодо ізоляції населення у Китаї (через пандемію), які були скасовані лише на початку 2023 р. Крім того, негативний вплив на залучення іноземних інвестицій також завдало тривале й періодичне підвищення відсоткових ставок з боку фінансових регуляторів, чії дії спрямовані на боротьбу з інфляцією.

Через повномасштабне вторгнення російського ворога в Україну ситуація із залученням іноземного капіталу у країні також суттєво погіршилась. Якщо ще до окупації частини української території (до 2014 р.) країна залучала в середньому 5–7 млрд дол. США прямих інвестицій, 3–4 млрд дол. США портфельних інвестицій, то у 2014–2021 рр. обсяги цих інвестицій значно скоротились (*рис. 1*). У 2022 р. обсяги прямих інвестицій зменшилися у 15 разів порівняно з 2021 р. (до 0.5 млрд дол. США), обсяги портфельних інвестицій, а також інших складових фінансового рахунку Платіжного балансу стали від'ємними (тобто відбувся чистий відтік капіталу з України). Фактично єдиним значним джерелом чистого притоку іноземного капіталу в Україну залишились грошові перекази мігрантів. Але як показує *рис. 1*, вже

протягом багатьох років це найбільша складова притоку іноземного капіталу в Україну і відповідно ключове джерело залучення вільно-конвертованої валюти в країну. Крім того, цей ресурс у більшості років повністю компенсує відтік валюти з України за іншими складовими іноземного капіталу, що відображено у Платіжному балансі.

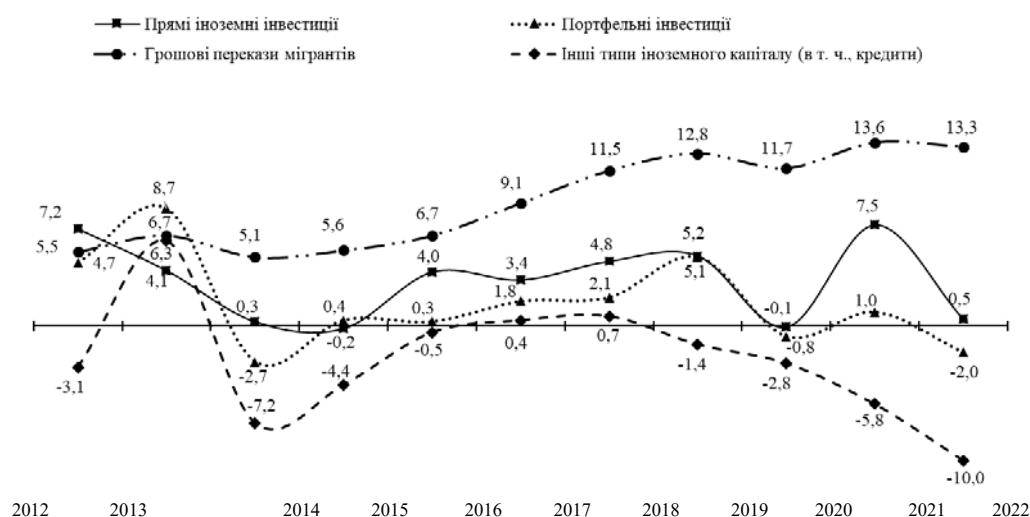

Рис. 1. Залучення іноземного капіталу в Україну у 2012–2022 рр., дол. США

Джерело: складено автором за [12].

Однією з ключових причин скорочення обсягів інвестицій в Україну у 2022 р. стало різке призупинення більшості запланованих угод зі злиття і поглинання (*M&A* угод). За оцінками *InVenture*, обсяг угод злиття та поглинання (*M&A*) в Україні, зокрема й корпоративні угоди та венчурні угоди, в технологічному секторі за підсумками 2022 р. становив 305 млн дол. США. Якщо порівняти з 2021 р., то загальний обсяг таких угод зменшився у дев'ять разів: з 2.7 млрд дол. США до 0.3 млрд дол. США [13]. Насамперед інвестиційний потенціал для нових угод *M&A* скоротився в секторах економіки, як-от: металургія, агро-сектор, ритейл, будівництво, переробна та добувна галузі. Сфери ЖКГ, *IT*, торгівлі та послуг є більш стійкими і привабливими для інвесторів.

2. Прогнозні оцінки із залучення іноземного капіталу у 2023 р.

Ситуація із залученням іноземних інвестицій у 2023 р. залишатиметься важкою, їх обсяги будуть незначними. Так, у I кв. 2023 р. за попередніми даними, обсяги залучених прямих іноземних інвестицій становили 0.4 млрд дол. США, портфельних інвестицій – 0.1 млрд дол. США, грошових переказів мігрантів – 3.2 млрд дол. США, інших типів інвестицій – 2 млрд дол. США. Хоча, за даними Незалежної асоціації банків України, залучення іноземних інвестицій було обмеженим і незначним і до повномасштабного вторгнення ворога. А в реаліях війни 2022–2023 рр. ризики стали ще вищими. Водночас шанси на отримання прибутку

в середньостроковій перспективі суттєво скоротились. Це зумовлено падінням економіки, еміграцією близько 8 млн людей й обмеженнями руху капіталу [14]. На думку А. Хмелевського, війна є надто великим ризиком для іноземних інвесторів. Вони наймовірніше інвестуватимуть вже після завершення бойових дій. Напевно продовжать інвестувати іноземні компанії, які вже працюють в Україні. Тут може виникнути виробнича необхідність у додаткових коштах від своєї материнської закордонної компанії [15]. Опитування Національного банку України також показує, що підприємства, які залучають іноземні інвестиції, песимістично налаштовані щодо збільшення їх обсягів у подальші 12 місяців: баланс відповідей – «мінус» 1.4 % (у II кв. 2022 р. – 0.7 %). Найбільш негативні очікування мають підприємства добувної промисловості та торгівлі (баланс відповідей –50.0 % та –26.9 % відповідно). Частка респондентів, що в подальші 12 місяців планують залучати іноземні інвестиції, становить 22.2 % (у попередньому опитуванні – 24.1 %). Ймовірно, що залишаться активними інвесторами підприємства транспорту та зв'язку, а також енерго- та водопостачання [16].

3. Щодо міфу про недоінвестування економіки України

Водночас виникає питання, чи була економіка України недоінвестованою до початку війни? Для відповіді на це запитання ми проаналізували групу країн з валовим національним доходом (ВНД) нижче за середній (*lower middle income countries*). Це 54 країни, зокрема й Україна, у яких ВНД на 1 жителя коливається в межах 1 086 – 4 255 дол. США. Адже логічно, що порівняння щодо рівня залучення інвестицій потрібно здійснювати на прикладі схожих за рівнем розвитку країн, в яких приблизно однаковий рівень верховенства права, споживчого попиту, купівельної спроможності населення тощо.

До речі, інвестор, здійснюючи інвестиції за кордон, бажає скористатись інфраструктурним (територія), споживчим (населення) або виробничим активом (потенціалом) країни. Отже, ми проаналізували обсяг залучення іноземних інвестицій на 1 км² території, на одного жителя і на 1000 дол. США ВВП країн цієї групи (див. *рис. 2*).

Дослідження показують, що за трьома показниками Україна до війни залучала у 1.5–2 рази більше інвестицій, ніж у середньому по країнах з цієї групи. До того ж важливо зазначити, що практично в усіх цих країнах немає демографічної кризи (тобто кризи споживчого попиту), а також відсутня війна з агресором і ризики втрати активів. Спад був тільки у кризові 2014–2015 рр. і у «пандемійний» 2020 р. Тож можна констатувати, що до 2022 р. Україна отримувала досить значні обсяги іноземних інвестицій, що загалом відповідало рівню її інвестиційної привабливості. Отже, на *рис. 2* здійснено спробу завершити дискусію і відповісти на багаторічне питання щодо того, чи є інвестиційний

клімат (інвестиційна привабливість) в Україні «поганим», «непривабливим» тощо. Зважаючи на рівень розвитку економіки України (ВНД на жителя), її готовність до абсорбції іноземного капіталу, рівень інвестиційної привабливості країни є досить високим і значно перевищує середнє значення по нашій групі країн.

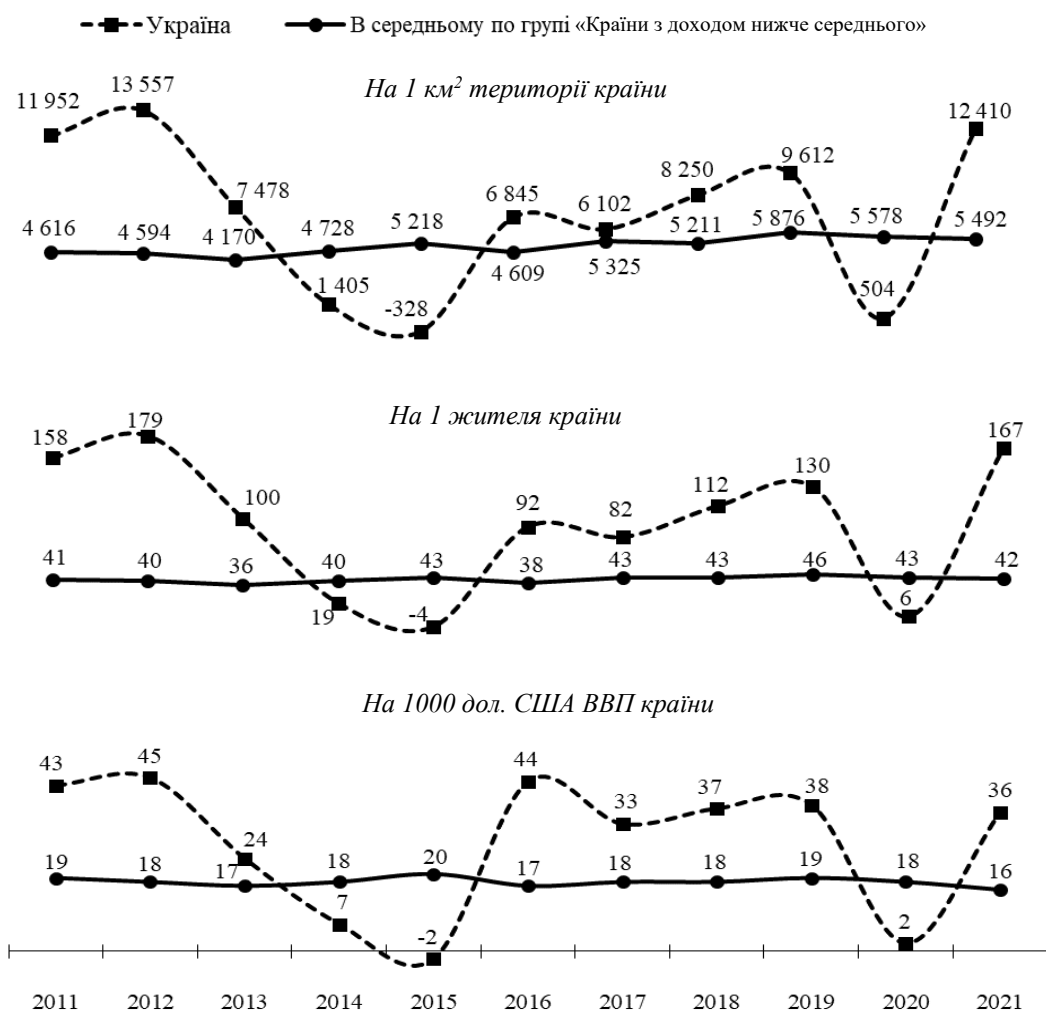

Рис. 2. Залучення прямих іноземних інвестицій у 2011–2021 рр., дол. США

Джерело: розроблено автором за даними [12; 17; 23].

4. Як підвищити інвестиційну привабливість економіки України

Для суттєвого підвищення інвестиційної привабливості економіки уряд України повинен прискорити лібералізацію та реформування бюрократичних процесів, а також покращити і, головне, прискорити роботу судів, щоб бізнес відчув верховенство права у країні. За оцінкою урядового агентства із залучення інвестицій *UkraineInvest*, якщо гаряча фаза війни завершиться до початку літа 2023 р., то вже за підсумками року Україна зможе отримати 2–3 млрд дол. США, а в подальші роки обсяги

щорічних обсягів інвестицій можуть перевищити історичні рекорди (які були у 2007–2008 рр.). С. Цівкач з *UkraineInvest* прогнозує, що після повного завершення війни ця річна цифра може зрости до 5–10 або навіть до 15 млрд дол. США упродовж найближчих 3–5 років [18].

Значному зростанню обсягів залучення іноземного капіталу, зокрема у формі ПІІ, сприятиме вигідне географічне розташування, значні природні ресурси, недорога і добре освічена робоча сила. На думку М. Кравченко і Т. Павленко, головні переваги країни щодо залучення інвестицій це: стратегічне географічне положення (розташування в центральній частині між Європою та Азією; багаті природні ресурси (значні запаси залізної руди і марганцю); розвинене сільське господарство (55 % орних земель); угода про Асоціацію та вільну торгівлю з ЄС, кандидатство у члени ЄС (надає Україні преференційний доступ до ринку); один з найбільших ринків Європи (37 млн людей до 2022 р.); кваліфікована та недорога робоча сила [8]. Звичайно, що у 2023–2024 рр. пріоритет і державна підтримка також може віддаватись окремим секторам економіки, які найбільше потребують інвестицій через війну в Україні. Зокрема О. Коробкова вважає, що очевидними претендентами є енергетичний та оборонний сектори, «технологічні» галузі, будівництво, агро-сектор, переробка тощо [14]. У вересні 2022 р. Міністерство економіки України оприлюднило власні розрахунки щодо інвестиційного потенціалу окремих галузей економіки (таблиця).

Таблиця

Пріоритетні галузі економіки України для інвестування в найближчій перспективі

Галузь	Аналіз потенціалу галузі від Міністерства економіки України	Інвестиційний потенціал, млрд дол. США
<i>Енергетика</i>	Україна може виробляти значні обсяги гігават «зелених» електричних потужностей і понад мільйон тонн «зеленого» водню	177
<i>Логістика та інфраструктура</i>	Географічне розташування України робить її важливим транзитним коридором для торгівлі. Логістика є одним з найважливіших секторів економіки з розгалуженою мережею залізниць і автодоріг, портами, аеропортами	123
<i>Оборонно-промисловий комплекс</i>	Захист України – це гарантія безпеки всього ЄС. Збройні сили України й надалі потребуватимуть постійного оснащення. Розвиток <i>Military-tech</i> також посилять експортний потенціал країни	43
<i>Агропромисловий комплекс</i>	Україна вже є «житницею Європи», а тепер потрібно стати також «продовольчим кошиком» світу. Необхідно збільшити потужності переробки, розвивати сектори з високою доданою вартістю	34
<i>Металургія та металообробка</i>	Україна має досвід високотехнічних процесів і повного циклу виробництва з металургії, титану та титановмісної продукції	26
<i>Фармацевтика</i>	Українські фармацевтичні компанії відповідають міжнародним стандартам і більшість з них відновлено відповідно до <i>GMP</i> -стандартів	19
<i>Промислове виробництво</i>	Україна має велику мережу підприємств, які виробляють турбіни та електрогенератори, вагони, гірниче та сільсько-господарське обладнання, верстати, авіаційні двигуни, обладнання для легкої та харчової промисловості	16

Закінчення таблиці

Галузь	Аналіз потенціалу галузі від Міністерства економіки України	Інвестиційний потенціал, млрд дол. США
<i>Інноваційні технології</i>	Україна перетворила більшість офіційних та державних документів на цифрові рішення. Україна посідає четверте місце у світі за обсягом фінансових операцій з використанням мобільних гаджетів	12
<i>Природні ресурси</i>	В Україні великі обсяги мінеральних ресурсів, які розташовані в близькості один від одного	6
<i>Деревообробка та меблеве виробництво</i>	Україна може стати меблевою фабрикою в Європі, оскільки в країні велика ресурсна база та зручна логістика для доставки готових товарів	5

Джерело: складено автором за [19].

5. Заходи із сприяння залученню інвестицій під час війни

З метою підвищення інвестиційної привабливості під час війни Україна вже здійснює низку заходів для збільшення обсягів залучення капіталу під час війни. Зокрема за ініціативи уряду України у вересні 2022 р. створено ініціативу *Advantage Ukraine*, яка спрямована на залучення майбутніх інвестицій у країну у ключових секторах, що будуть важливими для повоєнної України [20]. На інвестиційну платформу *Advantage Ukraine* за пару місяців від її запуску надійшло понад 370 запитів від інтересантів, що є стратегічними й портфельними інвесторами у США, Великобританії, Німеччині, Данії, Бельгії, Південній Кореї та інших країнах. Інвестори цікавляться інноваціями та технологіями, агропромисловим комплексом, видобутком корисних копалин, інфраструктурою, промисловістю, логістикою, а також енергетикою та оборонною промисловістю [20].

Важливою передумовою залучення інвестицій під час війни є також страхування майна (активів) інвесторів, що висловили бажання їх здійснювати. Як зазначає Ю. Свириденко, потрібно розробити конкретний механізм для компенсації втрат інвестора, який розпочав або продовжує бізнес під час війни, зокрема через нанесення пошкоджень з боку російської армії чи проросійських військових сил [19]. Одним з найефективніших механізмів є *страхування воєнних ризиків*. Цей механізм доступний і працює (або раніше працював) у багатьох країнах. Свого часу він мав місце у Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Канаді, Австралії.

Окремо варто навести приклад Ізраїлю, де уряд країни давно проінформував світ, що військові заворушення не мають заважати роботі інвесторів у країні й зростанню економіки. Адже саме розвиток економіки, сплата податків допомагають швидше накопичувати фінансові ресурси для успішного захисту від ворога. Тому Ізраїль, поряд з тим, що воював, провів реформи і здійснював заходи зі збільшення інвестиційної привабливості економіки з тією метою, щоб стати потужною економікою

з розвиненими технологіями, які будуть протидіяти ворогам і терористам. З 1948 р. у цій країні діє урядова програма *Terrorism Risk Insurance Programme* [21]. Вона призначена для надання страхового покриття збитків підприємствам та домогосподарствам через тероризм і акти воєнної агресії. Програма фактично розподіляє ризики: страхові установи та уряд розподіляють суму збитків від терактів. Страхові організації пропонують бізнесу і малим підприємцям застрахуватись, а уряд забезпечує захист у формі перестраховування. У разі, якщо у клієнтів з'являються збитки внаслідок актів тероризму чи воєнних дій, страхові установи одразу компенсують збиток. Але якщо він перевищує певний поріг, уряд забезпечує виплату додаткового фінансового покриття. Розмір відшкодування залежить від конкретних обставин та умов страхового поліса. Зазвичай страхові поліси від ризиків, пов'язаних з тероризмом, покривають фізичне пошкодження майна та втрачений прибуток бізнесу. Компенсації можуть коливатися від кількох тисяч до кількох мільйонів доларів США. Як приклад, компенсація для домашніх господарств не може перевищувати 20 тис. євро екв. [22]. Втрати підприємств можуть розраховуватись кількома способами. Наприклад, сума компенсації може бути визначена на основі розрахунку зарплати робітників, що не працювали через страховий випадок. Збитки можуть бути розраховані й на основі сплати ПДВ. Наприклад, визначається різниця між сплаченим ПДВ у місяці, коли відбулась страхова подія, та аналогічному періоді попереднього року. У цьому випадку сума компенсації не може перевищити 500 тис. євро [22]. У цій програмі держава також формує умови її функціонування, суму компенсації та випадки з можливістю додаткового покриття. Уряд країни також стежить за ефективністю роботи програми.

У світі також функціонують міжнародні та американські установи, що допомагають застрахувати бізнес від воєнних ризиків. Найвідоміша з них – Багатостороннє агентство гарантій інвестицій (*MIGA*), підрозділ Світового банку. Агентство сприяє прямим інвестиціям у країни, що розвиваються, страхуючи інвесторів від некомерційних ризиків. До таких ризиків відносяться експропріація, війна або громадянські заворушення. *MIGA* підтримує інвестиції в інфраструктуру, енергетику, телекомунікації та виробництво. На кінець 2021 р. її страховий портфель перевищив 12 млрд дол. США у понад 160 країнах [22]. За даними Мінекономіки, під патронатом *MIGA* планується запустити відразу декілька інвестиційних проєктів в Україні [19].

Страхування інвесторів у світі також пропонує Фінансова корпорація розвитку США (*DFC*). Це державне агентство, яке допомагає американським компаніям інвестувати в країни, що розвиваються. Воно засноване у 1971 р. і до 2018 р. мало назву Корпорація закордонних приватних інвестицій (*OPIC*). Її ключовою функцією є страхування політичних ризиків для інвесторів із США у країнах з високими політичними ризиками. За час свого функціонування *DFC* сприяла здійсненню інвестицій на понад 200 млрд дол. США у більш ніж 4 тис. проєктів [22].

В Україні ця організація також має проекти та висловила бажання кредитувати український бізнес у рамках окремих проектів на суми від 1 млн до 1 млрд дол. США (на кожен з таких проектів). У 2021 р. банк «Львів» залучив 15 млн дол. США від *DFC* та Агентства США з міжнародного розвитку *USAID* на покриття кредитних ризиків українського бізнесу, який здійснює свою діяльність в умовах, що мають підвищені політичні та військові ризики [22].

Висновки

З метою підвищення інвестиційної привабливості та залучення іноземного капіталу Україна має йти двома паралельними шляхами. З одного боку, необхідно якомога швидше подолати ворога на полі бою й забезпечити ефективну протидію дронам і ракетам ворога шляхом сучасної протиракетної оборони. Це дозволить убезпечити населення та об'єкти підприємницької діяльності від можливих повітряних атак ворога.

З іншого боку, необхідна всебічна робота над залученням усіх типів іноземного капіталу: прямих іноземних інвестицій, портфельних інвестицій, грошових переказів мігрантів (українських та іноземних) тощо. Кожен з цих типів інвесторів потребує особливого підходу до себе, оскільки природа походження його капіталу дуже відрізняється, а також кожен з цих типів інвесторів має різний тип відповідальності за кошти, які вони вкладають чи планують вкласти в економіку України.

Очевидно, що однаково важливими елементами безпеки для кожного з цих типів інвесторів буде страхування їх інвестицій на період та після дії воєнного стану. Забезпечення максимально широких верств (а не тільки окремих компаній або груп) інвесторів гарантіями дасть змогу максимально використати природний, географічний, інтелектуальний, кадровий, ресурсний потенціал економіки України.

З огляду на обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів, низькі обсяги заощаджень населення у фінансово-банківському секторі, нерозвиненість фондового ринку, високі кредитні ставки, єдиним великим джерелом економічного зростання будуть усі варіанти залучення іноземного капіталу. Але найзначніші капітали іноземного походження привнесуть в Україну внутрішні бенефіціари такого капіталу: власники українських компаній-експортерів, власники іноземних компаній, які є вихідцями з України, а також українські мігранти і діаспора, які у 2021 р. заробили близько 120 млрд дол. США, а переказали в Україну лише 13.6 млрд дол. США. Саме на фокусуванні іноземного капіталу українського походження (бенефіціарами якого є вихідці з України) владі в Україні потрібно зосередити свою увагу та сприяти його залученню, оскільки інші складові іноземного капіталу будуть надходити в обмеженому обсязі через підвищені фінансові та воєнні ризики.

Необхідними є подальші наукові та науково-практичні дослідження в частині залучення в Україну іноземного капіталу, бенефіціарами якого є вихідці з України. Тут важливо дослідити природу формування такого капіталу за кордоном, мотивацію його інвестування у батьківщину мігрантів і діаспори, вивчити світовий досвід залучення такого капіталу іншими країнами світу, зокрема через створення відповідних національних мотиваційних програм для мігрантів та діаспори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNCTAD Investment Trends Monitor. Issue 44. January 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2023d1_en.pdf.
2. UNCTAD Investment Trends Monitor. Issue 45 (Special issue). March 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2023d2_en.pdf.
3. UNCTAD World Investment Report 2022. Overview. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_overview_en.pdf.
4. FDI Intelligence database. URL: <https://www.fdiintelligence.com/stream/data-trends>.
5. O'Farell S. (2022). Global FDI forecast to decline further. URL: <https://www.fdiintelligence.com/content/news/global-fdi-forecast-to-decline-further-81604>.
6. Emerson M., Movchan V., Akhvediani T., Blockmans S., Van der Loo G. (2021). *Deepening EU-Ukrainian relations: Updating and upgrading in the shadow of COVID-19*, CEPS and IER.
7. Movchan, V and K Rogoff (2022), «International Trade and Foreign Direct Investment», in Y Gorodnichenko, I Sologoub and B Weder di Mauro (eds), *Rebuilding Ukraine: Principle and Policies*, CEPR Press, 119-165.
8. Павленко Т. А., Кравченко М. О. Інвестиційний клімат України: основні проблеми та перспективи формування. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи. Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 08 грудня 2022 р. С. 91-92.
9. Чапляк Н. І. Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи вирішення в сучасних реаліях. *Економіка та суспільство*. №40, 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1531/1472>.
10. Небрят В. В., Корніяка О. В. Особливості механізмів капіталоутворення та інвестування в Україні як чинник фінансових ризиків в умовах війни та післявоєнного періоду. *Грааль науки*. 2022. № 16. С. 31-34.
11. Атамась Г., Петренко О. Інвестиційна діяльність підприємств у короно-кризисних умовах. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 2 (75). С. 7-14.
12. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції». URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.
13. Ринок прямих інвестицій та М&А в Україні 2022: в очікуванні закінчення війни. Інвестиційний огляд InVenture. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-pryamih-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2022:-v-ochikuvanni-zakinchennya-vijni>.
14. Коробкова О. Інвестиції і що потрібно для їх залучення? URL: https://lb.ua/blog/olena_korobkova/546758_investitsii_i_shcho_potribno_ih.html.

REFERENCE

1. UNCTAD Investment Trends Monitor. Issue 44. January 2023. https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2023d1_en.pdf [in English].
2. UNCTAD Investment Trends Monitor. Issue 45 (Special issue). March 2023. https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2023d2_en.pdf [in English].
3. UNCTAD World Investment Report 2022. Overview. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_overview_en.pdf [in English].
4. FDI Intelligence database. <https://www.fdiintelligence.com/stream/data-trends> [in English].
5. O'Farell, S. (2022). Global FDI forecast to decline further. <https://www.fdiintelligence.com/content/news/global-fdi-forecast-to-decline-further-81604> [in English].
6. Emerson, M., Movchan, V., Akhvediani, T., Blockmans, S., & Van der Loo, G. (2021), *Deepening EU-Ukrainian relations: Updating and upgrading in the shadow of COVID-19*, CEPS and IER [in English].
7. Movchan, V., & Rogoff, K. (2022), «International Trade and Foreign Direct Investment», in Y Gorodnichenko, I Sologoub and B Weder di Mauro (eds), *Rebuilding Ukraine: Principle and Policies*, CEPR Press, 119-165 [in English].
8. Pavlenko, T., & Kravchenko, M. (2022). Investment climate of Ukraine: main problems and prospects of formation. *Business, innovations, management: problems and prospects. Collection of abstracts of reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference*, Kyiv, (pp. 91-92) [in Ukrainian].
9. Chaplyak, N. (2022). Ukraine's investment attractiveness: problems and ways of solution in modern realities. *Economy and society*, 40. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1531/1472> [in Ukrainian].
10. Nebrat, V., & Korniyaka, O. (2022). Peculiarities of mechanisms of capital formation and investment in Ukraine as a factor of financial risks in the war and post-war period. *The grail of science*, 16, 31-34 [in Ukrainian].
11. Atamas, G., & Petrenko, O. (2022). Investment activity of enterprises in corona-crisis conditions. *Galician Economic Bulletin*, 2 (75), 7-14 [in Ukrainian].
12. *Statistics of the external sector of Ukraine according to the methodology of the 6th edition of the «Management on the Balance of Payments and International Investment Position»*. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> [in Ukrainian].
13. *The market of direct investments and M&A in Ukraine 2022: waiting for the end of the war. InVenture Investment Review*. <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-pryamih-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2022:-v-ochikuvanni-zakinchennya-vijni> [in Ukrainian].
14. Korobkova, O. (2022). *Investments and what is necessary to attract them?* https://lb.ua/blog/olena_korobkova/546758_investitsii_i_shcho_potribno_ih.html [in Ukrainian].

15. Шварц Д. Вийти з туману війни: як Україна зможе залучати іноземні інвестиції в 2023 році. URL: <http://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investiciji-u-2023-roci-12084243.html>.
16. Ділові очікування підприємств України у III кварталі 2022 року. Випуск №3 (67). Департамент статистики та звітності НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2022-Q3.pdf?v=4.
17. Портал даних Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator?tab=all>.
18. Орлова П. Після війни Україна битиме рекорди із залучення іноземних інвестицій. URL: <https://litsa.com.ua/pislya-vijni-ukrajina-bitime-rekordi-iz-zaluchennya-inozemnix-investic>.
19. Свиріденко Ю. Країна можливостей. Чому інвестор прийде в Україну URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997>.
20. Жарикова А. Іноземні інвестори подали понад 370 запитів на платформу Advantage Ukraine. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/8/693579>.
21. Israel Terrorism Insurance Program. OECD International Platform on Terrorism Risk Insurance. URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/Israel-Terrorism-Risk-Insurance.pdf>.
22. Гужва І. Як забезпечити інвестиції під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382>.
23. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
24. Левкович А. Не спізнитися на «український потяг». URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/18/689232>.
25. Програма Уряду України Advantage Ukraine: The investment initiative of the Government of Ukraine. 2022. URL: <https://advantageukraine.com>.
15. Shartz, D. (2022). *Getting out of the fog of war: how Ukraine will be able to attract foreign investments in 2023*. <http://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investiciji-u-2023-roci-12084243.html> [in Ukrainian].
16. *Business expectations of Ukrainian enterprises in the 3rd quarter of 2022. Issue №3 (67). Department of Statistics and Reporting of the NBU*. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2022-Q3.pdf?v=4 [in Ukrainian].
17. *World Bank data portal*. <https://data.worldbank.org/indicator?tab=all> [in Ukrainian].
18. Orlova, P. *After the war, Ukraine will break records for attracting foreign investments*. <https://litsa.com.ua/pislya-vijni-ukrajina-bitime-rekordi-iz-zaluchennya-inozemnix-investic> [in Ukrainian].
19. Svyrydenko, Yu. (2022). *The country of opportunities. Why will an investor come to Ukraine?* <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997> [in Ukrainian].
20. Zharikova, A. (2022). *Foreign investors submitted more than 370 requests to the Advantage Ukraine platform*. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/8/693579> [in Ukrainian].
21. Israel Terrorism Insurance Program. OECD International Platform on Terrorism Risk Insurance. <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/Israel-Terrorism-Risk-Insurance.pdf> [in English].
22. Guzhva, I. (2023). *How to secure investments during wartime*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382> [in Ukrainian].
23. *State Statistics Service of Ukraine*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
24. Levkovich, A. (2022). *Don't be late for the «Ukrainian train»*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/18/689232> [in Ukrainian].
25. *Program of the Government of Ukraine Advantage Ukraine: The investment initiative of the Government of Ukraine*. (2022). <https://advantageukraine.com> [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Gaidutsyki A. Zaluchennja inozemnogo kapitalu: kejs vojennogo chasu. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 30-41. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)03](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)03)

Надійшла до редакції 26.04.2023.

Прийнято до друку 11.05.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)04

УДК 327.82:339.97

БОХАН Аліна,

д. е. н., доцент,
професор кафедри світової економіки
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-6279-4374

a.bokhan@knu.edu.ua

BOKHAN Alina,

Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor, Professor
at the Department of World Economy
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6279-4374

a.bokhan@knu.edu.ua

ГЕОПРОСТОРОВА СТРАТЕГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Актуальними є питання розвитку стратегізації економічної дипломатії у складних умовах міжнародних взаємодій країн. Трансформація геопростору детермінує активність дипломатичних сил і впливає на механізми протидії глобальним ризикам. Посилення глобальної взаємозалежності країн, ресурсної конкуренції та збільшення проблем системного, критичного й кризового характеру впливають на сферу дипломатії та ефективність видів її застосування. Метою статті є виявлення сучасних тенденцій, особливостей геопросторової стратегізації економічної дипломатії в умовах викликів і загроз глобалізації. Основною методологічною базою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи, комплексний аналіз. Теоретико-практичний аспект економічної дипломатії досліджено шляхом ідентифікації факторів системного, критичного та кризового характеру впливу на міжнародні відносини. Середовище інтернаціональних взаємодій країн має елементи колективної вразливості національних економік до глобальних ризиків. Зміцнення потенціалу країн на світовій арені та формування лідерства в розв'язанні глобальних проблем вимагає механізмів стратегізації економічної дипломатії. Встановлено, що традиційні та нові виміри геопросторової стратегізації економічної дипломатії свідчать про її інтеграційний, прогресивний і перспективний розвиток, що має забезпечити представлення й захист національних інтересів країни на світовій арені.

Ключові слова: економічна дипломатія, геопростір, стратегії, глобалізація, безпека.

JEL Classification: F01; F02; F29; F42.

Вступ

Всебічні та динамічні глобалізаційні процеси впливають на розвиток країн світу, які перебувають у мінливому геополітичному та гео економічному просторі. Ускладнення форм суспільних відносин обумовлює

GEOSPATIAL STRATEGIZATION OF ECONOMIC DIPLOMACY

Issues of the development of economic diplomacy strategization in the complex conditions of international interactions of countries are relevant. The transformation of geospace determines the activity of diplomatic forces and affects the mechanisms for countering global risks. The strengthening of the global interdependence of countries, resource competition and the increase in problems of a systemic, critical and crisis nature affect the sphere of diplomacy and the effectiveness of the types of its application. The aim of the article is the identification of modern trends, features of geospatial strategizing of economic diplomacy in the conditions of challenges and threats of globalization. The main methodological base of the research is general scientific and special methods, complex analysis. The theoretical-practical aspect of economic diplomacy is studied through the identification of factors of a systemic, critical and crisis nature of influence on international relations. The environment of international interactions of countries has elements of collective vulnerability of national economies to global risks. Strengthening the potential of countries on the world stage and forming leadership in solving global problems requires mechanisms for strategizing economic diplomacy. Traditional and new dimensions of the geospatial strategization of economic diplomacy testify to its integrative, progressive and perspective development, which should ensure the representation and protection of the country's national interests on the world stage.

Keywords: economic diplomacy, geospace, strategies, globalization, security.

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

нові механізми реагування на виклики ХХІ ст. Зосередження уваги міжнародної спільноти на питаннях оцінки реалій і перспектив діяльності через вимірність «гео...» (від грецьк. *γη* – земля) свідчить про прагнення людства до еволюції через різні форми експансіонізму (від лат. *expansio* – розповсюдження). Це спонукає враховувати як прогресивні досягнення (культурний, економічний, технологічний експансіонізм), так і негативні прояви (утвердження гегемонії на засадах ресурсного експансіонізму).

Нині геополітична асиметрія підсилює дію фактора вепонізації (від англ. *weaponization* – акта використання чогось як зброї у сфері міжнародних відносин). У цій системі координат дедалі частіше політичні, економічні, фінансові, енергетичні, інвестиційні, інформаційні, людські, міграційні та інші ресурси можуть бути перетворені на зброю (як інструмент впливу, торгу, погроз, шантажу, війни, тероризму). Через посилення міжнародної конкуренції за стратегічні ресурси розвитку країн і необхідність збереження миру у глобальній їх взаємозалежності характер застосування інструментів дипломатії змінюється в цілях розв'язання цих проблем.

Під час проведення Світового економічного форуму наголошувалось на необхідності зміцнення та створення нових зв'язків між урядами та лідерами недержавних організацій, міжнародними та державно-приватними суб'єктами співробітництва. У звіті реалізованих ініціатив «*World Economic Forum*» (2021–2022 рр.) констатовано, що бізнес-лідери зацікавлені в розбудові більш стійкої та інклюзивної економічної системи майбутнього. Але, на думку фундаторів цього форуму, світ прийдешнього дня вже не буде таким, до якого ми звикли і в якому зростали. Адже факти жахливих руйнувань, спричинених війною, змін клімату, поглиблення соціальної нерівності, поширення пандемічних захворювань є доказом великих загроз людству. У політиці та суспільстві є низка розмежувальних ліній між: глобалізмом і націоналізмом, співробітництвом і протекціонізмом, прийняттям нового та збереженням старого. Розділення нове, але рефлексі старі, як людство [1]. Основні принципи Давоського маніфесту й донині актуальні для економічної дипломатії, бо відкритість ринкової системи повинна водночас забезпечувати процвітання, служити людям і турбуватися про планету.

Сучасні дослідження економічної дипломатії здійснюються на міждисциплінарній основі, що свідчить про її науково-практичне значення. Вітчизняні дослідники у своїх працях застосовують системний підхід щодо визначення: концепту економічної дипломатії з урахуванням проблем, потенціалу й стратегій її розвитку; інтеграції політики, дипломатії, економіки та екології; ролі економічної дипломатії у системі економічної безпеки держави та захисту національних інтересів (А. Мазаракі, Н. Кравчук, О. Луцишин, В. Рокоча, О. Горбачук, К. Фліссак, О. Шаров [2–6]).

Закордонні вчені досліджують питання: розвитку економічної дипломатії з урахуванням національних і регіональних відмінностей; кореляції економічної дипломатії з прийняттям зовнішньополітичних рішень; постмодерної дипломатії в аспектах оцінювання прогресу та ефективності політичного діалогу, порівняння економічної ситуації між країнами та регіонами світу; дипломатії в оновленні глобальної економічної системи та посиленні міжнародної конкуренції держав. Авторами таких праць є: Н. Бейн (*N. Bayne*), С. Волькок. (*St. Woolcock*) [7], Ч. Чаттерджі (*Ch. Chatterjee*) [8], В. Чарльз, А. Емрузнежад (*V. Charles, A. Emrouznejad*) [9], Л. Юе (*L. Yueh*) [10]. Разом з тим окреслена проблематика має ще невиявлені грані наукового пізнання, оскільки економічна дипломатія розвивається в активному, стратегічному, інтеграційному та диверсифікаційному напрямі.

Метою статті є виявлення сучасних тенденцій, особливостей геопросторової стратегізації економічної дипломатії в умовах викликів і загроз глобалізації.

У дослідженні застосовані методи узагальнення, аналізу, синтезу, порівняння, що забезпечило відповідну логіку розкриття проблематики, її науково-теоретичне і практичне поглиблення.

1. Економічна векторність міжнародних взаємодій та дипломатії

Динаміка інтернаціоналізації контактів і структурних зрушень у світовому господарстві обумовлює переформатування економічних складових національних інтересів. Це відбувається у певному геопросторі, де співіснують різні варіації типів відносин між країнами, серед яких:

партнерські, за яких країни практикують взаємність дій у сфері зовнішньої політики, дипломатії, економічної, фінансової, технічної допомоги; солідарність дій в економічній дипломатії; мотивовані до покращання рівня міжнародної безпеки на основі модернізації національних господарств;

конфронтаційні, коли країни демонструють політичне протистояння, застосовують демарш, агресивну дипломатію, воєнне суперництво, тероризм; спричиняють територіальні, водні, енергетичні, екологічні конфлікти; розвивають практику підтримання «противника свого противника»;

домінантні: одна з країн управляє, впливає чи контролює іншу через економічну залежність; сильніша держава бере на себе функції захисту слабшої, паралельно використовуючи по-різному її природно-ресурсний, енергетичний, людський та інший потенціал.

Це зумовлює посилення ролі економічної дипломатії, яка здатна враховувати різні типи та комбінації взаємодій між країнами.

На тлі зростання взаємозалежності країн і регіонів світу, стурбованості глобальними проблемами ведуться дискусії щодо геопросторових

вимірів економічного розвитку людства та його життєзабезпечення. У науковій праці Є. Маруняка «Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів» наголошено на загально-визнаній необхідності розробки теорій і практик, які б могли бути впроваджені у національні, макрорегіональні та глобальні політики. Фундаментом цих розвідок була і залишається категорія «простір», концептуалізація якої має історичну тяглість від античної філософії до сучасного бачення «простору потоків» [11, с. 7–8].

Сучасний етап розвитку людства має ознаки взаємопов'язаності проблем системного, критичного та кризового характеру. Міжнародна фрагментація спільнот, економічна рецесія, політична трансформація, соціально-економічна напруга – все це відбувається через ускладнені (завуальовані, приховані) форми глобальних взаємодій, суперництва, конкуренції, партнерства, націоналізму, експансіонізму, протекціонізму, популізму. Своєю чергою як реакція на ці процеси оновлюються функції дипломатії: представницькі, організаційні, інформаційні, аналітичні, комунікативні, стимулюючі, превентивні, безпекові та ін. Задля стратегування економічної дипломатії змінюється й сам конструкт переговорів, інституційної і мережевої співпраці, механізмів захисту національних інтересів на світових ринках.

2. Вплив глобалізації на сферу економічної дипломатії

Нині дипломатія класичного взірця має більш вольовий, прагматичний і агресивний стиль поведінки. Актуальним є об'єднання дипломатичних сил, ресурсів і нарощування професіоналізму в цій сфері діяльності, що проявляється у вигляді активної та інтеграційної дипломатії (рис. 1), оскільки економічні інтереси союзних держав можуть вступати у суперечність і загострювати міжнародну конкуренцію. З метою упередження політичної напруги між країнами, економічні зв'язки мають бути в динамічній фазі та стимулювати диверсифікацію напрямів дипломатії [12].

Глобалізація зумовила як розширення горизонтів співпраці між країнами, так і утворення епіцентрів проблемного характеру. Унаслідок цього дипломатія перебуває в просторі оновлення геокультурної стратегії в міжнародній інтеграції [13] та впровадження діалогової моделі комунікації [14]. Крім того, на думку Н. Кравчук та О. Луцишина, в умовах прояву мережевого гео економічного простору має бути системне розуміння каналів дифузії асиметричних ефектів локальних і глобальних змін, «колективної вразливості» національних економік до глобальних ризиків. Це змушує міжнародну спільноту до проведення розробки превентивних заходів і «великого перебалансування» інституту дипломатії загалом та економічної дипломатії зокрема [3, с. 59].

Рис. 1. Економічний контур видів дипломатії

Джерело: розроблено автором.

Формування напрямів стратегізації економічної дипломатії перебуває під впливом різних явищ глобалізму. Свідченням цього є низка наукових праць У. Бека, серед яких «Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія» [15]. Проекція альтернатив і перспектив світової економіки розглядається вченим через «ідеальну» форму державної політики, для якої властиві певні ознаки в контексті «всесвітньо-економічних стратегій капіталу», а саме стратегії:

автаркії держава має бути легко і повністю замінною (стратегії: узурпації; інновації; глокалізації; влади відмови; економічного суверенітету);

субституції держава має перебувати в конкурентній боротьбі з максимально великою кількістю подібних держав;

монополізації держава має опанувати неоліберальний режим світового ринку (стратегії: економічної монополізації раціональності; міжекономічної дипломатії);

запобіжного панування держава має відмовитися від воєнних завоювань і використовувати свої легітимні засоби для того, щоб політично (демократично) санкціонувати та легітимізувати автономію ухвалення рішень і силу обов'язковості економічних акторів (стратегії: «поганих» країн; неолібералізації держав).

Власне цей «бажаний образ» держави, пристосований до світового ринку, знаходить свою відповідність у тому, що для неї виключені певні можливості вибору, натомість є наперед задані інші альтернативи для ухвалення рішень. Метавлада обмежує простір можливостей вибору того, що взагалі ще можна обирати серед політичних і дипломатичних альтернатив [15, с. 176].

У зазначених підходах щодо опису майбутнього геопростору реальністю вже постає те, що держави можуть поступатися владою світовим економічним акторам на основі переговорів на різних рівнях дипломатії (між фірмами, компаніями, концернами, країнами). Мега- чи макроекономічна дипломатія може здійснюватися в рамках як одних і тих самих секторів, так і між різними секторами глобальної економіки. Диверсифікація напрямів співпраці модифікує «переговорне поле», сприяє утворенню «ринкового симбіозу» (взаємовигідної спільної економічної діяльності, партнерської конкуренції), зміцнює світові монополії та посилює їхні владні позиції у відносинах між національними економіками, щоб забезпечити себе від конкурентів.

Застереження про очевидні ризики гео економічного простору функціонування економічної дипломатії простежуються і в наукових працях академіка НАН України, Надзвичайного і Повноважного Посла України О. Білоруса. Аналізуючи світ-системи глобалізму, він зауважив про необхідність запровадження стратегічних механізмів управління світовим розвитком, бо дипломатія в умовах глобальної нестабільності не виконує захисних функцій. Агресивний євразійський глобалізм і конфронтація вимагають розвитку глобальної дипломатії й дипломатії як науки [16].

3. Вплив глобалізації на сферу економічної дипломатії

Стратегування економічної дипломатії пов'язано з політикою системного лідерства (наприклад, формат взаємодії країн *G-7*) у розв'язанні глобальних проблем і зі стурбованістю країн реальними загрозами. Про це свідчать дані Глобального дослідження сприйняття ризиків (*The Global Risks Perception Survey /GRPS*), в якому представлена аналітика «глобального ландшафту ризику» на основі експертного середовища науки, бізнесу, уряду, міжнародної спільноти та громадськості. З початку кризи через *COVID-19* найбільш проявилися у геопросторі такі ризики: ерозія соціальної згуртованості – 27.8 %; криза засобів існування – 25.5 %; клімат – 25.4 %; погіршення психічного здоров'я – 23 %; екстремальна погода – 22.7 %; боргові кризи – 13.8 %; уразливість кібербезпеки – 12.4 %; інфекційні захворювання – 10.9 %; цифрова нерівність – 10.5 %; гео економічні конфронтації – 8.2%; розрив міждержавних відносин – 7 %; конкуренція за геополітичний ресурс – 4.4 %; концентрація «*digital power*» – 4.3 %; міждержавний конфлікт –

2.9 %; розпад держав – 2.65 %; крах мультилатералізму – 2.2 %; нелегальна економічна діяльність – 2.2 %; терористичні атаки – 1.6 %; геофізичні катастрофи – 0.8 % та інші ризики [17, с. 24].

У форматі *GRPS 2022–2023* та Всесвітнього економічного форуму проведено опитування 12 тис. бізнес-лідерів з 121 країни світу (*Executive Opinion Survey/EOS*) для виявлення ризиків, які можуть становити найбільшу загрозу найближчими роками. Це дало змогу виявити глобальні ризики за ступенем гостроти прояву їхніх наслідків для спільнот у короткостроковій перспективі, а саме: криза цінності життя; стихійні лиха, події екстремальної погоди; геоекономічна конфронтація; зміна природного середовища; ерозія соціальної єдності, поляризація суспільства; інциденти масштабної екологічної шкоди; збій адаптації до змін клімату; поширеність кіберзлочинності; криза природних ресурсів; вимушена масштабна міграція [18].

4. Криза міжнародної політики і дипломатії, реальність війни

У центрі уваги й надалі залишаються такі міжнародні питання: глобальна економічна фрагментація, геополітична напруженість, світова боргова криза, економічні наслідки *COVID-19*, війна в Україні, порушення міжнародних ланцюгів постачання. Моніторинг у рамках *GRPS* і *EOS* показав, що геоекономічна конфронтація (зокрема санкції, торговельні війни, перевірка інвестицій) вважається однією з п'яти найбільших загроз на подальші два роки для 42 країн і представлений як найвищий ризик у багатьох країнах Східної та Південно-Східної Азії серед інших (рис. 2) [18, с. 19–20].

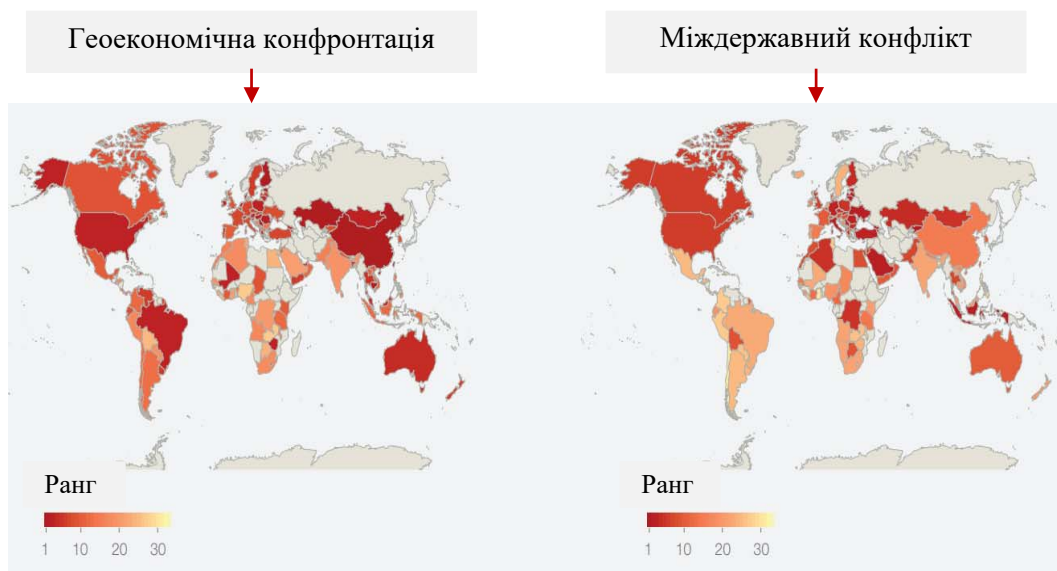

Рис. 2. Сприйняття національного ризику: міждержавне протистояння *

* Перекладено автором статті.

Джерело: World Economic Forum Executive Opinion Survey, 2022 [18, с. 19].

Наприклад, за даними *GRPS 2022–2023*, для України найбільші ризики визначені у сферах: економіки (гостра криза товарного постачання); геополітики (міждержавний конфлікт); соціальній (масштабна вимушена міграція); технологічній (невиконання заходів кібербезпеки, автоматизація та переміщення робочих місць) [18, с. 88]. Вплив воєнного фактора на економічну політику країн свідчить про їхню інтеграційну вразливість, зумовлену торговою, фінансовою та технологічною взаємозалежністю, з охопленням державного й приватного секторів.

У цьому контексті перед економічною дипломатією постали нові завдання через розгортання у світі геоекономічної війни з масштабними наслідками. Адже широке застосування економічних важелів для досягнення геополітичних цілей може спричинити зростання порочного циклу недовіри. Фінансові та технологічні наслідки можуть також підсилити вразливість, що змусить країни активно згортати інші взаємозалежності в ім'я національної безпеки та стійкості впродовж наступних років. Існують ризики сповільнення зростання продуктивності та завершення економічної ери здешевлення і глобалізації капіталу, робочої сили, товарів, послуг.

Група дослідників проблематики «Стратегія економічної дипломатії для відновлення після сповільнення глобалізації» дійшли висновків про ймовірність повернення до протекціонізму, який буде відповіддю країн на глобальні виклики. Торгова політика набуватиме консервативних абрисів і зумовлюватиме впровадження тарифів на імпорт і нетарифних бар'єрів (ліцензування, котирування імпорту). Тому економічна дипломатія може допомогти за слоубалізації (уповільненні глобалізації) шляхом реалізації двосторонніх, регіональних і багатосторонніх угод [19].

5. Координаційний формат економічної дипломатії України

В умовах геополітичних реалій і мілітарних загроз питання стратегування економічної дипломатії гостро постало на порядку денному розвитку України. Це простежується у змісті офіційних звернень, публічних доповідей, форумів, нарад і медійних платформ, присвячених питанням розвитку зовнішньої політики. Наприклад, у рамках Конференції послів України «Дипломатія 30. Стратегія сильної держави» (2021 р.) акцентовано на реалізації стратегії максимальної дипломатичної активності на всіх рівнях, що має забезпечити зниження ризиків військової ескалації та розв'язання безпекової кризи. Проте Конференція послів України «Війна і нові горизонти у світі» (2022 р.) вже присвячена нагальним питанням: протидії повномасштабній агресії росії проти України; мобілізації міжнародних зусиль на підтримку, посилення стійкості та обороноздатності України; координації дій дипломатичної служби та сектору безпеки та оборони; активізації парламентської дипломатії; використання інструментів економічної дипломатії з метою залучення різнопланової допомоги, подолання наслідків війни та відбудови України [20].

Отже, у контексті розвитку міжнародного співробітництва, економічна дипломатія виступає ключовим інструментом щодо:

- захисту торговельно-економічних інтересів за кордоном дипломатичними методами; аналізу економічного становища у світі, зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав (Закон України «Про дипломатичну службу») [21];

- сприяння: експорту продукції українського походження; залученню інвестицій в Україну; науково-технічному співробітництву України з державою перебування або міжнародною організацією у сферах інновацій, трансферу технологій, інтелектуальної власності («Положення про закордонні дипломатичні установи України») [22];

- утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для розвитку свого потенціалу, економіки; просування українського експорту й залучення іноземних інвестицій, захисту прав та інтересів громадян України за кордоном, утвердження позитивного іміджу України у світі (Указ Президента України «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України») [23].

Через це посилюється увага до питань організації та проведення тренінгів і стажувань для дипломатів, що відряджаються для роботи на економічному напрямі в закордонних дипломатичних установах України. Планується збільшення кількості посад дипломатів з економічних питань в Постійному представництві України при відділенні ООН, інших міжнародних організаціях у Женеві, а також у закордонних дипломатичних установах України в країнах ЄС, США, країнах Азії, Африки та Близького Сходу (Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Національної економічної стратегії на період до 2030 року») [24].

Послідовна реалізація зазначених напрямів економічної дипломатії має засвідчувати серйозність намірів і наполегливість у діях її суб'єктів, що сприятиме покращенню довіри, взаємодопомоги та реалізації спільних ініціатив щодо стратегічного партнерства між країнами.

Висновки

Характер загострення конкуренції країн на міжнародній арені зумовлює зміну світового економічного порядку, багатовекторність зовнішньої політики та необхідність оновлення завдань дипломатії. В умовах викликів і загроз глобалізації простежуються різні форми взаємодії країн (партнерські, конфронтаційні, домінантні), що засвідчують певні тенденції геопросторової стратегізації економічної дипломатії. Водночас цей важливий процес обумовлює необхідність удосконалення, модернізації та професіоналізації сфери дипломатії, що покликана сприяти захисту національних інтересів країн, зміцненню економічного потенціалу, інтенсифікації міжнародних торговельно-економічних відносин, формуванню лідерства країн на світових ринках. В епоху проявлення «обличчя війни ХХІ ст.» дипломатія спроможна виступати

єдиним міжнародним фронтом у боротьбі проти країни агресора/країни-терориста (росії), а також генерувати потужну силу єднання спільнот, націй, країн і людства заради утвердження миру та цивілізованого економічного поступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Economic Forum. Annual Report 2021-2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2021_22.pdf.
2. Mazaraki A., Bokhan A. Economic and environmental diplomacy: strategic context of development. *Foreign trade: economy, finance, law*, 2022, Vol. 2. S. 4-15.
3. Кравчук Н., Луцишин О. Стратегічні домінанти економічної дипломатії в умовах асиметрії глобального розвитку. *Економічний аналіз*. 2021. № 31(1). 57-68.
4. Рокоча В. В., Горбачук О. І. Місце економічної дипломатії в системі економічної безпеки держави. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2019. № 2 (54). С. 110-118.
5. Flissak K. Economic diplomacy in confronting challenges to the national interests of Ukraine. *Journal of European economy*. 2020. Т. 19. Вип. 2. С. 386-388.
6. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
7. *The New Economic Diplomacy*. 4th Edition. Ed. by N. Bayne and St. Woolcock. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2017. 339 p.
8. Chatterjee, Ch. *Economic Diplomacy and Foreign Policy-making*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, 2020. 201 p.
9. Charles V., Emrouznejad A. (2022). Modern Indices for International Economic Diplomacy. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-030-84535-3%2F1>.
10. Yueh L. *Economic Diplomacy in the 21 st Century: Principles and Challenges*. LSE IDEAS Strategic Update. August 2020. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Economic-Diplomacy-in-the-21st-Century.pdf>.
11. Маруняк Є. О. Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів. Київ: Фенікс, 2018. 336 с.
12. Bokhan A., Zalizniuk V. Economic diplomacy in new projections of activation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 No. 4. Pp. 19-25.
13. Костира І. О. Геокультурні стратегії політики міжнародної інтеграції. Монографія. Київ: Вид-во Нац. педаг. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2015. 320 с.
14. Макаренко Л. П. Діалогічна модель комунікації: теорія та практика. *Держава і право*. 2015. Вип. 69. С. 197-211.
15. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. *Нова світова політична економія*. пер. з нім. О. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2011. 408 с.
16. Білорус О. Г. Процеси формування світ-системи глобалізму та імперативи глобальної дипломатії. *Стратегія розвитку України*. 2014. № 1. С. 3-9.
17. *The Global Risks Report 2022*. 17th Edition. Insight Report/World Economy Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022>.
18. *The Global Risks Report 2023*. 18th Edition. Insight Report/World Economy Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf.

REFERENCE

1. World Economic Forum. Annual Report 2021-2022. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2021_22.pdf [in English].
2. Mazaraki, A., & Bokhan, A. (2022). Economic and environmental diplomacy: strategic context of development. *Foreign trade: economy, finance, law*. (Vol. 2., pp. 4-15) [in English].
3. Kravchuk, N., & Lutsishin, O. (2021). Strategic dominants of economic diplomacy in the conditions of global development asymmetries. *Economic analysis, 1*. (Vol. 31). <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1895> [in Ukrainian].
4. Rokocha, V., & Gorbachuk, O. (2019). The place of economic diplomacy in the system of economic security of the state. *Scientific notes of «KROK» University, 2 (54)*, 110-118 [in Ukrainian].
5. Flissak, K. (2020) Economic diplomacy in confronting challenges to the national interests of Ukraine. *Journal of European economy*, (Vol. 19, Issue 2), (pp. 386-388) [in English].
6. Sharov, O. M. (2019). *Economic diplomacy: foundations, problems and prospects*. Kyiv: NISS, 560 p. [in Ukrainian].
7. *The New Economic Diplomacy*. 4th Edition. Ed. by N. Bayne and St. Woolcock. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2017. 339 p. [in English].
8. Chatterjee, Ch. *Economic Diplomacy and Foreign Policy-making*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, 2020. 201 p. [in English].
9. Charles V., & Emrouznejad A. (2022). Modern Indices for International Economic Diplomacy. <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-030-84535-3%2F1> [in English].
10. Yueh, L. *Economic Diplomacy in the 21 st Century: Principles and Challenges*. LSE IDEAS Strategic Update. August 2020. <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Economic-Diplomacy-in-the-21st-Century.pdf> [in English].
11. Marunyak, E. (2018). *Geospatial research and planning practice: Ukraine against the background of global trends*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
12. Bokhan, A., & Zalizniuk, V. (2022) Economic diplomacy in new projections of activation. *Baltic Journal of Economic Studies*, (Vol. 8), 4, 19-25 [in English].
13. Kostiry, I. (2015). *Geocultural strategies of international integration policy*. Kyiv: Vid-vo Nats. pedagog. un-tu im. M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
14. Makarenko, L. (2015). Dialogic model of communication: theory and practice. *State and law, 69*, 197-211 [in Ukrainian].
15. Bek, U. (2011). *Power and counter-power in the age of globalization. New world political economy*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
16. Bilorus, O. (2014). Processes of formation of the world-system of globalism and the imperatives of global diplomacy. *Development strategy of Ukraine, 1*, 3-9 [in Ukrainian].
17. *The Global Risks Report 2022*. 17th Edition. Insight Report/World Economy Forum. <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022> [in English].
18. *The Global Risks Report 2023*. 18th Edition. Insight Report/World Economy Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf [in English].

19. Ботельйо Х. М. М., Міетуле І., Пурій Г., Максимова І., Кулішов В. Стратегія економічної дипломатії для відновлення після сповільнення глобалізації («словбалізації»). *Журнал європейської економіки*. 2021. Том 20. №2(77). С. 256-271.
20. Конференція послів України 2022: Війна і нові горизонти у світі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferentsiia-posliv-ukrainy-2022-viina-i-novi-horyzonty-u-sviti>.
21. Закон України «Про дипломатичну службу» № 2449-VIII від 07.06.18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>.
22. Про Положення про закордонні дипломатичні установи України: Указ Президента України від 15.03.21 № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>.
23. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України: Указ Президента України від 26.08.21 № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0054525-21#Text>.
24. Про внесення змін до Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.21 № 202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2021-%D0%BF#Text>.
19. Botelyo, H. M. M., Mietule, I., Purly, G., Maksimova, I., & Kulishov, V. (2021) Economic diplomacy strategy for recovery from the slowdown of globalization («Slowbalization»). *Journal of European Economy*, 2(77), 256-271 [in Ukrainian].
20. *Conference of ambassadors of Ukraine 2022: War and new horizons in the world*. <https://www.kmu.gov.ua/news/konferentsiia-posliv-ukrainy-2022-viina-i-novi-horyzonty-u-sviti> [in Ukrainian].
21. Law of Ukraine «On Diplomatic Service» № 2449-VIII. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19> [in Ukrainian].
22. On the Regulations on Foreign Diplomatic Institutions of Ukraine: Decree of the President of Ukraine from March 15, 2021 № 99/2021. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021> [in Ukrainian].
23. On the Strategy of Ukraine's foreign policy activity: Decree of the President of Ukraine dated 26.08.21 № 448/2021 (nd). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021> [in Ukrainian].
24. On making changes to the National Economic Strategy for the period until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.03.21 № 202 (n.d.). zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2021-%D0%BF [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Робота виконана в рамках НДР «Геопросторова диверсифікація зовнішньої торгівлі України» (номер державної реєстрації 0120U104719). Автор не отримував фінансування для цього дослідження.

Bokhan A. Geoprostorova strategizacija ekonomichnoi' diplomatii'. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 42-52. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)04](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)04)

Надійшла до редакції 07.02.2023.

Прийнято до друку 01.05.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)05

УДК 339.138:[004.738.5:339

ГАМОВА Ірина,

к. е. н., доцент, доцент кафедри
журналістики та реклами
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-2032-8578

i.gamova@knute.edu.ua

GAMOVA Iryna,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Journalism and Advertising
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-2032-8578

i.gamova@knute.edu.ua

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ У Е-ТОРГІВЛІ

Віртуальна мережа нині формує зростаючу групу потенційних споживачів майже на всіх ринках збуту. Маркетингова активність суб'єктів споживчих ринків переміщується в Інтернет, про що свідчить збільшення рекламних витрат такого каналу комунікацій, тож є нагальна потреба детального дослідження моделей маркетингових комунікацій е-торгівлі та застосування штучного інтелекту в маркетинговій діяльності. Відтак, метою статті є ідентифікація маркетингових моделей е-комунікацій та визначення популярних маркетингових моделей е-комунікацій в Україні. Для її досягнення використано наукові методи: теоретичного узагальнення та групування; формалізації та синтезу; принципи наукового контент-аналізу. Зокрема досліджено стан ринку інтернет-реклами у світі з 2012 по 2022 рр. та тенденції ринку digital-реклами в Україні з 2020 по 2023 рр. (зокрема й прогнозовані дані). Наведено дані щодо змін застосування інтернет-трафіку після воєнного вторгнення росії в Україну. Розглянуто структуру моделі маркетингових е-комунікацій. Запропоновано кругову подорож е-користувача, структуровано різновиди моделей офлайн та онлайн маркетингових комунікацій. Проведено аналіз оригінальних текстів постів і переписаних штучним інтелектом в Facebook та Instagram шляхом А/В-тестування. Завдяки цьому встановлено, що обсяг українського ринку інтернет-реклами є незначним порівняно з європейським. Проте сьогодні в Україні вже використовуються інтерактивні технології, розширюється асортимент послуг рекламних агентств із застосуванням штучного інтелекту, що дає змогу українському ринку реклами значно підвищити ефективність охоплення цільової аудиторії та зменшити її вартість.

Ключові слова: маркетингові комунікації, е-торгівля, інтернет-реклама, штучний інтелект, соціальні мережі, моделі маркетингових комунікацій.

JEL Classification: M30, M31, M37, F10.

MARKETING COMMUNICATIONS IN E-COMMERCE

Now the virtual network forms a growing group of potential consumers in almost all sales markets. The marketing activity of consumer market subjects is moving to the Internet, which is evidenced by the growth of advertising costs of this communication channel, therefore there is an urgent need for a detailed study of e-commerce marketing communication models and the use of artificial intelligence in marketing activities. Therefore, the aim of the article is the identification of marketing e-communications models and the determination of popular marketing models of e-communications in Ukraine. To achieve it, scientific methods were used: theoretical generalization and grouping; formalization and synthesis; principles of scientific content analysis. In particular, the state of the Internet advertising market in the world from 2012 to 2022 and the trends of the digital advertising market in Ukraine from 2020 to 2023 (including forecast data) were studied. Data on changes in the use of Internet traffic after Russia's military invasion of Ukraine are given. The structure of the marketing e-communications model is considered. The circular journey of the e-user is proposed, the types of models of offline and online marketing communications are structured. An analysis of the original texts of posts and transcribed by artificial intelligence on Facebook and Instagram was carried out using A/B testing. Thanks to this, it was established that the volume of the Ukrainian online advertising market is insignificant compared to the European one. However, today interactive technologies are already being used in Ukraine, the range of services of advertising agencies using artificial intelligence is expanding, which enables the Ukrainian advertising market to significantly increase the effectiveness of reaching the target audience and reduce its cost.

Keywords: marketing communications, e-commerce, Internet advertising, artificial intelligence, social networks, models of marketing communications.

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Інтернет є неодмінною частиною більшості аспектів людського життя, і його вплив продовжує швидко збільшуватись завдяки його поширенню та вдосконаленню інформаційно-комунікаційних технологій. Віртуальна мережа стає перманентно зростаючим сегментом потенційних споживачів практично на всіх ринках збуту. Це ефективний медіаносій та дієвий інструмент інноваційної екосистеми, що надає низку переваг: миттєве опублікування інформації, вузько цільовий таргетинг, висока вибірковість, можливість інтерактивного контакту, різні методики аналізу аудиторії, наявність зворотного зв'язку, диференційований вплив на контактні групи, відносно низькі витрати, можливість оперативної реакції на спад активності аудиторії і вчасної зміни інструментів комунікацій [1].

Широке розповсюдження інтерактивних технологій у глобальному інформаційному просторі сприяло зростанню популярності застосування засобів маркетингової комунікації (МК). Маркетингова активність суб'єктів споживчих ринків переміщується в Інтернет, про що свідчить збільшення рекламних витрат цього каналу комунікацій. Комунікації у віртуальному середовищі дають змогу нарощувати вплив рекламних посилянь порівняно з традиційними через швидкість реакції й можливість надання цільовій аудиторії великих обсягів інформації.

Інтернет надає користувачам якісно новий рівень контролю й вибору сприйняття інформаційних потоків на відміну від традиційних каналів комунікацій. Завдяки широкому застосуванню *e*-комунікацій необхідним є виокремлення в них маркетингових моделей та проведення їхньої оцінки в Україні. Варто звернути увагу на впровадження інструментів штучного інтелекту (ШІ) у маркетингову діяльність.

У теорії маркетингу розрізняють два підходи до структуризації комплексу комунікацій. Згідно з першим до комплексу комунікацій належать чотири елементи: реклама, *PR*, стимулювання збуту й особисті продажі [2]. Відповідно до другого вирізняють п'ять елементів: рекламу, прямий маркетинг, особисті продажі, *PR* і стимулювання збуту [3].

Вагомий внесок у розвиток наукових методів дослідження маркетингових *e*-комунікацій (MeK) зробили вітчизняні вчені М. Окландер та І. Литовченко (2008 р.), які структурували комплекс інтернет-комунікацій з урахуванням специфічних характеристик складових і запропонували такі різновиди інтернет-комунікацій: реклама, зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту, пошукова оптимізація та віртуальні об'єднання [4].

О. Мельник, Ю. Мельник, Л. Сагер, Н. Ілляшенко (2016 р.) проаналізували різні методи категоризації маркетингових інтернет-комунікацій та визначили їх місце в системі корпоративних комунікацій. Автори структурували маркетингові інтернет-комунікації та доповнили їх такими складовими, як-от: інтернет-технології та засоби інтернет-комунікацій [5].

М. Ус виокремив інструменти інтернет-маркетингу, зокрема медійна реклама, контекстна реклама, пошуковий маркетинг, просування в соціальних мережах, прямий маркетинг (*e-mailing*), відеореклама, мобільна реклама, контент-маркетинг [6].

Л. Романенко (2019 р.) акцентував на таких інтернет-комунікаціях: вебсайт, пошукова оптимізація, текстова реклама, каталоги та рубрикатори, медійна реклама, *e-mail*-маркетинг [7]. О. Борисенко, Ю. Фісун, А. Ткаченко (2020 р.) запропонували новий підхід до комунікаційної політики, розподіливши їх на старі та нові способи використання засобів маркетингової інтернет-комунікації [8].

Н. Попова, А. Катаєв, Л. Базалієва, О. Кононов та Т. Муха (2020 р.) проаналізували такі цифрові МК: створення та оптимізація сайту, соціальні мережі, інтерактивне спілкування [9]. На відміну від інших науковців В. Березюк розглянув різноманітні методи маркетингової інтернет-комунікації, зокрема реклама в ЗМІ, медійна реклама, рамкова реклама, тизерна реклама, міжсторінкова реклама, текстова реклама, пошуковий маркетинг (*SEM*), пошукова оптимізація (*SEO*), пошукова реклама, маркетинг у соціальних мережах, мобільна реклама, реклама електронною поштою [10].

Тож дослідники цілком ґрунтовно виокремлюють MeK з урахуванням новітніх тенденцій онлайн середовища. Водночас усі зазначені класифікації маркетингових *e*-комунікацій не структуровані відповідно до процесу маркетингових комунікацій та виділення моделей MeK, що є основоположними чинниками здійснення інтернет-маркетингу з огляду на умови надання інтернет-трафіку на різних інтернет-ресурсах.

Метою статті є ідентифікація маркетингових моделей *e*-комунікацій та виділення найпопулярніших з них в Україні.

Для досягнення мети статті застосовано наукові методи: теоретичного узагальнення та групування; формалізації та синтезу; а також принципи наукового контент-аналізу.

1. Аналітичний огляд ринку *e*-комунікації

Віртуальна мережа як нове комунікаційне середовище характеризується високою інформаційною насиченістю, яка значно перевершує традиційні канали комунікацій за можливістю взаємодії з цільовою аудиторією підприємства. МК в *e*-торгівлі здійснюються за двома напрямками – «один на всіх» і «взаємодія», виключаючи звичний формат спілкування «діалог» та моніторингу цін на 1 продукт/послугу. Процес маркетингової комунікації відбувається між основними гравцями ринку – відправником (В) і отримувачем (О) повідомлення. Комунікація типу «один на всіх» характеризує маркетингову комунікацію між маркетингплейсом від імені одного або кількох продавців (посередників) та *e*-користувачем з метою уникнення/врегулювання конфліктних ситуацій (*рис. 1*).

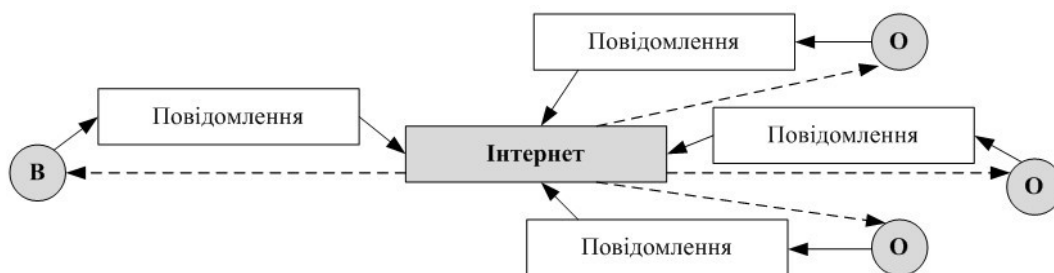

Рис. 1. Схематичне зображення маркетингового комунікаційного процесу e-торгівлі «один на всіх»

Джерело: складено автором за [11].

Каналом передачі інформації є мережа Інтернет в комунікації «взаємодія», а повідомлення можуть надсилатися як у традиційний, так і в гіпермедійний формати. Цей тип спілкування дає змогу взаємодіяти з іншими користувачами та безпосередньо всередині інноваційної екосистеми. Кожен користувач мережі має можливість звертатися до інших користувачів/підприємств, формуючи e-ком'юніті (рис. 2).

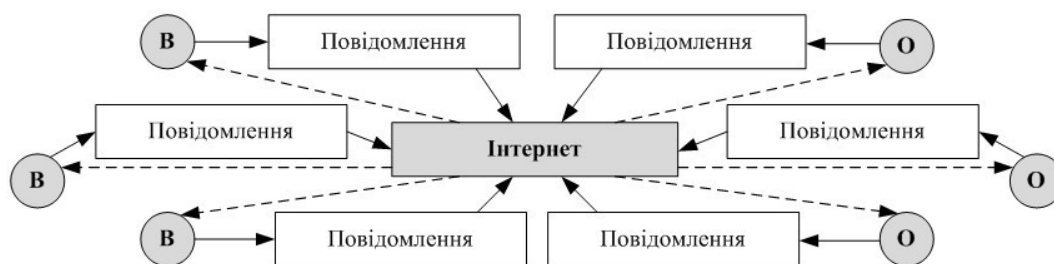

Рис. 2. Схематичне зображення маркетингового комунікаційного процесу e-торгівлі «взаємодія»

Джерело: складено автором за [11].

Основним інструментом здійснення MeK у світі є реклама, обсяг світового ринку якої за останнє десятиріччя зображено на рис. 3.

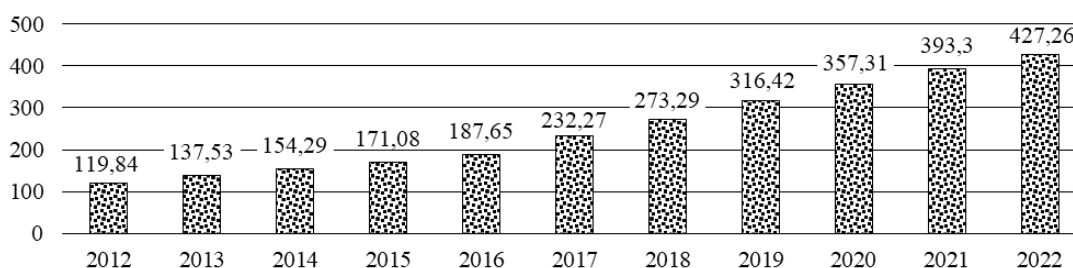

Рис. 3. Обсяг ринку інтернет-реклами у світі у 2012–2022 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором за [12].

На рис. 3 бачимо стабільно позитивну динаміку ринку інтернет-реклами у світі (2012–2022 рр.). У 2022 р. на Азійсько-Тихоокеанський

регіон і Північну Америку припало 70.5 % світових витрат на рекламу обсягом 628.63 млрд дол. США [14]. До 2022 р. глобальні медіавитрати стабільно зростали на понад 5 % на рік. Попри політичні та економічні проблеми на кількох ринках, збільшення цифрового рекламного бізнесу і далі підтримуватиме загальні прибутки від реклами.

Основними гравцями на ринку інтернет-реклами у світі є *Alibaba Group Holdings Ltd, Google LLC, Baidu Inc.*, корпорація *Microsoft, Amazon, Facebook, Twitter, Verizon International Business Machines Corporation (IBM), LinkedIn, eBay Yahoo* [13].

Дані ІАВ України щодо *digital*-реклами 2022 р. ґрунтуються на опитуваннях профільних комітетів, рекламодавців, агенцій та платформ (табл. 1). Фахівці ІАВ України сформувавши прогноз на 2023 р., базуючись на припущенні, що війна закінчиться у першому півріччі 2023 р.

Таблиця 1

Digital-реклама в Україні (за класифікацією ІАВ Україна), 2020–2023 рр., млн грн

Категорія	2020	2021	2022	Динаміка 22/21, %	Прогноз на 2023	Динаміка 23/22, %
Банерна реклама, оголошення в соціальних мережах, <i>rich media</i>	3180	5037	3595	-29	4134	15
Цифрове відео, вкл. <i>YouTube</i>	3800	7326	3595	-51	4494	25
УСЬОГО ІНТЕРНЕТ-МЕДІА	6980	12363	7190	-42	8628	20
Пошук (платна видача в пошукових системах), включаючи частину <i>GDN</i>	12300	17835	12484.5	-30	15606	25
Інфлюенсер маркетинг	336.8	494	124	-75	155	25
<i>SMM*</i>	–	840	420	-50	546	30
Інший диджитал	630	693	346.5	-50	450	30
УСЬОГО ІНТЕРНЕТ-РИНОК	20247	32225	20565	-36	25385	23

*має частину медіабюджетів, розміщену через профільні агенції
Джерело: [15].

Загалом порівняно з 2021 р. у 2022 р. ринок *digital*-реклами зменшився на 42 %: його обсяг у 2022 р. оцінюють у 7.19 млрд грн (2021 р. – 12.8 млрд грн). Помірна динаміка спаду порівняно з ТВ-рекламою (-81 % за рік), рекламою в кінотеатрах (-92 %) та на радіо (-61 %) [15].

«Причина негативної динаміки зрозуміла та єдина для всіх медіа – це війна, тому що зростання в січні та лютому по інтернет-медіарекламі було по 28 %», – пишуть автори дослідження [15]. Тож у 2022 р. український рекламний ринок втратив близько двох третин обсягу у гривневому еквіваленті без урахування інфляційних процесів.

Згідно з дослідженням інтернет-асоціації України, у 2022 р. обсяг медійної інтернет-реклами становив 5.46 млрд грн (структуру ринку за

видами реклами представлено на *рис. 4*). Порівняно з 2021 р. спад у гривневому еквіваленті становив 39.3 % і 48.8 % у доларах США. Частка прямих продаж – 54.63 % (цифра приблизно відповідає даним за попередні роки) [15].

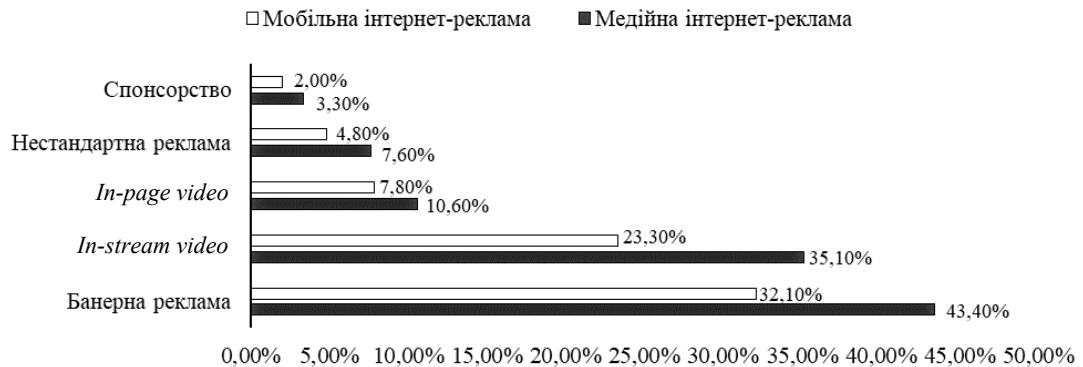

Рис. 4. Структура ринку медійної та мобільної інтернет-реклами в Україні у 2022 р.

Джерело: складено автором за [15].

Порівняно з попереднім періодом зросла частка банерної реклами та зменшилася частка потокового відео. Частка мобільної інтернет-реклами становила 69,9% загального доходу медійної.

Визначена частка закупівель за допомогою *Programmatic*: для агентств – 48.9 %, для видавців – 25 %, що менше, ніж у попередні роки, особливо для видавців. Також виділена частка соціальних мереж і месенджерів, що становила у агентств 40.9 %, тобто приблизно відповідає даним попередніх періодів. *Programmatic* означає технологію *RTB* (ставки в реальному часі). Тобто купівля оголошень у реальному часі на основі онлайн-аукціонів, що використовують автоматизовані системи і алгоритми для прийняття торгових рішень без участі людини (покупця). Демографічні та поведінкові дані про *e*-користувачів, доступні як для вебсайтів, так і для рекламодавців, що дозволяє покращити таргетинг та фактично перейти від купівлі місць і до механізмів збільшення аудиторії.

Технічно в цьому процесі беруть участь дві сторони: продавець і покупець (рекламодавець). *SSP (Supply/Sell Side Platforms*, платформи для продажу рекламного простору на сайтах видавців), *Ad Exchanges* і *Ad Networks* зі сторони продавця. На користь покупця працює платформа для купівлі рекламних площ *DSP (Demand Side Platform)* [16].

Негативні тенденції після повномасштабного вторгнення росії в Україну спостерігалися не тільки на ринку *digital*-реклами в Україні, а й в *e*-торгівлі через зниження трафіку, що впав у середньому на 13 % порівняно з січнем 2022 р. У березні ще на 50 %, але вже з квітня динаміка поступово почала зрушуватися у позитивний бік (*рис. 5*).

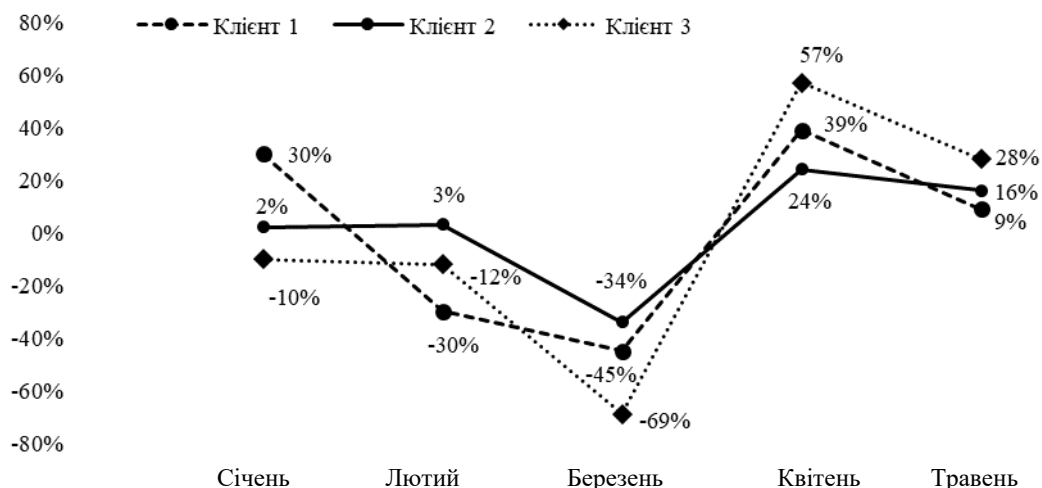

Рис. 5. Інтернет-трафік в Україні з січня по травень 2022 р.

Джерело: складено автором за [17].

Щодо перегляду *digital*-реклами в Україні (рис. 6), пріоритети також змінились у негативний бік, і це триває досі. Помічено тренд на зменшення тривалості роликів, які оплачуються рекламодавцями. Це серед іншого певним чином впливає й на механіку вибору продуктів/послуг в *e*-торгівлі. Фактично наразі *e*-користувачі взагалі витрачають менше часу на пошук товарів, причини можуть бути різними: стрес, що призводить до імпульсивних покупок; або *e*-користувач ще раніше здійснював пошук, але відтермінував купівлю.

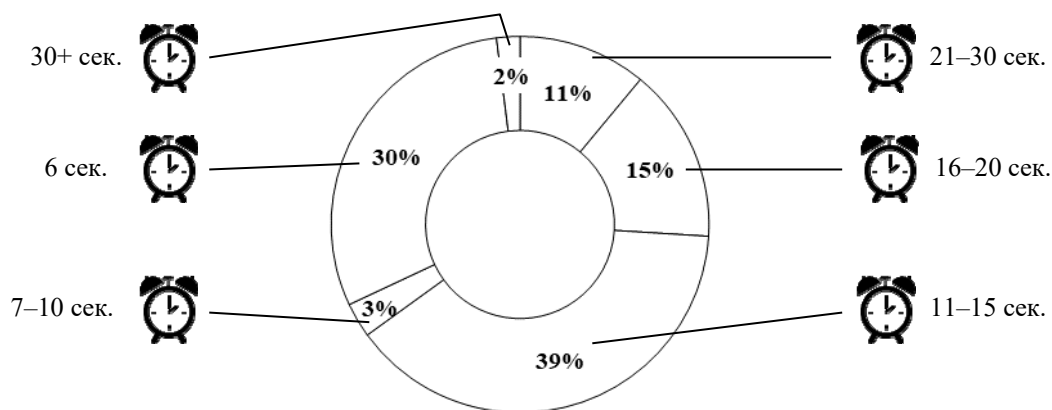

Рис. 6. Тривалість рекламних роликів

Примітка: % – бюджет, витрачений на показ ролика

Джерело: [17].

За результатами дослідження агенції «Люди.Digital», проведеного серед інтернет-магазинів в Україні, здійснено порівняльний аналіз кількості продажів від переходів з інтернет-реклами у червні 2021 та 2022 рр. (рис. 7).

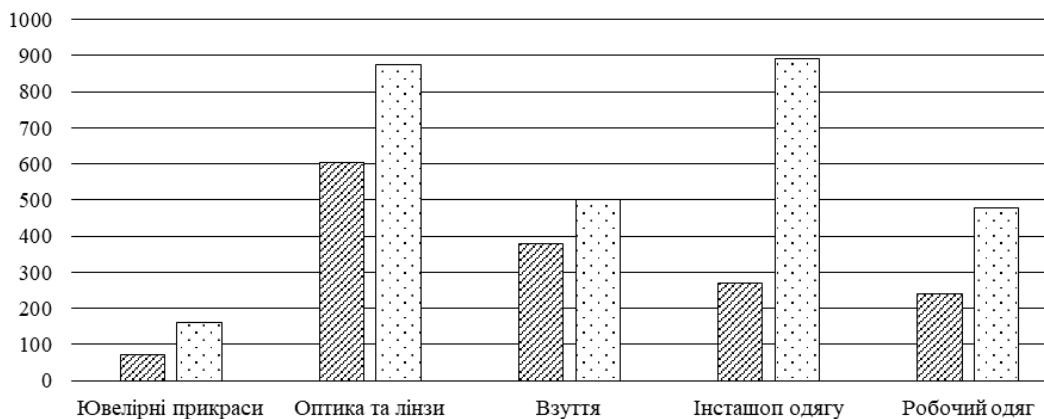

Рис. 7. Ефективність інтернет-реклами, червень 2021 р. та 2022 р., кількість продажів після кліків

Джерело: складено автором за [18].

Спостерігаємо зростання щонайменше на 10 % практично по всіх категоріях товарів. Тож головним трендом за час війни став фактор патріотичності у рекламних комунікаціях: ще з квітня 2022 р. популярним напрямом у диджитал-рекламі стала українська музика, символіка, патріотична айдентика – все це значно збільшило клікабельність реклами.

2. Моделі маркетингових e-комунікацій

Інноваційна екосистема e-торгівлі базується на постійній взаємодії між e-користувачем та учасниками ринку завдяки спільному комунікаційному простору. З огляду на складність залучення e-користувачів до комунікаційного процесу з бізнесом, маркетологи повинні вивчати та впроваджувати новітні моделі маркетингових комунікацій. Особливу увагу варто приділити побудові комунікацій у соціальних мережах – тренду, важливого для сприйняття бренду.

За даними Statista, 2.9 % світового трафіку у 2022 р. припало на Facebook, 3.9 % – TikTok, тому особливу увагу варто зосереджувати на МК у соціальних мережах. Моделі маркетингових e-комунікацій – це шлях, який спрямовує e-користувачів до бажаної дії – здійснення покупки [19]. За допомогою моделі комунікацій можна знайти точки, де втрачають інтерес до бренду e-користувачі та потенційні споживачі. Типова модель маркетингових e-комунікацій має 5 етапів: зацікавленість, вершина, середина, дно та купівля. На кожному етапі моделі є можливість використовувати декілька маркетингових інструментів комунікації, що впливають на поведінку e-користувача, щоб спрямувати його на цільову дію. Успішне завершення моделі MeK відбувається у разі, якщо користувач стає справжнім амбасадором бренду [20].

З погляду e-користувачів, можна виділити такі етапи кругової подорожі:

- охоплення;
- залучення (збір інформації про цільову аудиторію);

- конверсії (придбання);
- лояльність (повторні покупки).

Типові моделі MeK (табл. 2), що часто використовується офлайн, не адаптовані та фактично вже втратили свою актуальність в Інтернеті. Впровадження маркетингових офлайн-комунікацій має понад чотири етапи, що означає довше утримання клієнтів і збільшення витрат на залучення потенційних клієнтів. Удосконалення моделі CPM значно збільшить кількість конверсій.

Таблиця 2

Різновиди моделей офлайн та онлайн маркетингових комунікацій

Типові моделі офлайн		Адаптивні моделі онлайн	
Найменування	Опис	Найменування	Опис
<i>AIDA</i>	Увага-Інтерес-Бажання-Дія	<i>RACE</i>	Охоплення-Дія-Конверсія-Залучення
<i>ACCA</i>	Увага-Сприяння-Переконання-Дія	<i>ODC</i>	Оффер-Термін-Дія
<i>DIBABA</i>	Потреба-Пропозиція-Стимул-Реакція-Бажання-Дія	<i>PMHS</i>	Біль-Більше болю-Надія-Рішення
<i>DAGMAR</i>	Інтерес-Обізнаність-Переконання-Дія	<i>AIEBA</i>	Увага-Інтерес-Доказ-Вигода-Дія
<i>ADD</i>	Потреба-Інтерес-Оцінка-Перевірка-Схвалення	<i>PADS</i>	Проблема-Агітація-Дискредитація-Закріплення
<i>AIDMA</i>	Увага-Інтерес-Бажання-Досвід-Дія	<i>MEBC</i>	Мета-Емоції-Візуалізація-Дія
Левіджа і Стейнера	Поінформованість-Знання-Симпатія-Перевага-Впевненість-Покупка	<i>BAB</i>	Біль та страх-Вирішення проблеми-Результат
<i>PAPA</i>	Обіцянка-Посилення-Доказ-Дія	<i>PAS</i>	Проблема-Увага-Рішення
Джо Віталє	Увага-Інтерес-Доказ-Гарантії	<i>UUUU</i>	Корисність-Швидкість-Унікальність-Специфічність
4 US	Інформація-Інтерес-Оцінка-Вплив	<i>FAB</i>	Особливості-Переваги-Вигода
		<i>TST</i>	Говорити-Продавати-Говорити

Джерело: складено автором за [22; 23].

Оптимізація рівня конверсії (CRO) відкриває величезні можливості для компаній будь-якого розміру. Щоб мінімізувати витрати на PPC-рекламу та інші методи цифрового маркетингу для збільшення трафіку, краще конвертувати поточний трафік у потенційних клієнтів і продажі, тобто покращити CRO. Отже, типова модель офлайн-комунікації замінена новими адаптованими моделями маркетингових онлайн комунікацій, що відповідають потребам рекламодавців і запитам e-користувачів [21].

3. Штучний інтелект в маркетингу

Для перевірки результативності роботи моделі MeK пропонуємо використати A/B-тестування. Цю методику оцінки моделей e-комунікацій будемо виконувати в онлайн ресурсі *Unbounce*. З 1 по 15 лютого 2023 р. проаналізовано 300 постів із 100 бізнес-акаунтів інтернет-магазинів у *Facebook* та *Instagram* різних сфер діяльності в Україні. Із 300 публікацій релевантними є лише 125 у *Facebook*, в *Instagram* – 175. На першому етапі завдяки штучному інтелекту ми визначали різновиди моделей маркетингових e-комунікацій та висунули гіпотезу (див. рис. 8).

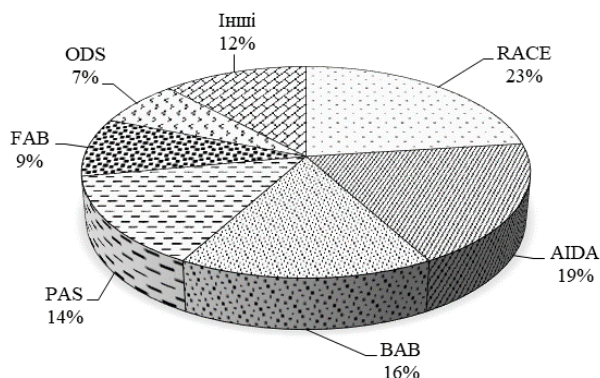

Рис. 8. Розподіл моделей маркетингових e-комунікацій в Україні за рівнем популярності, березень 2023 р.

Джерело: складено автором.

З рис. 8 можна зробити висновок, що найпопулярнішою моделлю МК в мережі Інтернет є RACE (23 %), тобто дія повинна відбуватись в онлайн середовищі вже на 2 етапі на відміну від офлайн моделей МК. Цікавими виявились результати щодо використання офлайн моделі МК, а саме: AIDA (19 %), класична модель, що й досі є популярною в онлайн та офлайн середовищах.

Ми висунули гіпотезу щодо оцінки моделей MeK: «Штучний інтелект на відміну від контент-менеджерів (маркетологів) краще пише тексти для e-торгівлі». На прикладі (рис. 9) наведено текст, переписаний штучним інтелектом (ШІ) з посту Rozetka в Instagram від 14.03.2023 р. за допомогою онлайн ресурсу Smodin [24].

<p> rozetka • Даруємо 3 блендери RZTK BL 900, щоб ну тепер точно розпочати правильно харчуватися ;)</p> <p>Це надійний кухонний помічник від нашої власної торгової марки. Заглибний блендер має плавне регулювання швидкості, надійні сталеві ножі та потужність 900 Вт.</p> <p>У комплекті є міні-подрібнювач, мірна склянка та вінчик. Насадки змінюються за декілька секунд, тож приготування смаколиків не займе весь вільний час.</p> <p>Якщо не хочеться чекати, то замовити такий самий можна за 999 грн. Шукайте за кодом: 344858119.</p> <p>А щоб виграти один із 3 блендерів RZTK, достатньо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Лайкнути цей допис. 2. Підписатися на нашу інсту. 3. Залишити один коментар, позначивши друга. Можете залишити нескінченну кількість коментарів, але друзі мають бути різні. І профіль — відкритий. <p>Пункти 2 і 3 — обов'язкові до виконання.</p> <p>І все. А вже 24 березня ми визначимо переможців за допомогою random.org. Будуть враховуватись коментарі, залишені до 23 березня. Результати розіграшу опублікуємо у сторіз упродовж 3 днів через віялові викликання.</p> <p>Нехай щастить!</p> <p>#розіграш #розіграші #розіграшукраїна 3 дн. Показати переклад</p>	<p>Роздаємо 3 блендери RZTK BL 900, щоб ви могли почати правильно харчуватися ;)</p> <p>Це наш власний бренд надійних помічників на кухні. Погружний блендер має плавне регулювання швидкості, надійні сталеві леза та потужність 900 Вт.</p> <p>У набір входить міні-подрібнювач, мірний стакан, блендер. Насадка змінюється за лічені секунди, тому приготування до їжі не займе весь вільний час.</p> <p>Якщо ви не бажаєте чекати, можете замовити таку ж за 999 грн. Пошук за кодом: 344858119.</p> <p>Щоб виграти один із 3 міксерів RZTK, все, що вам потрібно зробити, це:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сподобалася ця стаття. 2. Підпишіться на наш Instagram. 3. Опублікуйте коментар, позначивши друга. Ви можете залишити необмежену кількість коментарів, але друзі повинні бути різними. Профілі публічні. <p>Пункти 2 і 3 є обов'язковими.</p> <p>Це все. 24 березня ми визначимо переможця за допомогою random.org. Коментарі, залишені до 23 березня, будуть враховані. У зв'язку з відключенням вентилятора результати розіграшу будуть оголошені в магазині протягом 3 днів.</p>
---	---

а

б

Рис. 9. Порівняння рекламних текстів: а) – пост Rozetka в Instagram від 14.03.2023 р.; б) – цей самий текст, переписаний ШІ

Джерело: складено автором за [25].

Можна побачити істотну різницю між оригінальним та переписаним ІІІ текстом: зникли сполучники та прийменники, що значно полегшило сприйняття тексту та його візуальну привабливість, але з'явилися помилки, крім того, невірно транслюється тлумачення деяких слів (рис. 10).

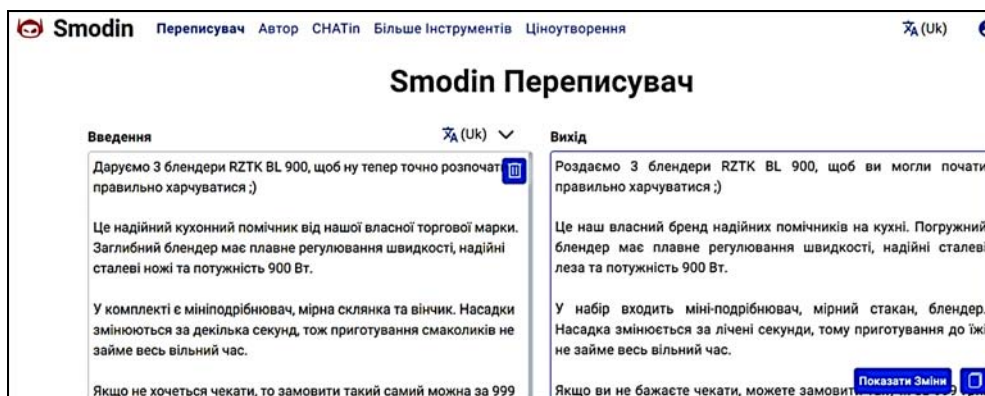

Рис. 10. Діалогове вікно сервісу з переписування тексту

Джерело: складено автором за [24]

На подальшому етапі тестування поставлено мету визначити метрики для оцінки результативності *A/B*-тестування. Серед наявних метрик (*Open Rate*, *Click Rate*, *Conversion Rate*) ми обрали *Open Rate* (кількість відкриттів за 2 тижні). Здійснено тестування двох постів (оригінальний та переписаний тексти) з рівнем вірогідності 95 % та потужністю 80 % (рис. 11). Середній *Open Rate* становить 20 %, очікуваний приріст – 1 %. Вибірка цільової аудиторії – 25 117 осіб на кожен варіант. Варіант *A* – оригінал тексту, варіант *B* – переписаний ІІІ текст.

Рис. 11. Результати оцінки привабливості двох варіантів рекламного тексту від *Rozetka* в *Instagram* за допомогою *A/B*-тестування

Джерело: складено автором за [26].

Отримані результати (зведено у рис. 12) свідчать про якість тексту в редакції ІІІ, що набирає популярності серед *e*-користувачів. Звісно, поки ІІІ не зможе повністю замінити копірайтерів, контент-менеджерів і маркетологів, але дає можливість значно оптимізувати робочий час та розширити функціональні обов'язки.

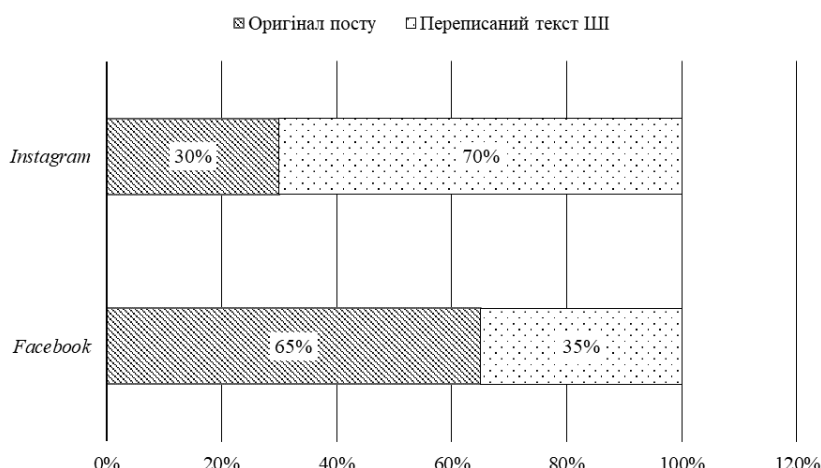

Рис. 12. Результати аналізу привабливості тексту рекламного посту в оригінальному виконанні та в редакції ІІІ

Джерело: складено автором.

Як бачимо, більш популярними виявилися пости, написані ІІІ в мережі *Instagram*, натомість користувачі *Facebook* віддають перевагу складним текстам. Причиною може бути вікова структура цільової аудиторії та час, проведений у соціальній мережі.

Висновки

Сучасність диктує нову реальність взаємодії з *e*-користувачами. Динаміка розвитку цифрової економіки спричинила зміни в усіх галузях, зокрема й у маркетингових комунікаціях. Фахівці в цій галузі повинні вміти постійно підлаштовуватися під умови, що змінюються, і навіть випереджати на крок прийдешні зміни. Український рекламний ринок загалом та інтернет-реклами зокрема є незначним порівняно з обсягом в Європі. Однак на цей час інтерактивні технології вже використовуються в Україні, і шляхом розширення та поглиблення спектра послуг рекламних агентств, що використовують інформаційні технології, український рекламний ринок значно підвищить ефективність комунікацій з цільовою аудиторією та зменшить витрати.

Після воєнного вторгнення росії в Україну використання інтернет-мережі впало у нашій країні на 13 % порівняно з січнем 2022 р., у березні – ще на 50 %, але вже починаючи з квітня ситуація покращується. Середня тривалість перегляду реклами скоротилася. Зміни відбулись також у смаках *e*-користувачів, які почали більше купувати такі товари: ювелірні прикраси, взуття, оптика та лінзи, робочий одяг, інсташоп одягу.

Новий підхід до структури моделі *MeK* дозволив виокремити такі етапи: зацікавленість, вершина, середина, дно та купівля, що можуть відрізнятися залежно від сфери діяльності бізнесу. Для побудови успішної комунікативної стратегії модель маркетингових комунікацій має бути розроблена досконало відповідно до середовища *e*-торгівлі. Виділено наступні етапи кругової подорожі *e*-користувача: охоплення;

залучення (збір інформації про цільову аудиторію); конверсії (придбання); лояльність (повторні покупки). Типові моделі офлайн комунікацій втрапили свою актуальність, тому з'явилися нові адаптивні моделі маркетингових онлайн комунікацій, що відповідають вимогам рекламистів та задовольняють попит е-користувачів. Виходячи з результатів A/B-тестування, в мережі *Instagram* більшою популярністю користуються пости, написані ШІ, натомість у *Facebook* досі залишаються популярними більш складні тексти.

Подальші дослідження планується присвятити побудові ланцюжків продажів відповідно до моделей MeK із застосуванням метрик. При цьому дотримання підходу до структуризації МК е-торгівлі за різними моделями маркетингових е-комунікацій, враховуючи джерела надання інтернет-трафіку, дає змогу оцінити результативність MeK.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Ю. М., Сагер Л. Ю., Ілляшенко Н. С., Рязанцева Ю. М. Класифікація основних форм та видів маркетингових інтернет-комунікацій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 4. С. 43-55.
2. Котлер Ф. Основи маркетингу. *Науковий світ*. 2022 (1980). 880 с.
3. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинговий менеджмент. *Видавництво «Хімджест»*. 2008. 720 с.
4. Оклендер М., Литовченко І. Комплекс інтернет-комунікацій у маркетингу. *Маркетинг в Україні*. 2008. № 3. С. 29-35.
5. Мельник О., Мельник Ю., Сагер Л., Ілляшенко Н. Класифікація основних форм та видів маркетингових інтернет-комунікацій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 4. С. 43-55.
6. Ус М. Інтернет-маркетинг як інструмент маркетингових комунікацій та складник комерційної діяльності підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 15. С. 482-488.
7. Романенко Л. Цифровий маркетинг: сутність та тенденції розвитку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2019. Т. 23. С. 80-84.
8. Борисенко О. С., Фісун Ю. В., Ткаченко А. Я. Інструменти маркетингових інтернет-комунікацій як складник механізму управління комунікаційним середовищем підприємства // *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. Одеса, 2020. Вип. № 50. С. 85-91.
9. Попова Н. В., Катаєв А. В., Базалієва Л. В., Кононов О. І., Муха Т. А. Маркетингові комунікації. *Харків: «Факт»*, 2020. 315 с.
10. Березюк В. Інструментарій маркетингових комунікацій в інтернет-середовищі: класифікація та специфіка використання. *Ефективна економіка*. 2021. №4. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.202>.
11. Сурков А. Інтегровані маркетингові комунікації та роль інтернет-ресурсів у просуванні бренду. *Інтернет-маркетинг*. 2005. № 1. С. 13-18.
12. Digital channels will overtake tradition mediums by 2021. *eMarketer Releases New Global Media Ad Spending Estimates*. 2018. URL: <https://www.insiderintelligence.com/content/emarketer-total-media-ad-spending-worldwide-will-rise-7-4-in-2018>.
13. With Rising Internet Penetration, The Internet Advertising Market Size Is Expected To Grow At A 19% Annual Rate As Per The Business Research

REFERENCE

1. Melnyk, Yu., & Klyasyfikatsiia, M. (2016). Classification of the main forms and types of marketing Internet communications. *Marketing and innovation management*, 4, 43-55 [in Ukrainian].
2. Kotler, F. (2022). Basics of marketing. *Scientific world* [in Ukrainian].
3. Kotler, F., & Keller, K. (2008). Marketing management. «*Khimgest*» publishing house [in Ukrainian].
4. Oklander, M., & Lytovchenko, I. (2008). Complex of internet communications in marketing. *Marketing in Ukraine*, 3, 29-35 [in Ukrainian].
5. Melnyk, O., Melnyk, Yu., Saher, L., & Illiashenko, N. (2016). Classification of the main forms and types of marketing Internet communications. *Marketing and innovation management*, 4, 43-55 [in Ukrainian].
6. Us, M. (2018). Internet marketing as a tool of marketing communications and a component of the enterprise's commercial activity. *Economics and enterprise management*, 15, 482-488 [in Ukrainian].
7. Romanenko, L. (2019). Digital marketing: essence and development trends. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, (Vol. 23), (pp. 80-84) [in Ukrainian].
8. Borysenko, O. S., Fisun, Yu. V., & Tkachenko, A. Ya. (2020). Toolkit of marketing communications in the Internet environment: classification and specifics of use. *Efficient economy. Prychornomorskyi naukovodoslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii*. Odesa, (Issue 50), (pp. 85-91) [in Ukrainian].
9. Popova, N. V. (2020). *Marketing communications*. Kharkiv: «Fact» [in Ukrainian].
10. Bereziuk, V. (2021). Toolkit of marketing communications in the Internet environment: classification and specifics of use. *Efficient economy*, 4. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.202>. [in Ukrainian].
11. Surkov, A. (2005). Integrated marketing communications and the role of Internet resources in brand promotion. *Internet marketing*, 1, 13-18 [in Ukrainian].
12. Digital channels will overtake tradition mediums by 2021. (2018). *eMarketer Releases New Global Media Ad Spending Estimates*. <https://www.insiderintelligence.com/content/emarketer-total-media-ad-spending-worldwide-will-rise-7-4-in-2018> [in English].
13. With Rising Internet Penetration, The Internet Advertising Market Size Is Expected To Grow At A 19% Annual Rate As Per The Business Research Company's Internet Advertising Global Market

- Company's Internet Advertising Global Market Report 2022. *TBRC Business Research PVT LTD*. URL: <https://www.globenewswire.com/en/news-release/2022/12/15/2574872/0/en/With-Rising-Internet-Penetration-The-Internet-Advertising-Market-Size-Is-Expected-To-Grow-At-A-19-Annual-Rate-As-Per-The-Business-Research-Company-s-Internet-Advertising-Global-Mar.html>.
14. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2022. *Всеукраїнська рекламна коаліція*. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2022/ad-volume-2022.html>.
 15. Дослідження обсягів медійної інтернет-реклами України. *Інтернет Асоціація України (ІНАУ)*. 2022. URL: <http://adcom.inau.ua>.
 16. Гамова І. В. Рекламні інтернет-комунікації в Україні. *Регіональна економіка та управління*. 2019. №1 (23). С. 35-42.
 17. Digital-ринок України. *Дослідження newage 2022*. URL: <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-2022-digital-rinok-ukraini>.
 18. Волосов Д. Український бізнес отримує рекордні онлайн-продажі всупереч війні. *Люди.Digital*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/19/691622>.
 19. Petroc T. Global consumer internet traffic by application category from 2016 to 2022. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/454951/mobile-data-traffic-worldwide-by-application-category>.
 20. Varga D. Értékesítési tölcser: felépítése, optimalizálása és példák. *Modern Marketing*, 2022. URL: <https://daniellavarga.hu/ertekesitesi-tolcser>.
 21. Pratiwi N. E., Latuny J., Kaitelapatay B. G. Social media optimization as an advertising tool for business development. *Jurnal Mantik*. 6 (4), 2023. P. 3846-3853.
 22. Гамова І. В. Моделі маркетингових комунікацій в соціальних мережах. *Наукові перспективи*. 2022. № 6(24). С. 263-272.
 23. Beginner's Guide to Conversion Optimization. *QuickSprout*. 2021. URL: <https://www.quicksprout.com/beginners-guide-conversion-optimization>.
 24. Онлайн ресурс роботи з текстом на основі ШІ. *Smodin*. URL: <https://smodin.io>.
 25. Профіль інтернет-магазину в Instagram. URL: <https://www.instagram.com/p/CpxsoRftuyD>.
 26. *A/B тестування*. Unbounce. <https://unbounce.com>.
 - Report 2022. *TBRC Business Research PVT LTD*. <https://www.globenewswire.com/en/news-release/2022/12/15/2574872/0/en/With-Rising-Internet-Penetration-The-Internet-Advertising-Market-Size-Is-Expected-To-Grow-At-A-19-Annual-Rate-As-Per-The-Business-Research-Company-s-Internet-Advertising-Global-Mar.html> [in English].
 14. The volume of the advertising and communication market of Ukraine in 2022. *All-Ukrainian advertising coalition*. <https://vrk.org.ua/news-events/2022/ad-volume-2022.html>. [in Ukrainian].
 15. Study of the volume of online media advertising in Ukraine. *Internet Association of Ukraine (InAU)*. <http://adcom.inau.ua>. [in Ukrainian].
 16. Gamova, I. V. (2019). Internet advertising communications in Ukraine. *Regional economy and management*, 1 (23), 35-42 [in Ukrainian].
 17. Digital market of Ukraine. *Newage research 2022*. <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-2022-digital-rinok-ukraini> [in Ukrainian].
 18. Volosov, D. (2022). Ukrainian business gets record online sales despite war. *People.Digital*. (2022). <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/19/691622>. [in Ukrainian].
 19. Petroc, T. Global consumer internet traffic by application category from 2016 to 2022. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/454951/mobile-data-traffic-worldwide-by-application-category>. [in English].
 20. Varga, D. (2022). Értékesítési tölcser: felépítése, optimalizálása és példák. *Modern Marketing*. <https://daniellavarga.hu/ertekesitesi-tolcser> [in English].
 21. Pratiwi, N. E., Latuny, J., & Kaitelapatay, B. G. (2023). Social media optimization as an advertising tool for business development. *Jurnal Mantik*, 6 (4), 3846-3853 [in English].
 22. Gamova, I. V. (2022). Models of marketing communications in social networks. *Scientific perspectives*, 6 (24), 263-272 [in Ukrainian].
 23. Beginner's Guide to Conversion Optimization. *QuickSprout*. URL: <https://www.quicksprout.com/beginners-guide-conversion-optimization>. [in English].
 24. An online resource for working with text based on AI Smodin. <https://smodin.io>. [in Ukrainian].
 25. Online store profile on Instagram. <https://www.instagram.com/p/CpxsoRftuyD> [in Ukrainian].
 26. *A/B testing*. *Unbounce*. <https://unbounce.com> [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримувала прямого фінансування для цього дослідження.

Gamova I. Marketynгови komunikacii' u e-torgivli. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 53-66. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)05](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)05)

Надійшла до редакції 07.04.2023.

Прийнято до друку 11.05.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)06
 УДК 339.13:004.454.9]:338.24

РУДЕНКО Ігор,
 аспірант кафедри економічної теорії
 та конкурентної політики
 Державного торговельно-економічного
 університету
 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
 ORCID: 0000-0003-0781-9222
 i.v.rudenko@knute.edu.ua

RUDENKO Ihor,
 Postgraduate student of the Department
 of Economic Theory and Competitive Policy
 State University of Trade and Economics
 19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-0781-9222
 i.v.rudenko@knute.edu.ua

РИНОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ДРАЙВЕР ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Інформаційні технології відіграють важливу роль у сучасній економічній системі та наразі є економічною опорою країни та драйвером її розвитку. Аналіз становлення й розвитку вітчизняного ринку інформаційних технологій є одним з ключових факторів розуміння ступеня його важливості в майбутньому піднесенні України як цифрової держави. Посилення невизначеності через повномасштабну війну призвело до активізації ринку інформаційних технологій в Україні всупереч новим труднощам. Проте існують низки операційних і стратегічних проблем, що стримують розвиток України як передової інформаційної держави. Це потребує застосування нових підходів до управління вітчизняною економікою, зокрема перетворення на країну з розвиненим ринком інформаційних технологій, що створює більшу частину доданої вартості у ВВП. Метою статті є аналіз поточного стану ринку інформаційних технологій в Україні, зокрема динаміки його розвитку та ролі у вітчизняній економічній системі, а також виявлення потенційних шляхів стимуляції ринку не тільки після війни, а й зараз. Основними методами дослідження стали статистичний аналіз, теоретичне узагальнення, порівняння та класифікація. Результати дослідження – ідентифікація проблем, що стримують розвиток ринку інформаційних технологій в Україні та визначення рекомендацій і практик для їх подолання. Обґрунтовано, що війна дає унікальні можливості для переосмислення ролі інформаційних технологій в подальшому розвитку держави, зокрема шляхом модернізації всієї економічної системи країни. Зосередження державної уваги на розвитку ринку інформаційних технологій надасть змогу Україні перетворитися в розвинену країну з сильною цифровою економікою.

Ключові слова: ринок інформаційних технологій, цифровізація, повоєнне відновлення.

JEL Classification: L86, O10, O20, O38.

THE INFORMATION TECHNOLOGY MARKET AS A DRIVER OF POST-WAR RECOVERY

Information technologies play an important role in the modern economic system and are currently the economic support of the state and its driver of development. Analysis of the formation and development of the domestic information technology market is one of the key factors in understanding the degree of its importance in the future rise of Ukraine as a digital state. The increased uncertainty because of full-scale war has led to the intensification of the information technology market in Ukraine, despite new difficulties. But currently there are several operational and strategic problems that hold back the development of Ukraine as an advanced information state. This requires the application of new approaches to the management of the domestic economy, in particular, transformation into a country with a developed market of information technologies, which creates a large part of the added value in GDP. The aim of this article is to analyse the current state of the information technology market in Ukraine, in particular, the dynamics of its development and role in the domestic economic system, as well as to identify potential ways to stimulate the market not only after the war, but also now. The main research methods were statistical analysis, theoretical generalization, comparison and classification. The results of the study are the identification of problems that hinder the development of the information technology market in Ukraine and the determination of recommendations and practices to overcome them. It is substantiated that the war provides unique opportunities for rethinking the role of information technologies in the further development of the state, in particular, by modernizing the entire economic system of the country. Focusing state attention on the development of the information technology market will enable Ukraine to turn into a developed state with a strong digital economy.

Keywords: information technology market, digitalization, post-war recovery.

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

У сучасних умовах господарювання інформаційні технології (IT) визначають розвиток економічної системи країни. Ринок IT останні 10 років швидко зростає, хоч і є ще досить молодим, і Україна у світі відома як цифрова держава. Для того щоб повною мірою розкрити весь потенціал, ринок IT має зазнати суттєвих трансформацій як зараз, так і під час відбудови України після війни. Наразі необхідно створити комплексну стратегію розвитку ринку на державному рівні, модернізувати інфраструктуру для бізнесу та збільшити обсяги фінансування на розробки та прикладні дослідження у сфері IT.

Проблематику функціонування та розвитку ринку інформаційних технологій досліджували вчені: Н. Кондратенко [1], І. Людвік [2], Д. Крилов [3], Т. Мельник [4], К. Дяченко [5], Д. Затонацький [6], М. Мельник [7], Р. Ремейкієне (*R. Remeikiene*), Л. Гаспарренієне (*L. Gasparreniene*), А. Федаєв (*A. Fedajev*) [8] та інші.

Велику увагу розвитку ринку IT в Україні за останні роки приділяє Т. Мельник (2023), аналізуючи його роль у системі світової торгівлі. У праці [4] частково розкрито внутрішні фактори, що допомогли становленню цього ринку в Україні.

Український економіст Д. Крилов (2022) у своїй праці [3] стверджує, що ринок IT має величезне значення для розвитку суспільства й економіки. Учений досліджує основні каталізатори, що обумовили активне використання IT та формування сприятливого середовища для розвитку інформаційної економіки загалом. Водночас автор виокремлює низку факторів, що стримують зростання ринку IT в Україні, акцентуючи на недосконалості законодавства, неефективності державних гарантій на захист прав інтелектуальної власності та відсутності загальнодержавної координації ринку.

Проте зазначені дослідження не розглядають пропозиції та рекомендації щодо політик та ініціатив, які мають бути впроваджені державою для розвитку ринку інформаційних технологій не тільки у майбутньому, але й під час війни.

Метою статті є визначення поточного стану розвитку вітчизняного ринку інформаційних технологій, його місця та ролі в економічній системі України та світу, а також потенційних шляхів повоєнної стимуляції ринку та його сталого розвитку в майбутньому.

Гіпотезою статті є припущення, що держава має створити вихідні передумови та середовище для розвитку ринку інформаційних технологій, враховуючи стратегічні цілі вітчизняної економіки та рекомендації міжнародних установ і партнерів. Інформаційною базою дослідження слугували статті вітчизняних і закордонних науковців у галузі обраної тематики, звіти українських установ та інститутів, а також дослідження міжнародних організацій.

У ході дослідження використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими відповідно до послідовності логіки аналізу: аналіз та синтез, теоретичне узагальнення, статистичний аналіз, порівняння та класифікація.

Структура статті передбачає виокремлення таких підрозділів:

- загальні тенденції активізації розвитку інформаційних технологій в Україні;
- аналіз розвитку ринку інформаційних технологій та формування попиту на його продукцію;
- виокремлення основних проблем та перешкод, які стримують зростання вітчизняного ринку інформаційних технологій;
- ідентифікація пропозицій та рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності ринку інформаційних технологій в Україні.

1. Тенденції активізації розвитку інформаційних технологій в Україні

Інформаційно-технологічна трансформація суспільства є результатом наукового прогресу та технічних змін на всіх ринках й в усіх галузях світової економічної системи. Глобалізаційні процеси тільки пришвидшують технологічний розвиток та диджиталізацію. Швидкість трансформації світових процесів є безпрецедентною. В умовах цифровізації економіки виробництво інформаційних послуг стає однією з найбільш швидкозростаючих ланок економіки [1]. Останніми роками відбуваються численні структурні перетворення економіки та суспільства, що насамперед зумовило активізацію інноваційної переорієнтації на рівні держави та підприємств шляхом освоєння нових технологій та зростання інтересу до інновацій, впровадження новітніх досягнень науки й техніки [2]. У ході дослідження доведено, що розвиток інформаційних технологій загалом робить позитивний внесок в економічний прогрес як у країнах, що розвиваються, так й у розвинених країнах [8].

Наука, технології та інновації загалом не лише створюють рушійну силу економічного зростання [9], але й стають джерелом життя та розвитку нації, з погляду подолання соціально-економічних проблем, пов'язаних зі зміною клімату, забезпеченням безпеки від стихійного лиха, пандемій та кібертероризму. Ба більше, технологічні інновації все швидше набувають значення ключового засобу демонстрації національної могутності й посилення державної присутності на арені міжнародної спільноти в умовах дедалі жорсткішого середовища безпеки [10]. На цьому тлі міжнародна конкуренція у сфері науки й технологій тільки прискорюється, стимулюючи країни до ширшого впровадження сучасних технологій у свої економічні системи. І Україна не є винятком з цього світового тренду розвитку.

Цифровізація в Україні є одним з основних каталізаторів модернізації та стимулювання національної економіки, що сприяє підвищенню якості робочої сили, збільшенню інновацій, активізації попиту на товари та послуги, вдосконаленню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання загалом [11, с. 106]. Цифрові рішення застосовуються у багатьох секторах, зокрема банківській справі та фінансах, сільському господарстві й виробництві продуктів харчування та енергетиці тощо. Серед основних детермінант активізації використання *IT* у вітчизняній економіці зазначимо:

- зростання міжнародної конкуренції та боротьби за світові ринки збуту, стрімкий розвиток електронної комерції; зменшення завдяки *IT* виробничих витрат, поява можливостей вдосконалювати продукцію та створювати додаткові ланцюжки доданої вартості [12];
- *IT* дедалі більше стають запорукою швидкого економічного зростання та характеризують державу як передову;
- модернізація економічних процесів і формування сприятливого середовища для розвитку *IT*, зокрема створення технологічних хабів та відповідної інфраструктури;
- доступність інформаційних технологій та їхній високий рівень диверсифікації;
- пандемія *COVID-19*, яка стала акселератором впровадження диджиталізації у велику кількість секторів економіки. Під час пандемії цифрові послуги отримали значну частину ресурсів, перерозподілених з традиційних ринків, що стало драйвером прискореного зростання [13]; хоча компанії ще не реалізували весь потенціал диджиталізації, пандемія почала спонукати до переосмислення швидкості впровадження нових технологій [14];
- зміна поведінки споживача, що відчутна не тільки на ринку України, оскільки є глобальною тенденцією [3, с. 34];
- велика частка кваліфікованих спеціалістів, що вважаються одними з найкращих за своєю експертизою у світі. Резерв талантів в Україні є винятковим завдяки якісній формальній та неформальній освіті, високій мотивації та можливостям для фахівців щодо професійного розвитку [4, с. 48].

Отже, в Україні сформувалися досить непогані вихідні умови, які слугують опорою для розкриття вітчизняного потенціалу на ринку інформаційних технологій. Варто зазначити, що з початком повномасштабної війни український ринок інформаційних технологій став чи не єдиним ринком, який продовжує розвиватися, створювати нові робочі місця, реалізовувати нові проекти та при цьому залучати інвестиції [15]. Висока мобільність фахівців та переважна відсутність прив'язки до робочого місця дали змогу підтримати налагодженість

операційних процесів у компаніях і тим самим перевести ринок інформаційних технологій в Україні на рейки воєнного часу. Такі обставини тільки загартували ринок та підвищили його актуальність і важливість у системі національної економіки.

2. Розвиток ринку інформаційних технологій

Український ринок інформаційних технологій був надзвичайно успішним у 2021 р.: маючи понад 300 000 висококваліфікованих працівників, він зміг згенерувати 4 % ВВП країни та забезпечити долю в експорті всіх послуг на рівні 38 % [16].

Наразі ринок ІТ в Україні є експортоорієнтованим, оскільки внутрішній попит є недостатнім порівняно з закордонним, тож вітчизняні суб'єкти господарювання пропонують свої послуги здебільшого іноземним контрагентам. Однією з основних причин такого тяжіння пропозиції є факт мотивації іноземних замовників до співпраці з країнами Східної Європи, зокрема Україною, через дефіцит кваліфікованих кадрів, який можна компенсувати через аутсорсинг задля заощадження коштів та отримання доступу до більшої кількості кадрів [4, с. 51], оскільки вітчизняні фахівці є більш конкурентоспроможними з погляду вартості праці порівняно з колегами за кордоном. Детальну екосистему функціонування ринку ІТ в Україні представлено на *рис. 1*. З огляду на зазначене ринок ІТ надалі розглядатимемо в економічній категорії «експорт».

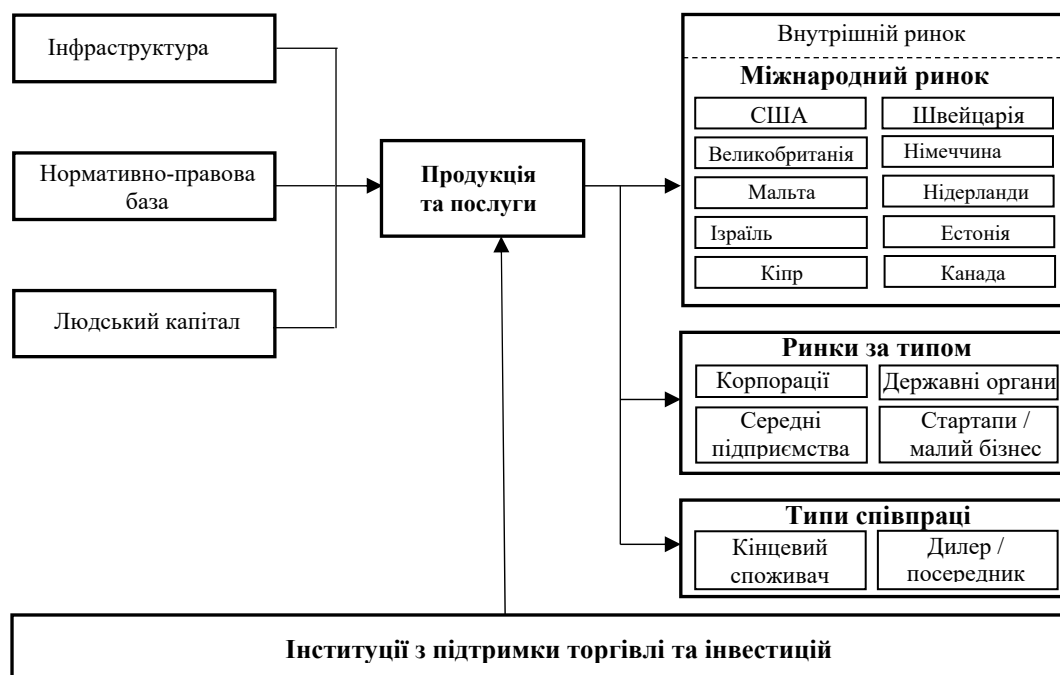

Рис. 1. Екосистема ринку інформаційних технологій в Україні

Джерело: складено автором за [17].

Україна пропонує світу доволі широкий спектр послуг і продуктів різного рівня складності, що можуть задовольнити попит різноманітних клієнтів: від маленької іноземної компанії до великої корпорації-гіганта. Зокрема Україна стала одним з найбільших експортерів послуг на ринку ІТ в Європі. Ринок щороку зростає на 25-30 %, його сегментами, що розвивалися найшвидше, стали: аутсорсинг, кібербезпека, штучний інтелект, мобільні додатки, блокчейн та електронний уряд.

Динаміку розвитку українського ринку ІТ за останні роки, структуру попиту на його експортну продукцію наведено відповідно на рис. 2, 3.

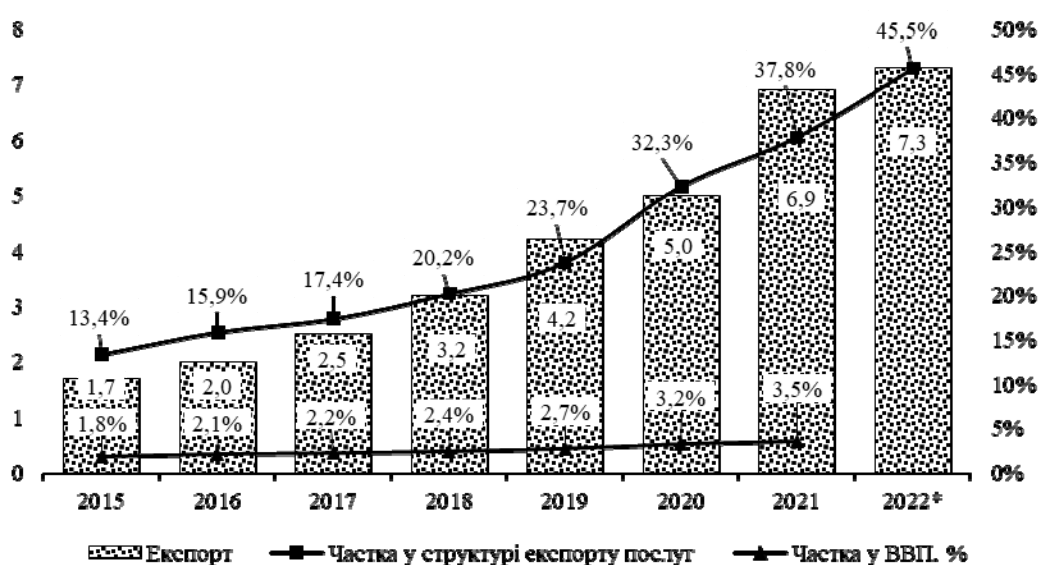

Рис. 2. Динаміка розвитку українського ринку інформаційних технологій у 2015–2022 рр.

* офіційна інформація про частку у ВВП за 2022 р. станом на момент публікації статті відсутня

Джерело: складено автором за [18; 19].

Попри стрімке зростання ринку ІТ в Україні, варто додати, що останніми роками надавалася велика увага інноваційному розвитку держави, зокрема розвитку стартапів від державних структур [20]. Поява та активна діяльність ініційованого державою українського фонду стартапів також стала каталізатором інноваційного розвитку. Держава так чи інакше підтримала запуск окремих інкубаторів та акселераторів, сприяла просуванню багатьох інших ініціатив, направлених на розширення екосистеми технологічних стартапів.

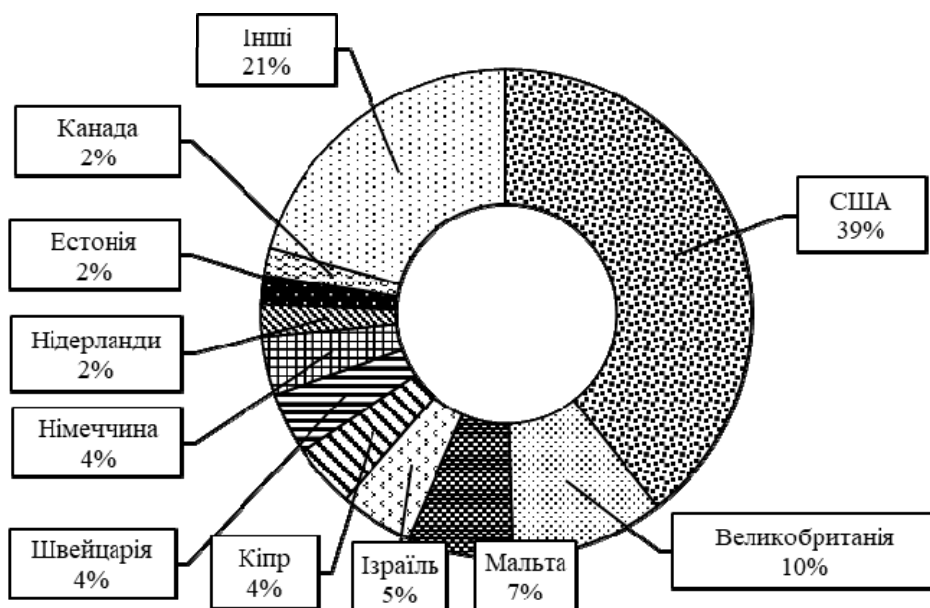

Рис. 3. Іноземний попит на експортну продукцію вітчизняного ринку інформаційних технологій у 2021 р.

Джерело: складено автором за [18].

Повномасштабне вторгнення стало справжнім випробуванням для українського ринку ІТ, адже компанії зіткнулись з новими загрозами, викликами та можливостями. Попри це, Україна продовжує розвивати цей ринок та й дедалі впроваджувати нові технології у більшість секторів своєї економіки. Ринок ІТ зміг швидко відновити операційну роботу, стабілізувати бізнес-процеси та зберегти контракти. Згідно з опитуванням, проведеним *IT Ukraine Association* у 2022 р., 34.3 % компаній успішно пристосувались до нових реалій, понад 43.1 % – очікували зростання обсягів бізнесу за результатами 2022 р. [18].

Відповідно до даних Національного банку України за підсумками 2022 р. ринок приніс економіці України рекордні 7.34 млрд дол. США експортної виручки, що на 400 млн дол. США, або 5.8 % більше, ніж у 2021 р. [19]; зміг швидко адаптуватись до перебоїв з електрикою, викликаних російськими обстрілами. У листопаді-грудні експорт послуг на ринку ІТ з України зростав порівняно з жовтнем, попри максимальну інтенсивність обстрілів і відключення електроенергії. У грудні 2022 р. експорт становив 751 млн дол. США, поступившись тільки люневим показникам (рис. 4). Загалом на продукцію ринку ІТ припало майже половина всього експорту послуг України у 2022 р. Через війну продуктивність фахівців знизилася лише на 10 % [5].

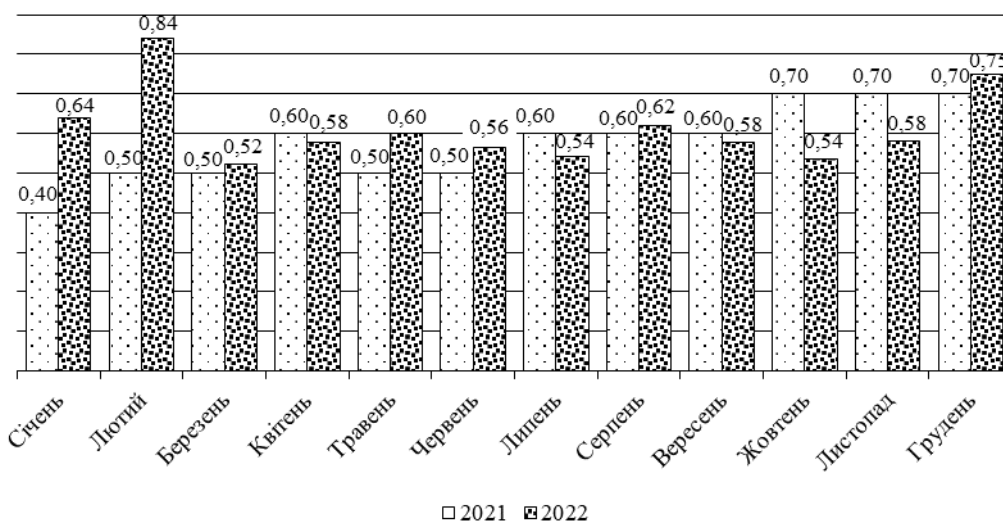

Рис. 4. Щомісячний обсяг експорту послуг з інформаційних технологій з України у 2021–2022 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором за [21; 22].

Попри досить успішний 2022 р., є побоювання, що у 2023 р. такий темп розвитку може зменшитися через надвисокі тенденції зростання ринку у попередні роки, а також виникнення питання щодо подальшої співпраці міжнародних компаній з вітчизняними суб’єктами господарювання через безпекові міркування. У першому кварталі 2023 р. експорт послуг на ринку ІТ знизився на 16 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року і становив 1.68 млрд дол. США [23]. Наразі є проблема скорочення працевлаштування фахівців – у 2022 р. кількість наймання персоналу впала на 13 %, що зумовлено не тільки збройною агресією, але й загальною тенденцією скорочення пропозицій робочих місць у світових компаніях на ринку інформаційних технологій.

3. Фактори стримування розвитку ринку інформаційних технологій

В Україні є низка проблем, що стримують розвиток національного ринку ІТ та й інновації загалом.

Мала частка значних та регулярних інвестицій в інноваційну інфраструктуру, зокрема спеціальних майданчиків, на яких можна тестувати складні апаратно-програмні та інформаційні розробки. Так, у розвинених країнах подібні майданчики та цілі лабораторії створюються за сприяння держави, оскільки вони є одним з ключових елементів нарощування експертизи на ринку.

Відсутність чіткої інноваційної стратегії цифрового розвитку на рівні держави. Хоча Україна у 2019 р. прийняла Національну

інноваційну стратегію до 2030 р., її план дій з різних причин не впроваджувався, зокрема через недостатнє фінансування та відсутність механізму моніторингу.

Неефективна система законодавства у питаннях охорони прав інтелектуальної власності, що призводять до того, що вітчизняні компанії та права інтелектуальної власності реєструються за кордоном.

Слабке фінансування складних і наукомістких розробок, що є наслідком вузького фокуса держави та гравців ринку в цій сфері, а також неефективного використання фондів. Зокрема спостерігалось постійне зниження витрат на НДДКР – скорочення відбулося з 1.07 % ВВП у 2003 р. до 0.41 % – у 2020 р., попри ціль у 1.7 %, що визначена у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. [24]. Порівняно з розвитком сусідніх центральноевропейських країн Чехія, Естонія, Польща та Словенія збільшили витрати на НДДКР за останні два десятиліття, наближаючись до середнього рівня у Європі, разом з тим продуктивність праці значно зросла (рис. 5).

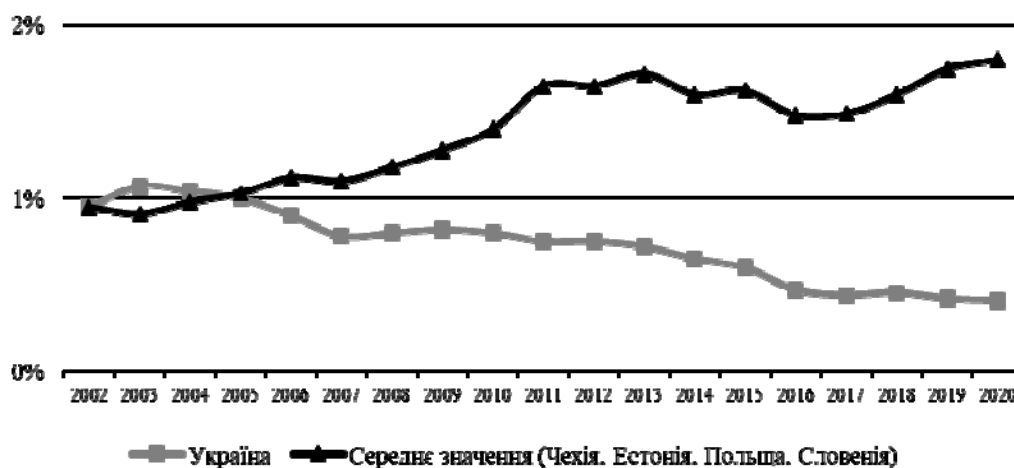

Рис. 5. Динаміка витрат на НДДКР, % ВВП

Джерело: складено автором за [25].

Недостатньої уваги приділено створенню спеціалізованих навчальних закладів і програм фінансування навчання студентів і спеціалістів по всій країні. Зокрема географічна структура випуску висококваліфікованих фахівців є незбалансованою, адже вони зазвичай тяжіють до великих міст (Київ, Харків, Львів). Ба більше, державні науководослідні інститути сильно орієнтовані на фундаментальні дослідження, тому в Україні бракує інститутів прикладних досліджень і науково-технічних організацій.

Ситуацію ускладнює ще й процес «витоку мізків» з країни через війну, кращі умови праці за кордоном, непривабливість продовження навчання й працевлаштування у вітчизняних закладах освіти.

Україна слабо інтегрована в європейський і світовий дослідницький простір. Несумісність нормативно-правової бази, а також бюрократичні та фінансові обмеження є перешкодами для участі в міжнародних проєктах. Загалом Україні бракує стратегічного підходу для підтримки участі в іноземних наукових програмах [25].

4. Повоєнне відновлення та стратегічні напрями розвитку

Наразі очікується, що ринок інформаційних технологій буде дедалі більше адаптуватися до нових реалій функціонування, а інтерес іноземних компаній до співпраці з вітчизняними залежатиме від інтенсивності обстрілів у 2023 р. [26]. За підсумками дослідження Американської торговельної палати в Україні [27], 96 % компаній планують продовжити роботу в Україні у 2023 р. Також зазначена інституція вважає, що попри війну ринок ІТ в Україні протистояв викликам з максимальною ефективністю та зміг створити умови для майбутнього розвитку, відтак, 93.4 % компаній планують продовжити інвестувати в Україну.

Через непередбачуваний характер бойових дій, поки доволі складно прогнозувати розвиток ринку. Але ще до початку повномасштабної війни прогнозувалося продовження зростання ринку з нарощенням експортної виручки до 8.4 млрд дол. США у 2025 р. [28]. При цьому середньорічний темп приросту експортної виручки очікувався на рівні 10.9 % упродовж 2021–2025 рр. Однак за останні два роки ринок ІТ наростив 46 %, що на 18.6 % вище за прогноз для зазначеного періоду. Отже, можна припустити можливість досягнення прогнозованих обсягів експортної виручки в Україні до 2025 р., попри повномасштабну війну, що триває. Для підтримання функціонування ринку зараз та його розвитку в майбутньому Україна має докласти зусилля для якісної трансформації.

З огляду на внутрішні проблеми на ринку загалом та прогнози його розвитку в Україні наразі формуються унікальні можливості в контексті відновлення національної економіки, спираючись на передові бізнес-процеси, засновані на технологіях, і тому наша держава має дотримуватися цифрового підходу до реконструкції [29]. Цифровізація стане неодмінною складовою процесу реконструкції та модернізації економіки. Так, зазначено, що під час переходу до цифрової економіки збільшуються державні витрати у високотехнологічних сферах, що є стратегічними для сталого розвитку [6].

Основним пріоритетом подальшого розвитку України є закріплення нового економічного курсу, який буде спрямований на стимуляцію та розвиток *IT* та всієї дотичної інфраструктури. Відтак, Україна може отримати безпрецедентний шанс закріпити на законодавчому рівні шлях розвитку в якості нової цифрової економіки, де здебільшого бізнес-процеси будуть наукомісткими, а ринок *IT* створюватиме високу додану вартість й лівову частку ВВП країни. Своєю чергою уряд України має відігравати важливу роль у цьому процесі, оскільки саме він безпосередньо впливає на імплементацію рішень та політики всередині держави. Формування політик та відповідних інституцій мають зазнати певних трансформацій, аби стати відповіддю на майбутні економічні виклики у контексті дедалі більшого поглиблення розвитку інформаційних технологій [30].

Першочерговим кроком у реалізації зазначеного нового курсу може стати аналіз досвіду інших країн щодо розвитку та стимуляції ринку *IT* та рекомендацій від міжнародних інституцій щодо можливих шляхів покращення поточної ситуації. Саме зараз вже важливо починати створювати всі умови для ринку *IT*, аби він й надалі міг стабільно працювати та розвиватись. Ба більше, важливе значення має державна підтримка та стимулювання розвитку цифровізації, зокрема в реалізації положень електронного урядування та надання послуг [7]. Впровадження електронного урядування сприяє належному функціонуванню економіки загалом та підвищує ефективність державного управління [31].

Досвід Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) показує [25], що Україна має вже почати вирішувати структурні проблеми, якщо вона хоче зміцнити свою інноваційну екосистему під час відновлення після війни, що передбачає зокрема:

- розробку консенсусної загальнодержавної стратегії для ринку *IT* та створення національного консенсусу щодо його ролі, очікуваного внеску в економічне зростання;
- поступове збільшення бюджетної підтримки й залучення довгострокових інвестицій на такому ж рівні, як у країнах ЄС;
- перегляд механізмів міжвідомчої координації з використання найкращих практик та рекомендацій;
- удосконалення політики та заходів на користь бізнес-інновацій;
- вирішення питання «витоку мізків».

Основним завданням є формування сприятливих умов для бізнесу та забезпечення його всебічної підтримки. Наразі дієвим способом стимуляції ринку *IT* через інструменти фіскальної політики є створення спеціального режиму оподаткування, а саме Дія Сіті, який

є прикладом сприятливого економічного середовища. Подальше вдосконалення та лібералізація цієї системи можуть стати базою для подальшої стимуляції ринку *IT* не тільки під час війни, але й після.

Згідно з поточними дослідженнями, рівень цифрової конкурентоспроможності залежить від трьох основних факторів: *знання* (зокрема талант, навчання та освіта, наукова концентрація), *технології* (нормативна правова база, капітал, технологічна база) та *готовність до майбутнього* (гнучкість бізнесу, інтеграція до інформаційних технологій) [32]. Акцент на розвиток людського капіталу через створення різноманітної інфраструктури та залучення грантів й фінансування має стати одним з найважливіших факторів технологічного розвитку, зокрема збільшення пропозиції висококваліфікованих фахівців на ринку *IT*. Тож критичним є будівництво науково-дослідних центрів та інститутів. Так, у Німеччині створено найбільше в Європі наукове товариство прикладних досліджень – товариство імені Фраунгофера [33], що налічує близько 30 800 співробітників, а бюджет сягає 3 млрд євро. Ще одним прикладом є ініціатива уряду Японії щодо створення університетського благодійного фонду на суму 10 трлн єн (71 млрд дол. США) для сприяння фундаментальним дослідженням та розвитку дослідних інституцій в області інновацій і технологій [10].

Корисно розглянути конкретні політики для субсидування цільових ринкових та академічних науково-дослідних проєктів на кшталт тих, що оскільки вони довели свою ефективність у країнах ОЕСР. Для стимулювання створення ще більш конкурентоспроможного бізнес-середовища всередині ринку *IT* доцільно оновити науково-дослідницьку та бізнес-інноваційну інфраструктуру відповідно до стандартів ЄС з урахуванням масштабів руйнування під час війни.

Україна вже робить перші кроки для подальшої успішної реконструкції, зокрема Планом відновлення, презентованим 2022 р. у Лугано [34; 35], визначено стратегічні цілі розвитку ринку *IT*, основними пріоритетами якого наразі є:

- розробка комплексної загальнодержавної стратегії для ринку інформаційних технологій та створення національного консенсусу щодо їхньої ролі, очікуваного внеску в економічне зростання;
- відновлення та розвиток цифрової інфраструктури;
- розвиток цифрової економіки та післявоєнна відбудова України на основі відкритих даних;
- створення сприятливих умов для бізнес-середовища на вітчизняному ринку інформаційних технологій;
- розвиток та посилення потенціалу національної системи кібербезпеки та стійкості цифрової інфраструктури загалом;

- забезпечення доступу до якісних, доступних і зручних публічних послуг, цифрових рішень та електронної ідентифікації для населення та бізнесу.

Отже, державна підтримка для розвитку ринку *IT* має спиратися на рекомендації міжнародних організацій та найкращі практики інших країн. Застосування комплексного та послідовного підходу до вирішення окреслених проблем ринку надасть змогу Україні перетворитися в передову цифрову державу, де економіка буде базуватися на використанні інформаційних технологій.

Висновки

Інновації є рушійною силою економічного прогресу, а наука загалом – найважливішим чинником досягнення конкурентних переваг у світі. Інформаційні технології радикально змінюють правила «економічної гри» та є основною умовою для досягнення довготривалого стійкого зростання як реального сектору економіки держав, так і окремих підприємств та установ.

Інтенсифікації розвитку ринку *IT* в Україні сприяли зростання міжнародної конкуренції, широкий доступ до інформаційних технологій й їхня диверсифікація, а також достатньо велика кількість кваліфікованих кадрів. Він стрімко розвивався останніми роками (25–30 % щороку), створюючи дедалі більшу кількість робочих місць, високу додану вартість та нарощуючи частку в структурі експорту послуг. Цей ринок є експортоорієнтованим через відсутність значного внутрішнього попиту, а основними контрагентами стали суб'єкти господарювання зі США, Великобританії та Мальти.

Попри повномасштабне вторгнення, у 2022 р. вітчизняний ринок *IT* приніс рекордні обсяги експортних надходжень до бюджету завдяки здатності бізнесу швидко пристосовуватися до нових економічних реалій. Але непевність безпекових чинників є передумовою зменшення темпів зростання ринку у 2023 р. через позицію міжнародних компаній в питанні довгострокового співробітництва з українським бізнесом.

Повоєнна відбудова та реконструкція України буде одним із наймасштабніших та унікальних явищ у Європі з часів Другої світової війни. Обсяги завдань і пріоритетів з відновлення та можливості сучасних *IT* формують виняткові виклики та закладають твердий фундамент для їх креативного вирішення. Війна вже зараз вимагає переосмислити роль ринку інформаційних технологій у майбутньому відновленні та розвитку України, тож важливо вже починати створювати для цього відповідні умови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратенко, Н. Д. (2021). Трансформація ринку інформаційних послуг в умовах цифрової економіки. *Бізнес інформ*, 1, 112-118 [in Ukrainian].
2. Людвік, І. І. (2022). Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації економічного простору. *Економіка та підприємництво*, 2(125), 36-40. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-6> [in Ukrainian].
3. Крилов, Д. В. (2022). Сектор інформаційних технологій України: проблеми розвитку та значення для національної економіки. *Причорноморські економічні студії*, 75, 32-36. <https://doi.org/10.32843/bes.75-5> [in Ukrainian].
4. Мельник, Т., & Завгородня, Є. (2023). Конкурентні переваги ІТ-сектору України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 1, 42-59 [in Ukrainian].
5. Дяченко, К. С. (2022). Роль та значення ІТ-сектору для економіки України в умовах війни. Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів: ЛНУП [in Ukrainian].
6. Затонацький, Д. А. (2022). Вплив прямих іноземних інвестицій на цифровий розвиток. *Наукові праці НДФІ*, 3 (100), 109-120 [in Ukrainian].
7. Melnyk, M., Shchehliuk, S., Leshchukh, I., & Litorovych, O. (2021). Digitalization of the economies of Ukraine and Poland: national and local dimensions. *Economic Annals-XXI*, 191(7-8(1)), 30-42. <https://doi.org/10.21003/ea.V191-03> [in English].
8. Remeikiene, R., Gaspareniene L., Fedajev, A., & Vebraitė, V. (2021). The role of ICT development in boosting economic growth in transition economies. *Journal of International Studies*, 14 (4), 9-22. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/14-4/1> [in English].
9. Brodny, J., & Tutak, M. (2022). Analyzing the Level of Digitalization among the Enterprises of the European Union Member States and Their Impact on Economic Growth. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(2), 70. <https://doi.org/10.3390/joitmc8020070> [in English].
10. Integrated Innovation Strategy 2022. (2022). https://www8.cao.go.jp/cstp/english/strategy_2022.pdf [in English].
11. Уманців, Ю., & Бабкова, Є. (2021). Цифровізація економіки у контексті глобальних тенденцій суспільного розвитку. *Геополітика України: історія і сучасність*, 2 (27), 102-113. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).102-113](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).102-113) [in Ukrainian].
12. Yoo, I., & Yi, C.-G. (2022). Economic Innovation Caused by Digital Transformation and Impact on Social Systems. *Sustainability*, 14(5). <https://doi.org/10.3390/su14052600> [in English].
13. Zhao, S., Zhang, Y., Iftikhar, H., Ullah, A., Mao, J., & Wang, T. (2022). Dynamic Influence of Digital and Technological Advancement on Sustainable Economic Growth in Belt and Road Initiative (BRI) Countries. *Sustainability*, 14, 1-16. <https://doi.org/10.3390/su142315782> [in English].
14. Amankwah-Amoah, J., Khan, Z., Wood, G., & Knight, G. (2021). COVID-19 and digitalization: The great acceleration. *Journal of Business Research*, 136, 602-611 [in English].
15. Федоров М. (2022). *ІТ під час війни: виклики, досягнення, перспективи*. <https://interfax.com.ua/news/blog/881572.html> [in English].
16. IT Ukraine Association. Результати національного дослідження ІТ-індустрії. (2022). <https://itukraine.org.ua/results-of-a-national-study-of-the-it-industry.html> [in English].

REFERENCE

1. Kondratenko, N. D. (2021). Transformation of the market of information services in the conditions of the digital economy. *Business inform*, 1, 112-118 [in Ukrainian].
2. Ljudvik, I. I. (2022). Innovative development of Ukraine in the conditions of globalization of the economic scope. *Economy and entrepreneurship*, 2(125), 36-40. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-6> [in Ukrainian].
3. Krylov, D. V. (2022). Information technology sector of Ukraine: problems of development and significance for the national economy. *Black Sea Economic Studies*, 75, 32-36. <https://doi.org/10.32843/bes.75-5> [in Ukrainian].
4. Melnyk, T., & Zavgorodnja, Je. (2023). Competitive advantages of the IT sector of Ukraine. *Foreign trade: economy, finance, law*, 1, 42-59 [in Ukrainian].
5. Djachenko, K. S. (2022). The role and importance of the IT sector for the economy of Ukraine in wartime conditions. Materials of the IV International Scientific and Practical Internet Conference. L'viv: LNUP [in Ukrainian].
6. Zatonackyj, D. A. (2022). The impact of foreign direct investments on digital development. *Scientific works of RFI*, 3 (100), 109-120 [in Ukrainian].
7. Melnyk, M., Shchehliuk, S., Leshchukh, I., & Litorovych, O. (2021). Digitalization of the economies of Ukraine and Poland: national and local dimensions. *Economic Annals-XXI*, 191(7-8(1)), 30-42. <https://doi.org/10.21003/ea.V191-03> [in English].
8. Remeikiene, R., Gaspareniene L., Fedajev, A., & Vebraitė, V. (2021). The role of ICT development in boosting economic growth in transition economies. *Journal of International Studies*, 14 (4), 9-22. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/14-4/1> [in English].
9. Brodny, J., & Tutak, M. (2022). Analyzing the Level of Digitalization among the Enterprises of the European Union Member States and Their Impact on Economic Growth. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(2), 70. <https://doi.org/10.3390/joitmc8020070> [in English].
10. Integrated Innovation Strategy 2022. (2022). https://www8.cao.go.jp/cstp/english/strategy_2022.pdf [in English].
11. Umanciv, Ju., & Babkova, Je. (2021). Digitization of the economy in the context of global trends in social development. *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 2 (27), 102-113. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).102-113](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).102-113) [in Ukrainian].
12. Yoo, I., & Yi, C.-G. (2022). Economic Innovation Caused by Digital Transformation and Impact on Social Systems. *Sustainability*, 14(5). <https://doi.org/10.3390/su14052600> [in English].
13. Zhao, S., Zhang, Y., Iftikhar, H., Ullah, A., Mao, J., & Wang, T. (2022). Dynamic Influence of Digital and Technological Advancement on Sustainable Economic Growth in Belt and Road Initiative (BRI) Countries. *Sustainability*, 14, 1-16. <https://doi.org/10.3390/su142315782> [in English].
14. Amankwah-Amoah, J., Khan, Z., Wood, G., & Knight, G. (2021). COVID-19 and digitalization: The great acceleration. *Journal of Business Research*, 136, 602-611 [in English].
15. Fedorov M. (2022). *IT during war: challenges, achievements, prospects*. <https://interfax.com.ua/news/blog/881572.html> [in English].
16. IT Ukraine Association. Results of a national study of the IT industry. (2022). <https://itukraine.org.ua/results-of-a-national-study-of-the-it-industry.html> [in English].

17. Export strategy for the information technology sector 2019-2023. (2020). <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6deb0289-40af-41ab-91eb-ce7f8d298fc4> [in Ukrainian].
18. IT Ukraine Association. Do It Like Ukraine 2022. (2022). https://itukraine.org.ua/files/reports/2022/DoITLikeUkraine2022_EN.pdf [in English].
19. Український ІТ-експорт досяг у 2022 році рекордних \$7,3 млрд. Чому це насправді не дуже добра новина. (2022). <https://forbes.ua/innovations/ukrainskiy-it-eksport-dosyag-u-2022-rotsi-rekordnikh-73-mlrd-chomu-tse-naspravdi-ne-duzhe-dobra-novina-31012023-11420> [in Ukrainian].
20. Інноваційний розвиток в промисловості – що має змінити війна? (2022). <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna> [in Ukrainian].
21. IT Ukraine Association. Оновлені дані: ІТ – єдина експортна галузь в Україні, що зростає. (2023). <https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-export-industry-in-ukraine.html> [in Ukrainian].
22. Офіційний сайт Національного банку України. <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
23. IT Ukraine Association. Експорт ІТ-послуг на початку 2023 року знизився на 16%. (2023). <https://itukraine.org.ua/export-of-it-services-decreased-by-16-at-the-beginning-of-2023.html> [in Ukrainian].
24. Про наукову і науково-технічну діяльність. №848-VIII § розд. II ст. 48. (2015) [in Ukrainian].
25. OECD. Building back a better innovation ecosystem in Ukraine. (2022). <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/building-back-a-better-innovation-ecosystem-in-ukraine-85a624f6> [in English].
26. IT Ukraine Association. The IT market is adapting and finding new ways to survive and grow. (2023). <https://itukraine.org.ua/en/the-it-market-is-adapting-and-finding-new-ways-to-survive-and-grow.html> [in English].
27. American Chamber of Commerce in Ukraine. Ukrainian IT Sector: Prospering Against the Odds. Market Overview by Intetics. (2022). <https://chamber.ua/news/ukrainian-it-sector-prospering-against-the-odds-market-overview-by-intetics/>.
28. United Business Journal. Ukraine's IT Industry Could Near \$10 Billion by 2025. (2020). <https://theubj.com/blog/2020/09/22/%e2%80%8bukraines-it-industry-could-near-10-billion-by-2025> [in English].
29. Center for Strategic and International Studies. Digital Will Drive Ukraine's Modernization. (2023). <https://www.csis.org/analysis/digital-will-drive-ukraines-modernization> [in English].
30. Arsić, M. (2020). Impact of Digitalisation on Economic Growth, Productivity and Employment. *Economic Themes*, 58(4), 431–457 [in English].
31. Bahrini R., Qaffas A. A. (2019). Impact of Information and Communication Technology on Economic Growth: Evidence from Developing Countries. *Economies*, 7(1), 21. doi: <https://doi.org/10.3390/economies7010021> [in English].
32. Yanovska, V., Levchenko, O., Tvoronovych, Vi., & Bozhok, A. (2019). *Digital Transformation of the Ukrainian Economy: Digitization and Transformation of Business Models*. SHS Web of Conferences «Fifteenth Scientific and Practical International Conference «International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics» №67. Kyiv, Ukraine. https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2019/08/shsconf_NTI-UkrSURT2019_05003.pdf [in English].
17. Export strategy for the information technology sector 2019-2023. (2020). <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6deb0289-40af-41ab-91eb-ce7f8d298fc4> [in Ukrainian].
18. IT Ukraine Association. Do It Like Ukraine 2022. (2022). https://itukraine.org.ua/files/reports/2022/DoITLikeUkraine2022_EN.pdf [in English].
19. Ukrainian IT exports reached a record \$7.3 billion in 2022. Why this is actually not very good news. (2022). <https://forbes.ua/innovations/ukrainskiy-it-eksport-dosyag-u-2022-rotsi-rekordnikh-73-mlrd-chomu-tse-naspravdi-ne-duzhe-dobra-novina-31012023-11420> [in Ukrainian].
20. Innovative development in industry – what should war change? (2022). <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna> [in Ukrainian].
21. IT Ukraine Association. Updated data: IT is the only growing export industry in Ukraine. (2023). <https://itukraine.org.ua/updated-data-it-industry-is-the-only-growing-export-industry-in-ukraine.html> [in Ukrainian].
22. Official website of the National Bank of Ukraine. <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
23. IT Ukraine Association. Export of IT services at the beginning of 2023 decreased by 16%. (2023). <https://itukraine.org.ua/export-of-it-services-decreased-by-16-at-the-beginning-of-2023.html> [in Ukrainian].
24. About scientific and scientific and technical activity. №848-VIII § ch. II art. 48. (2015) [in Ukrainian].
25. OECD. Building back a better innovation ecosystem in Ukraine. (2022). <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/building-back-a-better-innovation-ecosystem-in-ukraine-85a624f6> [in English].
26. IT Ukraine Association. The IT market is adapting and finding new ways to survive and grow. (2023). <https://itukraine.org.ua/en/the-it-market-is-adapting-and-finding-new-ways-to-survive-and-grow.html> [in English].
27. American Chamber of Commerce in Ukraine. Ukrainian IT Sector: Prospering Against the Odds. Market Overview by Intetics. (2022). <https://chamber.ua/news/ukrainian-it-sector-prospering-against-the-odds-market-overview-by-intetics/>.
28. United Business Journal. Ukraine's IT Industry Could Near \$10 Billion by 2025. (2020). <https://theubj.com/blog/2020/09/22/%e2%80%8bukraines-it-industry-could-near-10-billion-by-2025> [in English].
29. Center for Strategic and International Studies. Digital Will Drive Ukraine's Modernization. (2023). <https://www.csis.org/analysis/digital-will-drive-ukraines-modernization> [in English].
30. Arsić, M. (2020). Impact of Digitalisation on Economic Growth, Productivity and Employment. *Economic Themes*, 58(4), 431–457 [in English].
31. Bahrini R., Qaffas A. A. (2019). Impact of Information and Communication Technology on Economic Growth: Evidence from Developing Countries. *Economies*, 7(1), 21. doi: <https://doi.org/10.3390/economies7010021> [in English].
32. Yanovska, V., Levchenko, O., Tvoronovych, Vi., & Bozhok, A. (2019). *Digital Transformation of the Ukrainian Economy: Digitization and Transformation of Business Models*. SHS Web of Conferences «Fifteenth Scientific and Practical International Conference «International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics» №67. Kyiv, Ukraine. https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2019/08/shsconf_NTI-UkrSURT2019_05003.pdf [in English].

33. Офіційний сайт товариства імені Фраунгофера. <https://www.fraunhofer.de/en/about-fraunhofer.html> [in Ukrainian].
34. Draft Ukraine Recovery Plan 2022. (2022). <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/digitization-eng.pdf> [in English].
35. Ukraine Recovery Conference – Міжнародна конференція з питань відновлення України. (2022). <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini> [in English].
33. Official website of the Fraunhofer Society. <https://www.fraunhofer.de/en/about-fraunhofer.html> [in Ukrainian].
34. Draft Ukraine Recovery Plan 2022. (2022). <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/digitization-eng.pdf> [in English].
35. Ukraine Recovery Conference – International Conference on Recovery of Ukraine. (2022). <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini> [in English].

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Rudenko I. Rynok informacijnyh tehnologij jak drajver povojenного відновлення. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 67-82. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)06](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)06)

Надійшла до редакції 01.06.2023.

Прийнято до друку 15.06.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)07
UDC 006.032:[336:657.37=111

BEZVERKHYY Kostiantyn,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8785-1147
k.bezverkhyi@knu.edu.ua

PODDUBNA Nataliia,
PhD (Economics), CAP, ACCA DipIFR,
Auditor of the Department of Internal Audit,
Management Office PJSC «UKRNAFTA»
Associate Professor of the Department
of Financial Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7591-5377
poddubna.nataliia@gmail.com

MOSHKOVSKA Olena,
Doctor of Sciences (Economics),
Professor, Professor of the Department
of Accounting and Taxation
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1176-9478
o.moshkovska@knu.edu.ua

БЕЗВЕРХИЙ Костянтин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансового аналізу та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-8785-1147
k.bezverkhyi@knu.edu.ua

ПОДДУБНА Наталія,
к.е.н., CAP, ACCA DipIFR,
Аудитор департаменту внутрішнього аудиту,
Апарат Управління ПАТ «Укрнафта»,
доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-7591-5377
poddubna.nataliia@gmail.com

МОШКОВСЬКА Олена,
д. е. н., професор, професор кафедри
обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-1176-9478
o.moshkovska@knu.edu.ua

INTERNATIONAL STANDARDIZATION OF NON-FINANCIAL REPORTING

The lack of uniform approaches to the development of non-financial reporting, the presence of various international standards of non-financial reporting, makes it impossible to develop optimal ways of developing such reporting in Ukraine, which worsens the CSR information provision of domestic business entities. The purpose of this study is to determine ways of developing non-financial reporting based on international standards with the aim of implementing it in Ukraine. For this, general scientific and special research methods were used: synthesis, induction and deduction, system analysis, logical generalization; abstract and logical. On the basis of the analyzed international standards of non-financial reporting, we have identified ways of developing non-financial reporting in Ukraine, namely: implementation of international standards of non-financial reporting; establishment of mandatory requirements for non-financial reporting for companies of certain sizes and industries; development of tools for measuring non-financial indicators; strengthening control and reporting on non-financial indicators; raising the

МІЖНАРОДНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ НЕФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Відсутність єдиних підходів до розвитку нефінансової звітності, наявність різноманітних міжнародних стандартів нефінансового звітування унеможливує розроблення оптимальних шляхів розвитку такого звітування в Україні, що погіршує інформаційне забезпечення КСВ вітчизняних суб'єктів господарювання. Метою цього дослідження є визначення шляхів розвитку нефінансового звітування на основі міжнародних стандартів задля імплементації його в Україні. Для цього використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: синтезу, індукції і дедукції, системного аналізу, логічного узагальнення; абстрактно-логічний. На основі проаналізованих міжнародних стандартів нефінансової звітності виділено шляхи розвитку нефінансового звітування в Україні, а саме: імплементацію міжнародних стандартів нефінансового звітування; встановлення обов'язкових вимог до нефінансової звітності для компаній певних розмірів і галузей; розвиток інструментів для вимірювання нефінансових показників; посилення контролю та звітності

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

awareness of stakeholders regarding the importance of non-financial reporting and its impact on society. It was established that the development of non-financial reporting based on international standards requires wider attention and support from interested parties. Raising the awareness of these parties about the importance of non-financial reporting and its impact on society can be achieved through information campaigns, training programs, conferences and other events that contribute to their greater understanding. It is also important to consider feedback and suggestions from interested parties on how to develop non-financial reporting to address the needs of different groups and ensure the effectiveness of the process.

Keywords: non-financial reporting, standardization, CSR, concept.

за нефінансовими показниками; підвищення свідомості зацікавлених сторін стосовно значення нефінансової звітності та її впливу на суспільство. Встановлено, що розвиток нефінансового звітування на основі міжнародних стандартів потребує більшої уваги і підтримки від зацікавлених сторін. Підвищення свідомості цих сторін щодо значення нефінансової звітності та її впливу на суспільство може бути досягнуто через проведення інформаційних кампаній, освітніх програм, конференцій та інших подій, що сприяють більшому їх розумінню. Також важливо розглядати відгуки та пропозиції від зацікавлених сторін щодо того, як розвивати нефінансове звітування, щоб врахувати потреби різних груп та забезпечити ефективність цього процесу.

Ключові слова: нефінансова звітність, нефінансове звітування, стандартизація, КСВ, концепція.

JEL Classification: M14, M40, M41, M48.

Introduction

In recent years, there has been a significant shift in perceptions about what is considered important for a business and how it should function. In addition to the traditional financial reporting indicators that present the company's financial activities, there are new requirements for non-financial reporting that helps to explore the social, environmental, and other invisible factors of the company's activities.

Non-financial reporting standards are a fairly new theme and until recently were not considered mandatory for companies. Also, non-financial reporting standards help companies to better manage their risks, improve business processes, attract new investors, and increase their competitiveness.

Therefore, the relevance of the study of non-financial reporting standards lies in the fact that they are an important tool for ensuring the sustainable development of a business, reflecting its corporate social responsibility (hereinafter referred to as CSR), improving risk management and attracting new investors.

The study of problematic issues in terms of non-financial reporting standards is common among foreign researchers, but in recent years this issue has also become important among domestic scientists. Domestic researchers S. Korol, S. Semenova, M. Kurbet [1] analyze the trends and prospects for the implementation of corporate reporting in Ukraine and its consistency with the stated desire for sustainable development. The vast majority of domestic and foreign publications [2–10] are devoted to the consideration of the essence and purpose of non-financial indicators of a corporate report, integrated report, etc.

V. Panteleiev explores the specifics of preparing non-financial reports in management report [2]. C. de Villiers, R. Dimes analyze the future of Integrated Reporting (IR) according to sustainability disclosure standard

setting. The authors explain that the ISSB is fundamentally changing the landscape of sustainability disclosure standard setting [4]. G. Botchway, O. Bradley proposed a mixed-methods approach (both statistical analysis and interviews) to examine SDG disclosure and preparer perceptions [8]. B. Giner and M. Luque-Vílchez explore potential cooperation between the EC/EFRAG and IFRS Foundation. The authors demonstrate that EC/EFRAG takes a wider view on certain key reporting aspects, that is, target audience, materiality and reporting boundary [9].

However, the development of an algorithm for the completeness of the sustainability report in scientific publications is almost absent. The most complete information can be found in the publications of professional accounting and audit organizations, as well as other official institutions [11–21].

The aim of the study is to identify ways to develop non-financial reporting based on international standards in order to implement it in Ukrainian practice.

The following methods both general and special were used in the research process: theoretical generalization and grouping (to determine the international standards of non-financial reporting concept), induction and deduction, synthesis system and analysis (to substantiate methodological approaches to the implementation of non-financial international reporting standards to Ukrainian business reality), logical generalization of results and abstract-logical (formulation of conclusions and proposals).

1. Characteristics of international standards of non-financial reporting

The European integration path of Ukraine in particular and the world globalization trends in general require enterprises and organizations both domestic and foreign to take a responsible attitude to conduct their activities and ensure maximum business transparency to stakeholders. Increasingly, business is focused not only on taking profits and conquering the market, but also on fulfilling its social mission and developing and stimulating philanthropic tendencies. In our opinion, it is precisely such aspirations that as well as possible demonstrate the attitude of business to society and can be considered as one of the main indicators that demonstrates the real desire of management to ensure the concept of going concern.

In such a case, the concept of «Corporate Social Responsibility» (CSR) has been appeared in connection with the need to maintain the long-term sustainability of such non-economic factors, like the environment, labor relations, social responsibility and philanthropy. This concept has had an impact on customers, employees, shareholders, suppliers, partners, society shaping multiple stakeholder groups with different expectations from organizations.

In such circumstances, meeting the information needs of a wide range of stakeholders should not only be based on a standard financial accounting package, but also include specific CSR reports.

One of the most important tasks of CSR is to decide what information should be included in the report, because unlike financial reporting, CSR reporting standards do not exist. Different levels of legal regulation may require reporting of certain types of activities, for example, the impact on the environment, but, in general, the company itself decides what information to include in a CSR report. The report should include both positive and negative results; otherwise the report will appear one-sided and may not inspire confidence.

The company may prepare a separate CSR report or include it in the general annual report. Stakeholders can then use this report to decide on level of company involvement. Depending on the company itself and on the requirements of stakeholders, the report may need to be reviewed or audited. All this is necessary to ensure that this report can be trusted and not just viewed as marketing advertising.

This report should show how each individual company, by implementing best practices within its activities, increases welfare and improves conditions in society. Therefore, various institutions and professional organizations offer their own vision of such kind of reporting. Below, the authors demonstrate the approaches of various organizations according to reflecting non-financial indicators regarding sustainable development (*Table 1*).

Table 1

Characteristics of international standards of non-financial reporting

Name	Description	Who reports?	Release
The Global Reporting Initiative	GRI provides public and private companies with public guidance on sustainability reporting and identifies best practice in the field. Their policies take into account varying degrees of economic, social and environmental performance. The GRI Standard is one of the most widely used environmental reporting frameworks for organizations	Various organizations use GRI, but most users are larger industry groups. GRI is now used in over 23,000 reports worldwide and is used by most major companies. EcoAct's 2018 Sustainability Report states that 38% of FTSE 100, 100% of IBEX 35 and 90% of CAC 40 use GRI	2000 – GRI Guidelines (G1) published 2002 – the first update to the guidelines (G2) launched 2006 – G3 2013 – G4 2016 – the GRI Standards 2019-2020 – new Standards on Tax (2019) and Waste (2020) 2021 – a major update to the Universal Standards
The Global Sustainability Standards Board (GSSB)	It is entirely in the public interest to develop globally accepted sustainability reporting standards (GRI Standards) according to properly established processes. GRI Board authorizes GSSB to develop GRI standards under revised charter	Various organizations use GRI, but most users are larger industry groups. GRI is now used in over 23,000 reports worldwide and is used by most major companies. EcoAct's 2018 Sustainability Report states that 38% of FTSE 100, 100% of IBEX 35 and 90% of CAC 40 use GRI	In 2015, the GRI Board approved changes to make the governance and management of standard-setting activities more independent and to meet the needs of public standard-setters. A separate governance structure was established to develop standards, including the creation of a new Global Sustainability Standards Board (GSSB)
International Sustainability Standards Board (ISSB)	The ISSB was established to provide a comprehensive global foundation for sustainability disclosure in the capital markets. ISSB published two draft IFRS sustainability Disclosure Standard (ISDS) for public consultation	Competent authorities will decide whether to require IFRS standards for sustainability reporting, just as they will decide whether to require IFRS accounting standards. The ISSB has no authority to order the application of its rules. However, companies can choose to apply them	On 3 November 2021, the IFRS Foundation Board announced the formation of the International Sustainability Standards Board (ISSB). In March 2022, the ISSB began consultations on its first two draft standards. One for climate-related disclosures and another for general sustainability-related disclosures.

Continuation of Table 1

Name	Description	Who reports?	Release
Task Force on Climate-Related Financial Disclosures (TCFD)	Their policies take into account varying degrees of economic, social and environmental performance. The GRI Standard is one of the most widely used environmental reporting frameworks for organizations	Organizations from the financial and non-financial sectors. Other frameworks are also increasingly embracing these recommendations and encouraging their respondents to align their disclosures with them. Especially for companies with annual sales exceeding \$1 billion. Wealth managers and owners want a better understanding of risk and its impact on investments	The TCFD's final recommendations were published in June 2017 following a joint global stakeholder consultation. 2021 TCFD "Appendix" updates and replaces 2017 edition to implement Task Force recommendations on climate-related financial disclosures
Taskforce on Nature-related Financial Disclosures	The working group is made up of 40 independent working group members representing financial institutions, corporations and market service providers with over \$20 trillion in assets. In June 2021, TNFD officially launched with extensive support from financial institutions, businesses, governments and civil society. Market-based and science-based, the TNFD framework enables companies and financial institutions to involve nature in decision-making	Investors and financial institutions, analysts, corporations, regulators, exchanges, accounting firms, environmental, social and governance (ESG) data providers, rating agencies, financial service providers	The third beta framework of TNFD (v0.3) was released in November 2022, with the final development scheduled for 2023
Sustainability Accounting Standards Board (SASB Standards)	The SASB standard allows companies to make industry-based sustainability disclosures about risks and opportunities that affect business value. In August 2022, the IFRS Foundation merged with the Value Reporting Foundation, which previously administered these standards, and assumed responsibility for the SASB standards. Industry-specific reporting standards enable global companies to benchmark and compare	Any organization can use the SASB standards	First SASB industry-specific standards were published in November 2018. In 2021 standards: Metals & Mining, Coal Operations, and Asset Management & Custody Activities were updated. In 2022 standard Apparel, Accessories & Footwear was updated. In March 2022, the SASB announced that it would consolidate frameworks and standards under the IFRS Foundation, creating a new International Sustainability Standards Board (ISSB)
Carbon Disclosure Project (CDP)	CDP collects, evaluates and reports information on the environmental performance of companies, cities and regions. It does this by publishing specific questionnaires on climate change, water, forests and supply chains. Respondents were required to disclose and document various questions about their current and future sustainability strategies. They are rated A to D reflecting their level of sustainability maturity	These reports are: 1) Responses to Investor Inquiries, 2) Responses to Client Inquiries, 3) Self-Chosen Companies. Most Large Organizations Are Reporting: Over 13,000 Companies Are Currently Responding	CDP was founded in 2000 as a non-profit organization. CDP currently has regional offices and local partners in 50 countries. Companies, cities, states and territories in over 90 countries now disclose their data annually through CDP
VRF	The VRF is a comprehensive resource designed to help companies and investors develop a shared understanding of business value – how it is created, maintained, and consumed over time. is a global non-profit organization that provides: These resources, such as the Principles of Integrated Thinking, the Integrated Reporting Framework, and the SASB Standards, can be used individually or in combination depending on your business needs. Deployed in more than 70 countries, these tools help build a 21st century market infrastructure to develop, manage and communicate strategy to create long-term value and drive performance improvement	Companies, Investors	VRF was established in June 2021 through the merger of the International Integrated Reporting Committee (IIRC) and the SASB. On 1 August 2022, the VRF consolidated into IFRS Foundation to support the new International Sustainability Board (ISSB) and drive connectivity between sustainability disclosure and financial statements

Name	Description	Who reports?	Release
The EU Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR)	The EU Sustainable Financial Services Disclosure Regulation (SFDR) is an important part of the new regulation, which will require financial service providers and financial product owners to publicly analyze and disclose environmental, social and governance (ESG) information. It was introduced to make investment products with sustainability claims more transparent, improve product comparability and help investors better understand the impact of their investment decisions	SFDR typically affects two types of financial companies: <ul style="list-style-type: none"> • Financial advisers providing investment or insurance advice on insurance-based investment products within the EU. • Financial market participants that manufacture and sell financial products and provide administrative services within the EU. Examples include banks, financial advisors, and insurance companies 	On October 22, 2021, the European Supervisory Authority (ESA) published the final draft of the financial product disclosure rules under the Sustainable Financial Disclosure Regulation (SFDR) in its "Final Report on Draft Regulatory Technical Standards" (Draft RTS)
EU Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)	CSRD is a new EU law that requires all large companies to publish regular reports on their environmental and social impact activities. It helps investors, consumers, policy makers and other stakeholders assess the non-financial performance of large companies. A corporate sustainability reporting policy expands the scope and reporting requirements of existing non-financial reporting policies	The CSRD is requiring all large companies – meaning companies with more than 250 employees and more than €40M turnover and/or more than €20 Million in total assets – and all listed companies (except microenterprises, less than 10 employees or below €20M in turnover) to report on their sustainability	On November 28, 2022, the Council of the European Union finally approved the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Companies must file FY2024 reports under CSRD by 1 January 2025
The Sustainable Development Goals (SDGs)	The Sustainable Development Goals (SDGs), also known as the Global Goals, are 17 sustainability-based global goals and 169 associated sub-goals that companies can use to align their corporate strategies. The overall aim is that we, as a global community, help achieve these goals by 2030. The SDGs emphasize the interrelated environmental, social and economic aspects of sustainable development by placing sustainability at the center	Any company can choose to contribute to the goal and disclose the actions it is taking	The United Nations adopted the SDG in 2015 as a universal call to action by 2030 to end poverty, protect the planet and ensure peace and prosperity for all
EFRAG (European Sustainability Reporting Standards (ESRS))	It aims to strengthen corporate accountability and improve the quality and transparency of reporting to meet investor demand for sustainable development-related information. ESRS supports CSRD and new legislation will replace the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) in October 2022. EFRAG has published 13 draft ESRSs for public comment. The ESRS contains reporting guidance on 13 topics grouped into four categories. On 15 November 2022, agreement was reached on the first set of ESRS to be submitted to the European Commission, which is expected to adopt in June 2023	ESRS applies to: <ul style="list-style-type: none"> • all large and mainly listed EU companies; • large subsidiaries of non-EU parent companies (block exemption applies); • non-EU companies with a turnover in the EU of more than EUR 150 million 	The public consultation period for the draft standard ends on August 8, 2022. According to the European Commission (EC) CSRD, these rules apply to financial years commencing on or after 1 January 2024 and apply to large public interest entities and banks and insurance companies already complying with the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) subject; January 1, 2025 for large companies not currently subject to NFRD; or small and medium-sized enterprises (SMEs) and others listed by January 1, 2026 (SMEs can opt out until 2028)

Source: compiled by the authors based on [11–21].

2. Disclosure of information about CSR in non-financial reporting

After examining international standards for non-financial reporting, it is appropriate to focus on such reporting in Ukraine during the war. In the modern conditions of non-financial reporting, it would be advisable to consider the disclosure of information on CSR in the context of the Russian federation war aggression against Ukraine (Table 2).

Table 2

Disclosure of information on CSR in the conditions of the Russian federation war aggression against Ukraine and the responsibility of business

Name of the enterprise	Report	Standards	Report section
BDO	Transparency Report & ESG	Information is lacking	Issues of the environment, internal corporate relations and social events during the war
Cygnet	Corporate Social Responsibility Report		There is no hunger. Sustainable urban development. Peace and Justice
Astarta Holding PLC	Sustainability report	GRI standards	Russian Invasion Impact
PRJSC «MHP»			War in Ukraine
NJSC Naftogaz	Annual report		Country at war: - Humanitarian aspects of the war – the risk of long-term consequences for Ukraine. - Military and financial support. - At work during the war
JSC «Farmak»	Sustainability Report	Information is lacking	Executive director’s statement

Source: compiled by the authors based on reports of the Ukrainian enterprises [22–27].

Analyzing information of the *Table 2* is advisable to pay attention to the fact that some enterprises (BDO, Cygnet, JSC «Farmak») did not disclose the standards on the basis of which their non-financial reporting was compiled, however, such Ukrainian companies as Astarta Holding PLC, PRJSC «MHP», NJSC Naftogaz use GRI standards. Other non-financial reporting standards are absent in domestic practice.

Conclusions

Based on the analysis of international standards for non-financial reporting, we have identified the approach to the development of non-financial reporting in Ukraine. *Firstly*, it is implementation of international standards of non-financial reporting, reflecting the best practices of such reporting. *Secondly*, mandatory non-financial reporting requirements for companies of certain sizes and industries have been established. It should provide greater transparency and adequate comparison between companies. *The third* is development of tools for measuring non-financial indicators, such as social responsibility, environmental performance and others, which will help companies to understand their impact on the social and environmental sphere. *The fourth* is tightening control and reporting on non-financial indicators, including audit and assessment of the impact of companies’ activities on the social and environmental spheres. *Fifthly*, the stakeholder’s awareness of the non-financial reporting importance and its impact on society has been raised, which will help to ensure greater attention and interest in this area.

In general, the development of non-financial reporting based on international standards requires greater attention and support from stakeholders such as governments, the business community, public organizations, shareholders, and investors.

Raising of the consciousness of these parties about non-financial reporting and its impact on society can be achieved through information campaigns, training programs, conferences and other events that contribute to a greater understanding of them. It is also important to consider stake-

holder feedback and suggestions on non-financial reporting to meet the needs of different groups and ensure the effectiveness of the process.

At the same time, it should be noted that increase of the stakeholders' consciousness regarding the importance of non-financial reporting and its impact on society is a key factor for the development of reporting in Ukraine.

In further scientific research, it is proposed to focus on formulating concepts for the development of non-financial reporting in Ukraine.

REFERENCE

1. Korol, S. Ya., Semenova, S. M., & Kurbet, M. A. (2022). *Implementation of Sustainable Development Reporting in Ukraine: The Status and Prospects in the Context of European Integration*. *Business-inform*, 1, 294-301. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-294-301> [in Ukrainian].
2. Bezverkhyi, K. V., & Panteleiev, V. P. (2018). Consolidated management report. Innovations in management reporting practice. *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit*, 1-2, 37-46. <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3212/1/Безверхий.pdf> [in Ukrainian].
3. Jeriji, M., Louhichi, W., & Ftiti, Z. (2023). Migrating to Global Reporting Initiative Guidelines: Does International Harmonization of CSR Information Pay? *British Journal of Management*. Vol. 34(2), (pp. 555-575). <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12603> [in English].
4. De Villiers, C., & Dimes, R. (2023). Will the formation of the International Sustainability Standards Board result in the death of integrated reporting? *Journal of Accounting and Organizational Change*. Vol. 19(2), (pp. 279-295). <https://doi.org/10.1108/JAOC-05-2022-0084> [in English].
5. Chua, W. F., James, R., King, A., Lee, E., & Soderstrom, N. (2022). Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) Implementation: An Overview and Insights from the Australian Accounting Standards Board Dialogue Series. *Australian Accounting Review*. Vol. 32(3), (pp. 396-405). <https://doi.org/10.1111/auar.12388> [in English].
6. Khalid, F., Ye, Z., Voinea, C. L., Naveed, K., & Akram, R. (2022). Carbon disclosure project: Chinese chief executive officer background and corporate voluntary climate change reporting. *Carbon Management*. Vol. 13(1), (pp. 321-336). <https://doi.org/10.1080/17583004.2022.2083983> [in English].
7. Cremasco, C., & Boni, L. (2022). Is the European Union (EU) Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) effective in shaping sustainability objectives? An analysis of investment funds' behavior. *Journal of Sustainable Finance and Investment*. <https://doi.org/10.1080/20430795.2022.2124838> [in English].
8. Botchway, G. O., & Bradley, O. J. (2023). The diffusion of the sustainable development goals (SDGs): an examination of preparer perceptions. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. Vol. 14(2), (pp. 289-312). <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-01-2022-0012> [in English].
9. Giner, B., & Luque-Vilchez, M. (2022). A commentary on the «new» institutional actors in sustainability reporting standard-setting: a European perspective. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 13(6), 1284-1309. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-06-2021-0222> [in English].
10. Pasko, O., Zhang, L., Bezverkhyi, K., Nikytenko, D., & Khromushyna, L. (2021). Does external assurance on CSR reporting contribute to its higher quality? Empirical evidence from China. *Investment Management and Financial Innovations*. Vol. 18. Issue 4, (pp. 309-325). [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18\(4\).2021.26](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18(4).2021.26) [in English].
11. What is the Global Reporting Initiative? <https://www.esgthereport.com/what-is-the-global-reporting-initiative> [in English].
12. GSSB FAQ. <https://www.globalreporting.org/standards/global-sustainability-standards-board/gssb-faq> [in English].

13. ISSB delivers proposals that create comprehensive global baseline of sustainability disclosures. <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2022/03/issb-delivers-proposals-that-create-comprehensive-global-baseline-of-sustainability-disclosures> [in English].
14. Welcome to the TNFD Nature-Related Risk & Opportunity Management and Disclosure Framework. <https://framework.tnfd.global> [in English].
15. SASB Standards. <https://www.ifrs.org/issued-standards/sasb-standards> [in English].
16. Benefits provides investors with a best in class. <https://www.coursehero.com/file/p5g178sg/Benefits-Provides-investors-with-a-best-in-class-benchmark-Helps-investors-to> [in English].
17. IIRC and SASB form the Value Reporting Foundation, providing comprehensive suite of tools to assess, manage and communicate value. <https://www.integratedreporting.org/news/iirc-and-sasb-form-the-value-reporting-foundation-providing-comprehensive-suite-of-tools-to-assess-manage-and-communicate-value> [in English].
18. Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on sustainability related disclosures in the financial services sector (Text with EEA relevance). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019R2088> [in English].
19. Navigating the EU Corporate Sustainability Reporting Directive. <https://impakter.com/what-is-the-eu-corporate-sustainability-reporting-directive> [in English].
20. What are the Sustainable Development Goals? <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> [in English].
21. EFRAG and the European Sustainability Reporting Standards. <https://www.daato.net/articles/efrag-and-the-european-sustainability-reporting-standards> [in English].
22. Integrated report on the transparency of Ukraine BDO for the period of 2021. <https://www.bdo.ua/getmedia/cdbe094d-8108-4ba2-8c99-fa5adfc6972/BDO-Ukraine-Transparency-and-ESG-report-2021.pdf.aspx> [in Ukrainian].
23. Report on corporate social responsibility (2022). https://cygnet.ua/wp-content/uploads/2023/02/2022_csr-report.pdf [in Ukrainian].
24. Sustainability report (2022). https://astartaholding.com/wp-content/uploads/2023/04/astarta_sustainability-report_2022.pdf [in English].
25. Report on sustainable development (2021). <https://api.next.mhp.com.ua/images/aeac4/4173c/1af709411469d3.pdf> [in Ukrainian].
26. Annual report (2021). <https://www.naftogaz.com/short/67171076> [in Ukrainian].
27. Report on sustainable development (2021). https://farmak.ua/wp-content/uploads/2022/12/zvit_zi_stalogo_rozvitku_2021-1.pdf [in Ukrainian].

Conflict of interest. The authors certify that they have no financial or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript; the authors have no association with state bodies, any organizations or commercial entities having a financial interest in or financial conflict with the subject matter or research presented in the manuscript. Given that one of the authors is affiliated with the institution that publishes this journal, which may cause potential conflict or suspicion of bias and therefore the final decision to publish this article (including the reviewers and editors) is made by the members of the Editorial Board who are not the employees of this institution.

The authors contribute equally.

The authors of the manuscript did not receive direct funding in the preparation of the manuscript.

Bezverkhyy K., Poddubna N., Moshkovska O. International standardization of non-financial reporting. *Zovnishnja torgovlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 83-91. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)07](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)07)

Received at the editorial office 12.05.2023.

Accepted for printing 26.05.2023.

Published online 23.06.2023.

DOI: 10.31617/3.2023(128)08
УДК 005.591.6:331.108]:339.5(4)

БАЙ Сергій,

д. е. н., професор,
завідувач кафедри менеджменту
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-0599-2582
s.bay@knu.edu.ua

КАЛІНІЧЕНКО Олег,

аспірант кафедри менеджменту
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3716-3706
o.kalinichenko@knu.edu.ua

BAI Serhii,

Doctor of Science (Economics), Professor,
Head of the Management Department
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0599-2582
s.bay@knu.edu.ua

KALINICHENKO Oleh,

PhD student of the Management Department
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3716-3706
o.kalinichenko@knu.edu.ua

**ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА
ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ
ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ: АДАПТАЦІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ**

Глобальний тренд на інноватизацію освіти визначає необхідність дослідження інноваційної складової процесу інтеграції вищої освіти України до ЄС. Тож наразі досить актуальним є дослідження європейських практик і можливостей їх імплементації у національну систему вищої освіти. Відтак, метою статті є визначення перспективних напрямів трансформації вищої освіти України в умовах інтеграції до Європейського освітнього простору. Дослідження проведено з використанням методів узагальнення, аналізу та синтезу, порівняння, наукового абстрагування та систематизації. Вища освіта України як ключовий провайдер інноваційного продукту сьогодні знаходиться в точці біфуркації й потребує чіткого плану трансформації для досягнення лідерських позицій у Європейському освітньому просторі. У рамках реалізації інноваційної складової трансформації вищої освіти запропоновано комплекс перспективних напрямів, зокрема стимулювання інноваційних методів навчання, розвиток дослідницької діяльності, впровадження технологій інформаційного суспільства, міжнародна співпраця та розвиток підприємницької освіти. Формування ефективної та сучасної інноваційної інфраструктури закладу вищої освіти дасть змогу систематизувати та автоматизувати ці трансформаційні процеси. Встановлено, що реформування освіти в Україні хоч і відбувається, але все ще не системно. Нововведення достатніми ресурсами здебільшого не підтримуються або здійснюються з метою наздог-

**INNOVATIVE PERSONNEL TRAINING
INFRASTRUCTURE FOR FOREIGN
TRADE: ADAPTATION OF EUROPEAN
EXPERIENCE**

The global trend towards educational innovation determines the necessity of researching the innovative component of the process of integrating Ukraine's higher education into the EU. Therefore, the study of European practices and their potential implementation into the national higher education system is currently highly relevant. Consequently, the aim of this article is to identify the prospective directions for transforming Ukraine's higher education in the context of integration into the European Higher Education Area. The research was conducted using methods of generalization, analysis and synthesis, comparison, scientific abstraction, and systematization. It has been determined that Ukraine's higher education, as a key provider of innovative products, is currently at a point of bifurcation and requires a clear transformation plan to achieve leadership positions within the European Higher Education Area. As part of the implementation of the innovative component of higher education transformation, a complex of prospective directions has been proposed, namely: stimulating innovative teaching methods, fostering research activities, implementing information society technologies, developing international cooperation, and promoting entrepreneurial education. The formation of an effective and modern innovative infrastructure of higher education institutions will allow for the systematization and automation of these transformational processes. It has been established that the reform of education in Ukraine, although ongoing, is still not systematic. Most innovations

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

нати європейські аналоги. Випереджаючий, а не наздоганяючий тип біфуркаційного розвитку освіти на основі розбудови інноваційної інфраструктури стане запорукою успішної інтеграції України до європейського освітнього середовища. Запропоновані в статті напрями трансформації вищої освіти сприятимуть пришвидшенню розвитку освітньої сфери, а це насамперед зможе покращити інноваційний потенціал країни.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, заклад вищої освіти, трансформація вищої освіти, євроінтеграція.

lack sufficient resources or are implemented with the aim of catching up to European counterparts. A proactive rather than reactive type of bifurcation development in education based on the establishment of an innovative infrastructure will be a guarantee of Ukraine's successful integration into the European educational environment. The proposed directions for transforming higher education in the article will contribute to accelerating the development of the educational sphere, which, in turn, will improve the country's innovative potential.

Keywords: innovative infrastructure, higher educational institution, transformation of higher education, European integration.

JEL Classification: I23, I25, O32.

Вступ

Поступальний розвиток суспільства зумовлює необхідність переосмислення підходів до всіх сфер життєдіяльності людини. Це не оминає й сферу вищої освіти, яка є формуючою для економічного та людського потенціалу країни. Під впливом ендогенних та екзогенних факторів трансформаційні процеси в освітній сфері набувають нових ознак і характеристик.

Інтеграція української вищої освіти до ЄС – процес багатофакторний і складний, а інноваційна складова в ньому є однією з ключових. Це пояснюється глобальним трендом на інноватизацію освіти, зокрема:

- необхідність цифровізації освіти як відповідь на виклики, спричинені пандемією COVID-19;
- реалізація концепції «квадрату знань», що активно використовується в рамках реалізації інноваційного потенціалу закладів вищої освіти (ЗВО) в Європі та поєднує освіту, дослідження, інновації та суспільний вплив [1].

Початок повномасштабної війни росії проти України, численні збитки та руйнування, спричинені агресором, з одного боку, і надання Європейською комісією Україні статусу кандидата на членство в ЄС, з іншого, зумовило необхідність розробки планів відбудови всіх сфер української економіки. Відновлення та переосмислення підходів до освітньої системи не є винятком. Трансформація вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів може здійснюватися тільки через імплементацію європейських принципів і концептуальних підходів. Інноваційна складова трансформації є однією з ключових в рамках цього процесу. Вона вимагає як цілеспрямованої державної політики підтримки інноваційного розвитку, так і зміни підходів до здійснення інноваційної діяльності на рівні окремих ЗВО. Для реалізації трансформаційних процесів на рівні університетів варто визначити ключові вектори розвитку, напрацювати методичні підходи та практичні рекомендації. З огляду

на це досить актуальним наразі є дослідження європейських практик і можливостей їх імплементацій у національну систему вищої освіти.

Проблематика трансформації вищої освіти в умовах європейської інтеграції є актуальною та досліджується багатьма науковцями. Так, О. Кобрій та М. Брода у своїй публікації вивчали сучасний стан розвитку напрямів модернізації вищої освіти на основі європейських стандартів [2]. Автори Л. Сущенко, О. Андрущенко та П. Сущенко визначили, що цифрова трансформація є ключовим аспектом євроінтеграційних процесів [3]. Науковці Є. Черновол, А. Чепелюк та Ф. Куртяк розглядали проблематику цифрової трансформації в освітньому процесі українських ЗВО та виокремили конкретні переваги (появи нових інноваційних інструментів, індивідуалізація освітнього процесу тощо), що виникають у результаті цього процесу [4]. Експерти європейських країн також активно досліджують цю тему. А. Скульмовський і Г. Д. Рей (*Skulmowski, & Rey, 2020*) акцентували, що сучасні освітні програми та інноваційні підходи у викладанні допомагають підвищити ефективність освітнього процесу [5]. Учений Н. Джексон (*Jackson, 2019*) зосередився на специфічних особливостях процесу цифрової трансформації ЗВО [6]. Європейські підходи до трансформації вищої освіти активно описують і досліджують експерти в публікаціях Європейської комісії та інших міжнародних аналітичних платформах. Однак дослідження процесу цифрової трансформації в умовах післявоєнного відновлення України все ще залишається актуальним і потребує комплексного підходу до визначення ключових напрямів і методичних підходів.

Метою статті є визначення перспективних напрямів трансформації вищої освіти України в умовах інтеграції до Європейського освітнього простору.

Застосовано методи узагальнення, аналізу та синтезу, порівняння, наукового абстрагування та систематизації. Інформаційною базою дослідження слугували вітчизняні та міжнародні статистично-аналітичні матеріали, публікації науковців та організацій, нормативно-правові акти тощо.

1. Європейські тенденції розвитку вищої освіти

Для визначення ключових підходів до трансформації української вищої освіти передусім необхідно ідентифікувати основні тренди розвитку європейської вищої освіти та проаналізувати концептуальні та системоутворюючі документи спільноти в цій сфері. У 2017 р. Європейська комісія представила нове бачення розвитку освіти в умовах глобальної цифровізації у вигляді оновленого Європейського освітнього простору (*European Education Area*), а у 2020 р. опубліковано план його створення до 2025 р. [7]. Для досягнення цієї мети у сфері вищої освіти документ передбачає такі завдання:

- забезпечення тіснішої та глибшої співпраці між ЗВО задля спільної розробки навчальних програм, зокрема й у галузях передової науки (штучний інтелект, кібербезпека, *Big Data* тощо);

- підтримка безперервної транснаціональної співпраці, що дасть змогу альянсам ЗВО досягати синергії шляхом об'єднання освітніх програм, курсів, досвіду, інформації та інфраструктури;
- функціонування закладів вищої освіти як центральних учасників «квадрату знань»;
- акцент на спеціалізованих освітніх програмах у сфері передових технологій.

За результатами аналізу основних завдань з трансформації вищої освіти, що ставить перед собою європейська спільнота для створення Європейського освітнього простору, можна охарактеризувати значну роль інновацій і сучасних технологій у цьому процесі. У розрізі окремого університету провідну роль в ньому відіграє інноваційна інфраструктура. *Інноваційну інфраструктуру* ЗВО варто розуміти як сукупність взаємопов'язаних організаційних утворень, що залучені в процеси створення, вдосконалення, поширення та впровадження інновацій. Вона містить інноваційні парки, бізнес-інкубатори та акселератори, центри трансферу технологій, освітньо інноваційні центри, спеціалізовані підрозділи та відділи, які залучені до інноваційного процесу, тощо. Саме інноваційна інфраструктура є ключовим провайдером успішної трансформації, а її гармонійний розвиток забезпечує досягнення ключових цілей у створенні Європейського освітнього простору.

Ще одним концептуальним та системоутворюючим документом ЄС у сфері трансформації вищої освіти є Європейська стратегія для університетів (*European Strategy for Universities*) [8]. Вона передбачає заходи, спрямовані на функціонування ЗВО – двигунів інновацій для створення проривних знань та їхньої комерціалізації. Важливим аспектом впровадження стратегії є співпраця університетів з бізнесом, розвиток програм стажувань, популяризація підприємницької освіти та бізнес-знань, використання педагогічних інновацій, різноманітних навчальних просторів, лабораторій тощо. Наявність розвиненої інноваційної інфраструктури на базі ЗВО дасть змогу реалізувати ці завдання в рамках функціонування її структурних елементів, як-от: інноваційні парки, освітньо-інноваційні центри, *R&D*-лабораторії, бізнес-інкубатори тощо.

Грантові програми є одним з найдієвіших інструментів трансформації вищої освіти в Європі та партнерських країнах. Цей механізм фінансування не лише забезпечить транснаціональні зв'язки між освітніми системами, а й скоригує тенденції їхнього розвитку. Усі грантові програми ЄС максимально актуалізовані до потреб навколишнього середовища.

Erasmus+ – це програма для підтримки освіти, навчання, молоді та спорту в ЄС та за його межами задля забезпечення сталого розвитку, соціального та економічного росту, поширення інновацій та розбудови

громадянського суспільства. Це відбувається шляхом надання стипендій або грантів у рамках навчальної чи академічної мобільності, реалізації інфраструктурних і дослідницьких проєктів закладами освіти, громадськими організаціями, підприємствами. Програма *Erasmus+* (2021–2027) має бюджет у розмірі 26.2 млрд євро, а її пріоритетні напрями – соціальна інтеграція, зелені та цифрові технології, залучення молоді до демократичного життя тощо [9].

Україна бере активну участь у цій програмі та залучає грантові кошти для розвитку вищої освіти в рамках євроінтеграційних процесів (*табл. 1*).

Таблиця 1

Українські проєкти *Erasmus+* у сфері вищої освіти за 2015–2020 рр.

Назва напрямку	Кількість проєктів	Характеристика
Розвиток потенціалу вищої освіти (<i>КА2</i>)	48	Залучено 43 млн євро; взяли участь: 271 партнер з України, зокрема 106 ЗВО, з них 4 координатори / грантоотримувачі
Альянси європейських університетів (<i>КА2</i>)	1	ЗВО з України був асоційованим партнером
Стратегічні партнерства в освіті (<i>КА2</i>)	7	Створено 6 стратегічних партнерств; залучено понад 1 млн євро
Стратегічні партнерства у відповідь викликам <i>COVID-19</i> (<i>КА2</i>)	4	<i>Digital Education Readiness</i> , реалізовано 2 проєкти з 2 ЗВО як партнерами; <i>Creativity</i> – 2 проєкти з 2 ГО як партнерами
Підтримка реформ у сфері освіти (<i>КА3</i>)	5	За участі МОН України та <i>ENIC/NARIC Ukraine</i>
Проєкти напрямку Жана Моне	121	57 організацій-виконавців з України, зокрема 45 ЗВО, 2 дослідницьких інститути, 10 громадських організацій

Джерело: складено авторами за [10].

Найрезультативнішими для українських закладів вищої освіти є напрям *КА2: Розвиток потенціалу вищої освіти (Erasmus+ Key Action 2: Capacity Building in the Field of Higher Education)* та проєкти Жана Моне. Перший підтримує проєкти міжнародного співробітництва щодо модернізації та розвитку вищої освіти. Це один з ключових для модернізації та трансформації ЗВО, розвитку їх інноваційної інфраструктури. Тож Україна, завдяки євроінтеграційним процесам бере активну участь в програмах *Erasmus+*. Так, у рамках напрямку *КА2: Розвиток потенціалу вищої освіти* за 2015–2022 у країні реалізовано або реалізується 80 проєктів на суму близько 50 млн євро (*рис. 1*).

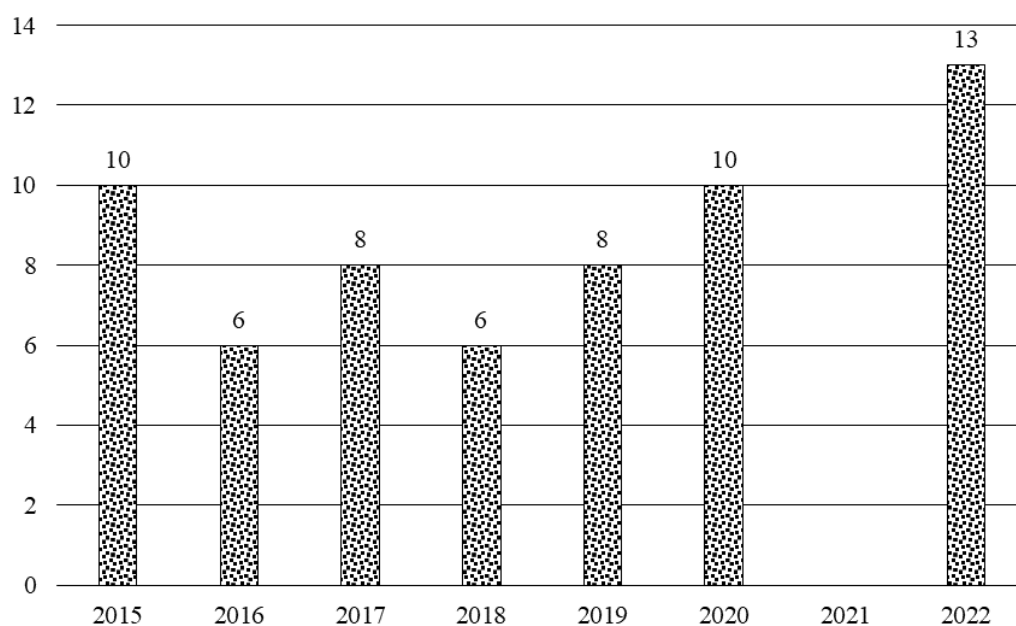

Рис. 1. Динаміка реалізації проєктів *Erasmus+ CBHE* в Україні у 2015–2022 рр.*

* Дані на 2021 р. відсутні.

Джерело: складено авторами за [11].

У 2022 р. Україна потрапила до топ-12 країн за кількістю проєктів, що отримали гранти за цим напрямом програми [12]. Якщо проаналізувати динаміку реалізації проєктів, можна побачити цілком позитивні тенденції: щороку залученість зростає, що насамперед збільшує обсяг надходжень фінансових ресурсів на трансформацію української вищої освіти.

Тобто процеси трансформації вищої освіти України у частині гармонізації з європейськими стандартами є дедалі динамічнішими. Законодавча база для цього є, й обсяги фінансової та консультативної підтримки з боку ЄС нарощуються.

2. Дослідження рівня інноваційності України за ключовими метриками

Водночас попри проголошену інноватизацію економіки України загалом рівень її інноваційної спроможності залишається на досить низькому рівні порівняно з рештою європейських країн. Так, *European Innovation Scoreboard* – аналітична платформа Європейської комісії, що надає порівняльний аналіз ефективності інновацій у країнах ЄС, інших європейських і сусідніх країнах, у 2022 р. визначає Індекс інноваційності України на рівні 34.24 пунктів [13]. Наразі це найнижчий

показник серед країн – членів ЄС та країн з європейською перспективою. За результатами проведеного аналізу (рис. 2) бачимо, що у 2019 р. відбулось падіння цього показника, яке пояснюється пандемією COVID-19 та постковідною кризою. Починаючи з 2020 р. спостерігається зростання рівня інноваційності країни, хоча у 2022 р. (34.24) він нижчий, ніж у 2015 р. (34.72). Це пояснюється наявністю диспропорції розвитку інноваційної діяльності України та решти країн ЄС.

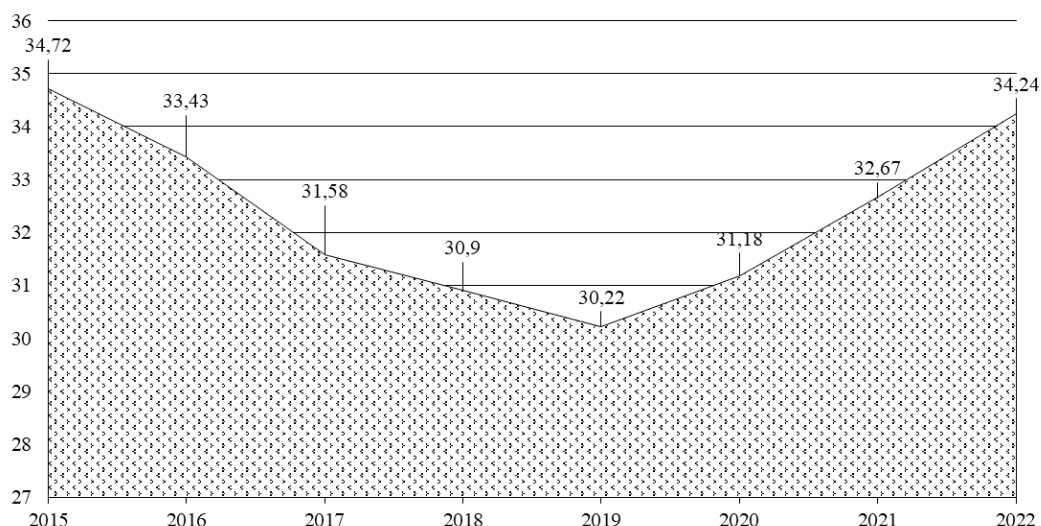

Рис. 2. Динаміка індексу Інноваційності України за 2015–2022 рр.

Джерело: складено авторами за [13].

ЗВО мають бути й надалі ключовими провайдерами інновацій, а рівень розвиненості освітнього середовища безпосередньо впливає на інноваційну діяльність країни. Рівень розвитку освіти є складовою багатьох міжнародних аналітичних досліджень, як-от Індекс людського розвитку (*Human Development Index*) чи Індекс глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*). Ці індекси є комплексними та враховують велику кількість факторів у рамках досліджень. Одним із більш спеціалізованих у сфері вищої освіти є Рейтинг національних систем вищої освіти U21 (*U21 Ranking of National Higher Education Systems*), який запропонований ініціативою *Universitas 21 (U21)*. Це глобальна мережа, що об'єднала 28 провідних університетів світу задля досліджень у сфері розбудови національних систем вищої освіти різних країн, інтернаціоналізації та міжнародної кооперації (останні опубліковані дані – у табл. 2).

Проаналізувавши показники та позиції національних систем вищої освіти країн – членів ЄС та країн з європейською перспективою (табл. 2) за 2015–2020 рр. (після 2020 р. рейтинг не публікувався), бачимо, що в ньому Україна має дещо кращі позиції. Так, у 2020 р. Україна посіла 21-е місце з 28 країн, піднявшись з 25-го місця у 2015 р., проте, у рейтингу *European Innovation Scoreboard* у 2020 р. залишалась останньою.

Таблиця 2

Рейтинг національних систем вищої освіти за 2015–2020 рр.

Країни	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	Місце	Індекс	Місце	Індекс	Місце	Індекс	Місце	Індекс	Місце	Індекс	Місце	Індекс
Швейцарія	1	87	1	87.2	1	86.9	1	88	1	88.6	1	90.1
Данія	2-4	85	2	84.8	3	83.5	4	81.7	4	82.5	2	85.7
Швеція	2-4	85	4	82.2	4	83.4	3	82.4	3	82.9	3	84.3
Велика Британія	6	81	3	84.3	2	85.5	2	82.6	2	84.5	4	83.6
Фінляндія	2-4	85	5	82	6	79.9	5-6	79.7	5	80.4	5	82.8
Нідерланди	5	82	6	81.6	5	80	5-6	79.7	6	80.2	6	81.6
Норвегія	9	75	8	75.3	9	73.9	8	74.5	7	77.8	7	80.5
Австрія	7	79.3	9	75	7	74.7	7	75	8	75.8	8	77.2
Бельгія	8	76	7	75.7	8	74.2	9	73.3	9	73.6	9	75.6
Німеччина	10	72	10	70.3	10-11	68.8	10	69.2	10	69.6	10	70.5
Франція	11-12	69	11	68.3	12	67.5	11	68.5	11	67.6	11	68.6
Ізраїль	13	66	12	67.6	10-11	68.8	12	66.3	12	67.3	12	67.4
Ірландія	11-12	69	13	65.2	13	66.7	13	64.8	13	64.7	13	66
Іспанія	15	59	15	58.3	14	57.3	15	56.2	14	57.3	14	58.6
Португалія	16	58	16	56.6	16	55.8	14	56.4	15	56.8	15	57.6
Словенія	17	57	17	56	17-18	54.5	18	53.6	17	53.6	16	55.4
Чехія	14	60	14	60	15	56.9	16	55.6	16	55.2	17	54.8
Італія	18	54	18	53.8	17-18	54.5	17	54	18	53.4	18	54.5
Польща	20	51	20	50.8	20	50	19	51.3	19	52.2	19	52.6
Угорщина	19	53	19	51.6	19	50.8	22	48.3	21	48.5	20	51.3
Україна	24-25	44	25	42.1	21-22	47.7	23	47.4	23	45.1	21	47.8
Греція	21	48	22	47	21-22	47.7	20	49.5	22	47	22	47.4
Словаччина	22	47	21	47.8	23	45.9	21	48.7	20	49.6	23	47.2
Туреччина	28	38	26	40.7	25	44	24	44	25	43.3	24	46.3
Сербія	23	46	23	43.9	24	44.1	25	42.8	24	43.4	25	44.2
Хорватія	26-27	42	27	40.5	26	42.5	28	41	26	42.1	26	43.6
Румунія	24-25	44	24	42.4	27	41.6	26	42.2	28	41.7	27	43
Болгарія	26-27	42	28	39.2	28	40.2	27	42	27	41.8	28	42.7

Джерело: складено авторами за [14].

Наявність похибки між позиціями України у наведених рейтингах пояснюється, з одного боку, активізацією освітньої та наукової діяльності протягом останніх років, залученістю до європейських програм, актуалізацією законодавчої бази, а з іншого – дефіцитом фінансових ресурсів, системними кризовими явищами в економіці, які послаблюють інноваційну діяльність.

Для обґрунтування критично низької позиції України за рівнем інноваційності необхідно проаналізувати ключові метрики, що формують інноваційний потенціал, а також виокремити взаємозв'язки та тенденції. Під час дослідження результируючих показників інноваційної діяльності варто враховувати вплив коронавірусної кризи на межі 2019 та 2020 рр., що призвела до значного падіння показників ефективності в усіх сферах життєдіяльності, та наслідки повномасштабної війни, що розпочалась у 2022 р.

ЗВО, як зазначено, відіграють провідну роль у формуванні інноваційного продукту завдяки своїй науково-дослідній роботі. Вони є ключовими заявниками на реєстрацію патентів на винаходи та корисні моделі. За даними Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (УІВ), у 2022 р. надійшло 1019 заявок на винаходи і 2372 заявки на корисні моделі. При цьому ці показники у 2021 р. були 1577 (падіння на 35.4 % у 2022 р.) та 4417 (падіння на 46.3 % у 2022 р.) відповідно. Так, значне падіння показників у 2022 р. зумовлене введенням воєнного стану, окупацією значної території країни, частковою зупинкою економіки, але протягом попередніх п'яти років тенденція спаду науково-дослідної активності зберігалась (рис. 3).

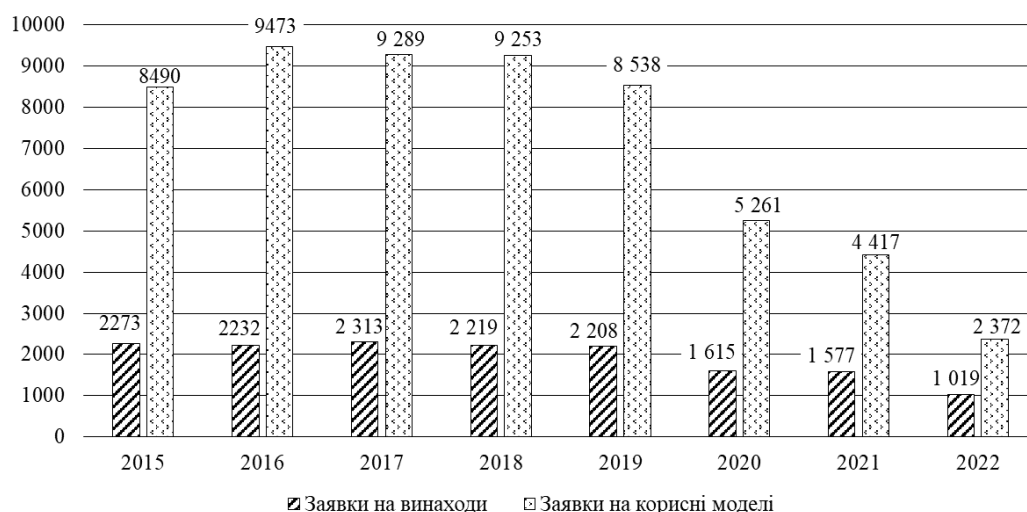

Рис. 3. Динаміка надходжень заявок на винаходи та корисні моделі за 2015–2022 рр.

Джерело: складено авторами за [15–17].

Низький рівень комерціалізації науково-дослідних робіт зумовлений військовими діями, що призвели до знищення освітньої інфраструктури, економічної кризи та дефіциту фінансових ресурсів щодо розвитку

освіти, значного відтоку молоді та науковців за кордон, а також і традиційною недостатністю фінансування, відсутністю не лише розвинутої інноваційної інфраструктури, а й стратегічного бачення інновацій як рушія економічного розвитку.

Водночас якщо забезпеченість освіти і науки ресурсами в українських реаліях є слабкою, то інтелектуальний потенціал – сильним. Прикладом цього є публікаційна активність науковців. У 2021 р. кількість публікацій у виданнях, що індексуються наукометричною базою даних *Web of Science*, становила 14251 статтю, що вдвічі більше за показники 2012 р. Схожі тенденції маємо і в БД *Scopus*, де у 2012 р. проіндексовано 9212 публікацій, а в 2021 р. – 20447 [18]. За індексом Хірша (*H Index*) Україна наразі посідає 52-у позицію [19]. Це досить низький показник порівняно з європейськими країнами, але не найгірший: позиції Литви та Латвії розташовані нижче. З огляду на це можна зробити висновок, що публікаційна активність українських науковців зростає, а це збільшує експертність та впізнаваність країни на європейському ринку, відкриває нові можливості для кооперації й реалізації грантових програм. Українська освіта та наука мають значний інтелектуальний потенціал, але важливо забезпечити його необхідними ресурсами для створення якісного національного інноваційного продукту. В іншому разі феномен «відтоку мізків» з України буде тільки посилюватись.

3. Основні напрями трансформації вищої освіти України

Тож, з огляду на аналіз трендів розвитку вищої освіти в Європі, які є основоположними для подальшого процесу трансформації національної системи, українська вища освіта повинна імплементувати ключові європейські концептуальні стратегії. 9 грудня 2022 р. Міністерство освіти і науки України у співпраці з Міністерством цифрової трансформації презентували бачення стратегії розвитку української освіти – «Освіта 4.0. Український світанок» [20]. Основною метою цього документа є саме гармонізація українського та європейського освітнього простору. Основними завданнями визначено модернізацію національної системи освіти до вимог технологічного укладу *Industry 4.0* та подальший розвиток в умовах післявоєнної відбудови. У рамках запропонованої концепції окрема увага приділяється процесам цифровізації та інноватизації освітнього простору, залученню інвестиційних та грантових ресурсів до модернізації інноваційної інфраструктури ЗВО, впровадження концепції «Університет 4.0» в усіх закладах вищої освіти.

Якщо розглядати сучасну ситуацію з огляду на теоретичне підґрунтя інноваційного розвитку та синергетики, то можна зробити висновок, що сфера вищої освіти України, як і економіка загалом, наразі знаходиться в точці біфуркації. Зовнішнє середовище надзвичайно рухливе під дією низки факторів і викликає кризові явища як відповідь на неготовність системи до швидкої адаптації. Саме в цій точці траєкторії

виникає мультиплікаційний набір подальших шляхів розвитку, що може як знизити ефективність системи, так і вивести її на якісно новий рівень (рис. 4).

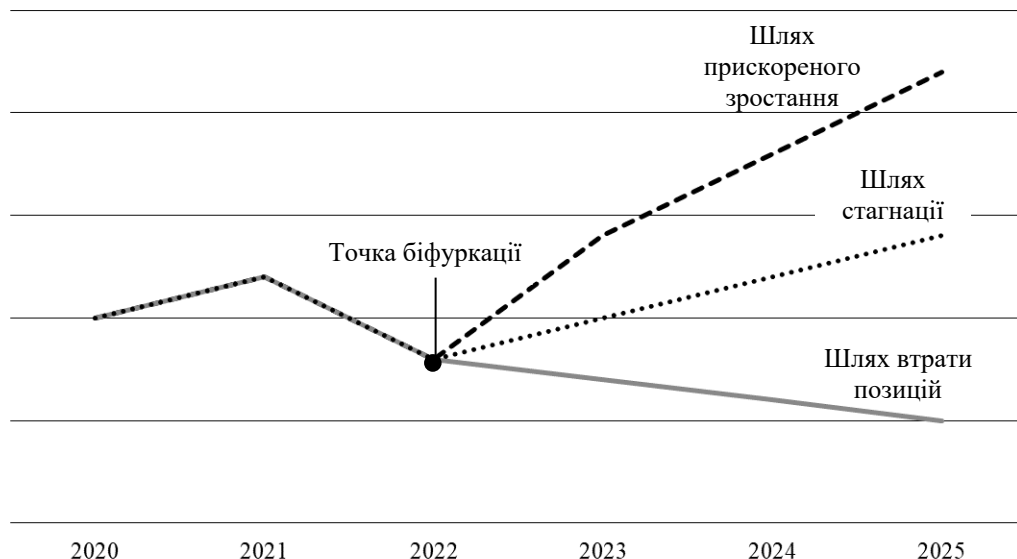

Рис. 4. Ілюстрація біфуркаційної моделі розвитку

Джерело: авторська розробка на основі [21].

У рамках біфуркаційної моделі розвитку всі сфери економіки України наразі перебувають у тій точці, де розгалужуються шляхи подальшого розвитку. Від ефективності та адекватності стратегічних управлінських рішень залежать майбутні перспективи. Процес трансформації освіти необхідний і безальтернативний, але підхід до його реалізації має бути випереджаючим. Наразі бурхливий розвиток інновацій вивів світову спільноту до укладу *Industry 4.0* й розширив його до виміру *Industry X.0*, стратегічне бачення реформування української освітньо наукової сфери має бути відповідним.

За результатами проведеного аналізу концептуальних підходів до провадження вищої освіти в рамках Європейського освітнього простору та ідентифікації ключових проблемних місць в українській освітній сфері та економіці загалом можна запропонувати комплекс перспективних напрямів реалізації інноваційної складової трансформаційного процесу.

Стимулювання інноваційних методів навчання: необхідно активно впроваджувати новітні підходи та методи навчання, зокрема проєктна освіта, онлайн-платформи дистанційної освіти, модульне навчання, інклюзивна освіта тощо. Інтеграція таких інноваційних підходів сприятиме активному залученню студентів до освітнього процесу, розвитку їх критичного мислення та творчих навичок.

Розвиток дослідницької діяльності: сприяння розвитку науково-дослідної роботи студентів і науковців, стимулювання їх участі

у міжнародних конференціях та грантових проєктах. Програми підтримки наукових досліджень, стипендії та гранти для молодих дослідників стануть важливими чинниками розвитку дослідницької складової.

Впровадження технологій інформаційного суспільства: успішна трансформація вищої освіти потребує широкого впровадження сучасних технологій та рішень, тобто використання електронних платформ навчання, відеоконференцій, віртуальних лабораторій та інших інтерактивних інструментів. Такі технології дозволяють покращити якість навчання, забезпечити доступ до освіти та прискорити обмін знаннями.

Розвиток міжнародної співпраці: це укладання угод про співпрацю, мобільність студентів та викладачів, спільні проєкти та дослідження тощо. Міжнародна співпраця сприяє обміну досвідом, розширенню можливостей для студентів і науковців, підвищенню рівня впізнаваності закладу.

Розвиток підприємницької освіти сприяє розумінню принципів підприємництва, стимулює розвиток інноваційних і підприємницьких навичок у здобувачів шляхом впровадження спеціальних курсів, тренінгів та практик у сфері підприємництва.

Втілити в життя запропонований комплекс напрямів можливо шляхом формування на базі ЗВО сучасної та дієвої інноваційної інфраструктури. Вона має складатися з комплексу компонентів.

Сучасні навчальні приміщення: спеціалізовані лабораторії, комп'ютерні класи, освітньо-інноваційні центри, бізнес-інкубатори, акселератори, паркові структури, що відповідають вимогам сучасного освітнього процесу та науково-дослідних робіт, забезпечують комфортне та продуктивне навчання, роботу студентів, викладачів, науковців.

IT-інфраструктура має комп'ютерну мережу, сервери, програмне забезпечення, доступ до Інтернету та інші технічні ресурси, необхідні для роботи з сучасними технологіями. IT-інфраструктура повинна бути надійною, швидкою та забезпечувати доступ до цифрових ресурсів, електронних бібліотек, онлайн-курсів та інших цифрових навчальних матеріалів.

Мережа партнерських зв'язків з бізнес-середовищем, стартапами, дослідницькими установами та іншими освітніми закладами. Це відкриває можливості для спільних проєктів, обміну досвідом, практик та ресурсами, а також для залучення експертів та інвесторів у розвиток інновацій.

Ці компоненти інноваційної інфраструктури взаємодіють між собою і сприятимуть розвитку інноваційної культури в закладі вищої освіти та ефективній реалізації інноваційної складової трансформації на рівні закладу.

Висновки

Проаналізувавши основні тенденції розвитку вищої освіти в європейських країнах, можна зробити висновок, що провідне місце в концепціях займають інновації та інноваційна інфраструктура закладів

вищої освіти. ЗВО Європи позиціонуються як основні гравці в формуванні інноваційного потенціалу в рамках «квадрату знань», активно впроваджують в життя тренди на транснаціоналізацію освіти, «розмиття кордонів» та міжнародну кооперацію.

В умовах прискореної євроінтеграції та з огляду на глибоку підтримку України європейськими партнерами перед українською вищою освітою відкриваються нові перспективи. Вхідження національної освітньої системи до Європейського освітнього простору обов'язково відбудеться. Відкритим питанням залишається лише те, на яких умовах та в якому статусі? Розглянувши сучасний стан інноваційного потенціалу країни і рівень розвитку сфери вищої освіти, стає зрозуміло, що вона як ключовий провайдер нових знань потребує ефективної трансформації.

Реформування освіти в Україні, хоч і відбувається, але все ще несистемно. Нововведення здебільшого не підтримуються достатніми ресурсами або ж здійснюються з метою наздогнати європейські аналоги. Випереджаючий, а не наздоганяючий тип біфуркаційного розвитку освіти на основі розбудови інноваційної інфраструктури – запорука успішної інтеграції України до Європейського освітнього середовища. В рамках реалізації інноваційної складової трансформації вищої освіти запропоновано комплекс перспективних напрямів, а саме: стимулювання інноваційних методів навчання, розвиток дослідницької діяльності, впровадження технологій інформаційного суспільства, розвиток міжнародної співпраці, розвиток підприємницької освіти. Формування ефективної та сучасної інноваційної інфраструктури ЗВО дозволить систематизувати та автоматизувати ці трансформаційні процеси.

Інноваційні підходи та рішення сприятимуть пришвидшенню розвитку освітньої сфери, а це, своєю чергою, дозволить покращити інноваційний потенціал країни. Саме тому подальші дослідження та наукові дискусії щодо проблематики процесів трансформації сфери вищої освіти завдяки інноваційності залишаються досить актуальними. Подальші напрацювання, які включатимуть методичні та практичні рекомендації, дозволять закладам вищої освіти України успішно долучитись до Європейського освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прокопенко, А., & Доценко, С. (2021) Цифровізація системи вищої освіти в умовах пандемії COVID-19. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 31 берез. 2021 р.* (pp. 129-133).
2. Кобрій, О., & Брода, М. (2022) Європейський вимір у визначенні змістових напрямів модернізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України. *Молодь і ринок*, 7–8, 205-206 <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/267315/263204>.
3. Сущенко, Л., Андрущенко, О., & Сущенко, П. (2022) Цифрова трансформація закладів вищої

REFERENCE

1. Prokopenko, A., & Dotsenko, S. (2021) Digitization of the higher education system in the context of the COVID-19 pandemic. Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice: materials of V International scient. and practic. conference, Harkiv, 31 berez. 2021 r. (pp. 129-133) [in Ukrainian].
2. Kobrii, O., & Broda, M. (2022). The European dimension in determining the content directions of the modernization of the educational process in higher education institutions of Ukraine. *Youth and the market*, 7-8, 205-206. <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/267315/263204> [in Ukrainian].

- освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/267711/263546>.
4. Черновол, Є., Чепелюк, А., & Куртяк, Ф. (2023) Щодо цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України: нові можливості та перспективи. *Академічні візії, (15)*. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132>.
 5. Skulmowski, A., & Rey, G. D. (2020) COVID-19 as an accelerator for digitalization at a German university: Establishing hybrid campuses in times of crisis. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2(3)*, 212–216. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7283701/pdf/HBE2-2-212.pdf> [in English].
 6. Jackson, Nicole C. (2019) Managing for competency with innovation change in higher education: Examining the pitfalls and pivots of digital transformation. *Business Horizons, Elsevier*, vol. 62(6), pages 761-772. [in English].
 7. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on achieving the European Education Area by 2025. *Publications Office of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0625> [in English].
 8. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2022). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities. *Publications Office of the European Union*. <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities> [in English].
 9. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2021). Erasmus+ 2021-2027: enriching lives, opening minds through the EU programme for education, training, youth and sport. *Publications Office of the European Union*. <http://op.europa.eu/o/opportal-service/rss/savedDocument?documentid=231289&hash=MTAxNTc7MTAxODQ7MTY3MzI5ODEzNzg4MA==&> [in English].
 10. Erasmus+ Office in Ukraine (EU-funded project). <https://erasmusplus.org.ua> [in Ukrainian].
 11. Network of the National Erasmus+ Offices and HEREs – Ukraine. <https://erasmusplus.org.ua/baza-proyektiv> [in Ukrainian].
 12. 13 нових проєктів розвиватимуть потенціал для 72 організацій в Україні в межах Програми ЄС Еразмус+. *EEAS Website*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/13-нових-проєктів-розвиватимуть-потенціал-для-72-організацій-в-україні-в-межах_uk?fbclid=IwAR1VbYLe4Ku4uLt8IbngITfwZsTqvasLCWNnyxSjEdwB5UjM0iCmookmCQ.
 13. European Innovation Scoreboard. *European Commission*. <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis> [in English].
 14. U21 Rankings. *Universitas 21*. <https://universitas21.com/what-we-do/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education-systems-2020/comparison-table> [in English].
 3. Sushchenko L., Andriushchenko O., & Sushchenko P. (2022). Digital transformation of higher education institutions in the conditions of digitalization of society: challenges and prospects. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social work»*. <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/267711/263546> [in Ukrainian].
 4. Chernovol, Ye., Chepeliuk, A., & Kurtyak, F. (2023) Regarding digitalization of the educational process in higher education institutions of Ukraine: new opportunities and prospects. *Academic visions, (15)*. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/132> [in Ukrainian].
 5. Skulmowski, A., & Rey, G. D. (2020) COVID-19 as an accelerator for digitalization at a German university: Establishing hybrid campuses in times of crisis. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2(3)*, 212–216. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7283701/pdf/HBE2-2-212.pdf> [in English].
 6. Jackson, Nicole C. (2019) Managing for competency with innovation change in higher education: Examining the pitfalls and pivots of digital transformation. *Business Horizons, Elsevier*, vol. 62(6), pages 761-772. [in English].
 7. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on achieving the European Education Area by 2025. *Publications Office of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0625> [in English].
 8. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2022). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities. *Publications Office of the European Union*. <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities> [in English].
 9. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2021). Erasmus+ 2021-2027: enriching lives, opening minds through the EU programme for education, training, youth and sport. *Publications Office of the European Union*. <http://op.europa.eu/o/opportal-service/rss/savedDocument?documentid=231289&hash=MTAxNTc7MTAxODQ7MTY3MzI5ODEzNzg4MA==&> [in English].
 10. Erasmus+ Office in Ukraine (EU-funded project). <https://erasmusplus.org.ua> [in Ukrainian].
 11. Network of the National Erasmus+ Offices and HEREs – Ukraine. <https://erasmusplus.org.ua/baza-proyektiv> [in Ukrainian].
 12. 13 new projects will develop the potential of 72 organizations in Ukraine within the framework of the EU Erasmus+ Program. *EEAS Website*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/13-нових-проєктів-розвиватимуть-потенціал-для-72-організацій-в-україні-в-межах_uk?fbclid=IwAR1VbYLe4Ku4uLt8IbngITfwZsTqvasLCWNnyxSjEdwB5UjM0iCmookmCQ [in Ukrainian].
 13. European Innovation Scoreboard. *European Commission*. <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis> [in English].

15. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка. *УкрІНТЕІ*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf>.
16. Річний звіт Національного органу інтелектуальної власності ДП «Український інститут інтелектуальної власності» за 2021 рік. *Національний орган інтелектуальної власності ДП «Український інститут інтелектуальної власності»*. <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2021.pdf>.
17. Показники надходження та розгляду заявок і реєстрації об'єктів промислової власності за 2022 рік. *Національний орган інтелектуальної власності ДП «Український інститут інтелектуальної власності»*. <https://ukrpatent.org/uk/articles/2022-year-expert>.
18. Писаренко, Т., & Куранда, Т. (et all) (2022) Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2021 році: науково-аналітична доповідь. *УкрІНТЕІ*.
19. Scimago Journal & Country Rank. URL: <https://www.scimagojr.com/countryrank.php> [in English].
20. Освіта 4.0. Український світанок. *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>.
21. Маслій, Н. (2018). Біфуркаційна модель розвитку сфери зв'язку та інформатизації під впливом кризових явищ. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів. (Vol. 6 (134), (pp. 132-138).
14. U21 Rankings. *Universitas 21*. <https://universitas21.com/what-we-do/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education-systems-2020/comparison-table> [in English].
15. The state of innovative activity and activity in the field of technology transfer in Ukraine in 2017: analytical reference. *UkrI STEI*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf> [in Ukrainian].
16. Annual report of the National Intellectual Property Body of the State Enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property» for 2021. *The national intellectual property body of the SE «Ukrainian Institute of Intellectual Property»*. <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2021.pdf> [in Ukrainian].
17. Indicators of receipt and consideration of applications and registration of industrial property objects for 2022. *The national intellectual property body of the SE «Ukrainian Institute of Intellectual Property»*. <https://ukrpatent.org/uk/articles/2022-year-expert> [in Ukrainian].
18. Pysarenko, T., & Kuranda, T. (et all) (2022) Scientific and scientific and technical activity in Ukraine in 2021: scientific and analytical report. *UkrI STEI*. [in Ukrainian].
19. Scimago Journal & Country Rank. URL: <https://www.scimagojr.com/countryrank.php> [in English].
20. Education 4.0. Ukrainian dawn. Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf> [in Ukrainian].
21. Maslii, N. (2018). A bifurcation model of the development of the field of communication and informatization under the influence of crisis phenomena. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. Львів. (Vol. 6 (134), (pp. 132-138) [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внески авторів рівнозначні.

Bai S., Kalinichenko O. Innovacijna infrastruktura pidgotovky kadriv dlja zovnishn'oi' torgivli: adaptacija jevropejs'kogo dosvidu. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 3. S. 92-106. Serija. *Ekonomichni nauky*. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(128\)08](https://doi.org/10.31617/3.2023(128)08)

Надійшла до редакції 15.05.2023.

Прийнято до друку 23.05.2023.

Опубліковано онлайн 23.06.2023.